Hayat

TARİH

MECMUASI

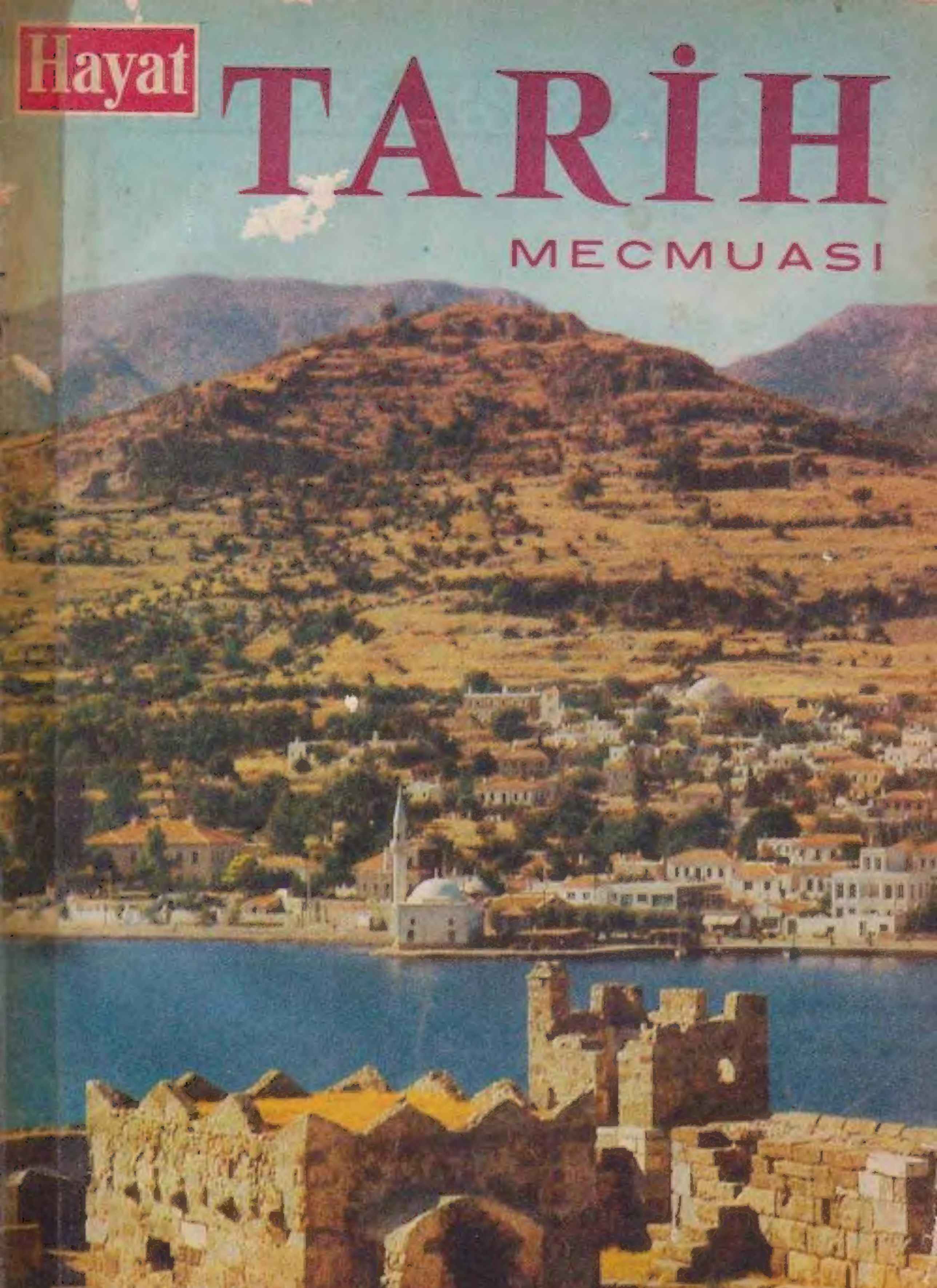

Sayı : 1

Şubat 1969 - 250 kuruş

farubi

Bodrum'dan bir görünüş
Fotoğraf: Dikmen Dikõz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Cem Sultan'ın Başına Gelenler 4
Cevdet Paşa'ya Göre Müslümanlık Nedir 9
Lord Kinross'la Bir Konuşma 16
150'liklerin listesi 18
Istanbul'u Ziyaret Eden Batılı Hükümdarlar 22
Korsan Kruvazörler 28
Heybeliada Deniz Lisesi 35
Şehzadelerin Sünnet Düğünü 42
Süleymaniye Kütüphanesi 47
Prof. Mümtaz Turhan 56
Ebû Simbel Mabedi 57
Esseyyid Ali Efendi 64
Çocuk Esirgeme'nin Kurucularından Hamiyet Hanım . . . 69
General Catroux'nun Hâtıraları 72
Rumeli Bektaşîleri 78
Kanunî'nin Çocukları Nasıl Öldürüldü 83
Resimlerle Türkiye 88
Kitaplar Arasında 92
Tarihe Akan Bir Ay 95
Karikatür 96
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Şubat 1969 Yıl: 5 Cilt: 1
Sayı: 1 Sıra: 49

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL.: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL.: 27 61 10

On altıncı yüzyıla ait bir eseri bugünün diline çevirirken

VÂKI'ÂT-I SULTAN CEM

ŞEVKET RADO

Fâtih Sultan Mehmed'in sevgili oğlu Sultan Cem'in macerası, Osmanlı tarihinin en yürekler acısı hikâyelerinden biridir.

İyi yetişmiş bir şehzâde olarak kardeşi Sultan Bâyezid'e karşı, hakkı olmadığı halde saltanat dâvasına girişen zavallı Sultan Cem, Bâyezid'in askeri ile tutuştuğu savaşta mağlup olunca, türlü vaadlere kapılıp, Anadolu'dan kaçarak Malta şövalyelerinin oyuncağı haline gelmiş; onlar da zavallı şehzâdeyi, Sultan Bâyezid'ten para koparmak için bir müddet kullandıktan sonra Papa'ya kaptırmışlar, sonunda Fransa kralı ele geçirmeye çalıştığı sırada Şehzâde Cem, pek muhtemel olarak, Papa'nın oğlu tarafından zehirlenerek ıstıraplar içinde ölmüştür.

Cem vak'ası, cereyan ettiği devirde, Avrupa'yı ciddî surette meşgul etmiş bir hâdise olduğu gibi, birçok Avrupa memleketlerinde romanlara, piyeslere varıncaya kadar edebiyatın malı haline gelmiş bir maceradır. Fakat ne yazık ki, Türk muharrirleri, her halde saltanat iddiasına girişmiş bir şehzâde ile fazla meşgul olmak, devrin padişahlarını gücendirir endişesiyle, bu mevzuun üzerinde, vukuatı kısaca nakletmekten fazla durmamışlardır.

Elimizde Sultan Cem'in macerasını, bilhassa Anadolu'dan çıkıp Malta şövalyelerinin eline düştükten sonra, ölünceye kadar başına gelenleri aşağı yukarı günü gününe anlatan etraflı bir eser vardır ki, onun da adı «Vâkıât-ı Sultan Cem»dir. Tabiatiyle yazma olan bu eser Hicri 920 (Milâdî 1514) tarihinde kaleme alınmıştır.

Cem, Hicrî 900 yılında öldüğüne göre bu eserin, ölümünden yirmi yıl sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Kimin yazdığına dair yazma eserde bir kayıt yoksa da, hâdiseleri bütün teferruatıyle anlattığına bakılarak yazarın, Sultan Cem'le Avrupa'ya beraber gidip, ölünceye kadar yanında bulunanlardan biri olduğu muhakkaktır.

Bu yazma eser, hicretin 1330 yılında Tarih-i Osmânî Encümeni mecmuasına ilâve olarak neşredildiği sırada istinsahı yapan Mehmet Ârif Bey yazdığı bir açıklamada bu eserin, Sultan Cem'in defterdar ve nedimi Haydar Bey tarafından yazıldığını tahmin etmektedir ki, bu tahmin doğru olmak gerektir.

O zaman Meclis-i Âyan reisi iken vefat eden eski sadrâzam Said Paşa merhumun kütüphanesinden alınarak istinsah edilmiş olan bu yazma eser, şimdi benim elimde bulunmaktadır. Boş zamanlarımdan birinde, bu eseri okuduğum zaman, muharririn, Sultan Cem'in macerasını beraber yaşamış, gözüyle görmüş bir adam olarak bütün tafsilâtıyle anlatışına olduğu kadar, yine muharririn XVI. yüzyıl ifadesiyle anlatış tarzına da hayran oldum. Ayrıca XVI. yüzyıl Türk nesrinin pek güzel bir örneği olan bu şâyân-ı dikkat eseri, latin harflerinden sonra gelen Türk nesillerinin okumamış olmaları bana çok acınacak bir hâdise gibi göründü. Eski harflerle yazılmış ve basılmış olduğu ve birçok yerle-

Cem Sultan'ın, devrinde Avrupa'da yapılmış bir tablosu.

rinde mânasını bilmedikleri kelimeler bulunduğu için bu güzel eseri okumak imkânına sahip olmayan bugünkü ve bundan sonraki nesillere bir hizmette bulunmak emeliyle eseri, cümle tertibini bozmadan günümüzün diline çevirerek yayınlamayı faydalı buldum.

Elimdeki yazma nüsha, harekeli yazılmış olduğu için bugün de kullanılan Türkçe kelimelerin XVI. yüzyılda ne şekilde yazılıp okunduğu tereddüde meydan vermeyecek şekilde belirtilmiş bulunduğundan XVI. yüzyıl nesri hakkında bir fikir verebilmek maksadıyle yazılışları aynen muhafaza ettim. Yalnız aslında mevcut olmayan noktalamayı ve satır başlarını, metnin okunmasını kolaylaştırmak üzere ben ilâve etmiş bulunuyorum. Eserde geçen yabancı şahıslar ve yabancı şehirlere ait isimler arab harfleriyle yazıldığı gibi muhafaza edilmiş, fakat bunların Fransızca yazılışları, eser Tarih-i Osmânî Encümeni mecmuasında neşredilirken, Müze-i Hümâyûn müdür muavini Edhem Bey tarafından hazırlanmış olan listelerden faydalanılarak sayfa altlarında gösterilmiştir.

Birçok günlük işlerim arasında eğilmeye fırsat bulamadığım için sadeleştirilmesi 1968 yılındaki hafta sonu tatillerimi almış olan bu eser, beni bir hayli yormuşsa da, hiç bir zaman okuyamayacakları bu güzel Türkçe eseri, önce Türk harflerine çevirdiğimi, sonra da, yeni nesillerin okuyup zevk alabilecekleri hale getirdiğimi düşünmek, bana yorgunluklarımı unutmak için kâfi geliyor. Hatalar olmuşsa — ki her halde olmuştur — muhterem okuyucularımdan hoşgörülmesini dilerim.

Sultan Cem'in yanında ölünceye kadar beraber bulunan defterdarı ve nedimi Haydar Bey'in M. 1514 tarihinde yazmış olduğu tek nüsha yazma eseri bu sayımızdan itibaren sadeleştirerek okuyucularımıza takdim ediyoruz:

Sultan Cem'in Başına Gelenler

(Vâkı'ât-ı Sultan Cem)

Sadeleştiren : ŞEVKET RADO

DİLEDİM ki merhum ve mağfur Sultan Cem Hazretleri'nin sergüzeştin kısa ve açık müsvedde idem. Tâ ki okuyanlar acıdıkta merhumu hayır dua ile analar.

Açık yazışımız gücümüz yetmediğinden değildür. Husûsâ Osmanlı memleketlerinin ekser halkı ümmî olmağla didüklerimiz anlaşılmaz da faidesüz kalur vehmine kapılduk. Kısa yazmamız da olanları aşmak korkusundan ileri geldi.

Gazalar ve mücahitler Sultanı Sultan Mehemmed Hazretleri, İstanbul'u feth ittükden sonra sekiz yüz altmış dört yılının safer ayının yirmi yedinci cumartesi günü (1), giceden bir saat kaldıkta oğlu Sultan Cem Edirne şehrinde dünyaya geldi. Edeb öğretmeyi bilen dadılarla terbiye olundu. Dört yıl, dört aylık olunca mualime virildi. Tâ ki ilim ve edeb öğrene. Andan sonra sekiz yüz yetmiş üç yılı receb ayının başlarında (2) Kastamoni sancağına yani Candar tahtına gönderildi. Dokuz yaşında idi. Orada da ilim ve edeble meşgul idi. Andan sonra sekiz yüz yetmiş yedi yılının safer ayının başlarında (3) sünnet emri yerine getirildi. Karındaşı merhum Sultan Mustafa, Uzun Hasan seferinden geldükten sonra vefat Idince yerine Karaman memleketine gönderildi. Sekiz yüz yetmiş yılının şabanının ortalarından sonra (4) altı yıldan ziyadece Karaman'da oturub binmek, inmek, avlanmak, ok atmak, gürz salmak öğrendi. Hatta Sultan Alâeddin'in gürzlerine Konya'da ve Lârende'de okkalarca halkalar ekledi. Ve Hoca Selman'ın **Cemşîd ve Hurşid** adlı kitabını Sultan Mehemmed adına tercüme itdi. Şecaatte, fesahatte, belagatte, selabette, adalette en önde idi.

Ânî olarak Rabb'in takdiriyle sekiz yüz seksen altı yılı rebîülevvelinin dördüncü perşembe günü (5) mücahitlerin sultanı Sultan Mehemmed Gazi fânilik konağından bâkîlik sarayına göç itmiş. Sekizinci gün pazartesi günü ulak gelüb haber getürdü. Matem idüb yarındası Bursa şehrine hareket itdi.

Bu taraftan karındaşı Sultan Bâyezid tahta yönelüb rebiülevvelin yirmi ikinci pazartesi günü (6) tahta cülus idüb, cümle erkân itaat itdiler. Rebiülevvelin yirmi sekizinci günü (7) gice yarısı İnegöl'den bin kadar âdemile yürütüb güneş doğarken Bursa'ya vardı. Kaplıca bayırlarında ve bağlarında Istanbul'dan Bursa'yı korumak için gönderilen iki bin yeniçeriyle Ayas Paşa'yı Butanye'den (8) gelürken karşı koyub şehre komadı. Bozuldular. Ayas Paşa'yı ve Sekbanbaşı'nı ve yeniçerileri tutdı. Bu iki bin yeniçeriden beş on kişiden fazla kurtulan olmadı. Lâkin muharebede iki taraftan çok adam ziyan oldu ki anın hesabı yok. Sonunda bu tutulan halkın hepsini af idüb âzad eyledi ve bir nice gün Bursa'da duruldu. Karaman'dan ve etraftan beş on bin kadar âdem toplanub Yenişehir'e varıldı.

Bu sırada Sultan Bâyezid dahi yirmi bin kadar erle gelüb Yenişehir'de rebîülâhır ayının yirmi ikinci cumartesi günü (9) güneş doğduktan batıncaya değin gerginleyin muharebe ve

---

(1) 23.XII.1459, (2) 15-25.I.1469, (3) 8-18.VII.1472, (4) 21-31.XII.1474, (5) 3.V.1481, (6) 21.V.1481, (7) 27.V.1481, (8) Mudanya'dan, (9) 20.VI.1481.

mukatele olundu. Sonunda takat getürülmedi; sınıb Karaman'dan yana dönüldü. Ara sıra Karaman şecîleri ve kendü hademeleri kaçarken ardlarından kovalayanlara hamle ittüklerince Merhum kendü dahi dönerdi; bin cehdile men'olunurdu.

Kaçarken, âni bir kaza ile, birdenbire sol ayağını at depüb, mübarek inciğine zarar yetişdi. Akşam vaktinde Ermeni Derbendi'nden geçüb Üyücek'te indi. Ayağının yarasın bağladı. İnil inil gider, ara sıra dinlenirdi. Sabah gün doğarken Eskişehir'e varıldı.

Amma uğraş günü hazine ve bütün elbiseler telef olmuş, Bey Merhum bir tulemeyle (?) kalmış idi. Hattâ soğuktan ol kadar bihuzur olurlardı ki Kapıcıbaşı Sinan Bey bir kimesneden bir kepenek almış idi; gündüz kendü giyüb gice Bey Merhum giyerdi.

Sözün kısası, kırdan kıra gidüb bir sabah güneş doğarken ve bir yatsu vaktinde bir ekin üstüne konuldu. Atları biraz dinlendirüb ekinden yemlendirib gidildi. Rebîülâhır ayının yirmi yedinci perşembe günü (1) kuşluk vakti Konya'ya varıldı. Bu arada anasıyle buluştu. Mubarek ayakları ziyadesiyle incinmiş idi. Hattâ divan itmeğe yorganile dört kişi götürürler, çıkarırlar idi.

Ol esnada Hüdâvendigâr'ın (2) gelüb basacağı duyuldu. Aceleyle iki üç günde alub gitmeğe kaabil olan elbiseleri toplandı. Anasın, evlâdın ve etrafındakilerin göçürüb cemâziyelevvelin birinci pazar günü (3) Konya'dan Şam niyetine çıkıldı. Konya'nın ve sair Karaman memleketi halkının feryat ve figanın, ağlaşmaların gören kıyamet kopdı sanurdı. Adamlarından bozgundan kurtulanlar bir taraftan acele ile yakınlarını toplamakla meşgul olurlar iken ancak kırk kadar âdem ile yola çıkıldı. Amma günden güne yetişmeğe başladılar. Birer ikişer gelüb erişirler idi. Amma Bulgar Dağının Üveys Bey kavminden bazı edepsizler gicede ve gündüzde çok şirretlik itdiler. Amma bazısına bir şeyler virmekle, bazısını avutarak «Bu yaz bu yaylaklarda yaylaruz, Şam'a gitmeziz» dimekle gurur virüb ikinci gün, cemâziyelevvel'in on birinci salı günü (4) Tarsus sahrâsı-

---

(1) 25.VI.1481, (2) İkinci Bâyezid'in, (3) 28.VI.1481, (4) 19.VII.1481.

II. Sultan Bâyezid.

na varıldı. Eğerçi ki yollara yine çok âdem geldi lâkin fayda idemediler. Yarındası çarşamba günü Tarsus Beyi karşılamağa gelüb izzetle ve hürmetle Tarsus'a iiettiler. Ziyafetler idüb gönderdiler. Sonra Adana'ya gelüb Ramazanoğlu'yla buluştı. Oradan kona göçe Antakya'ya gelüb oradan mezkûr ayın yirmi ikinci pazar günü (1) Haleb'e varılub Ulubey Özbek ile buluşuldı. Türlü rağbetler, ziyafetler idüb hayli hoş gördiler. Haleb'e geldikde kurtulub da gelüb yetişen kulları iki yüz kadar olmuş idi. Yakınları ve sair hizmetlilerle üç yüz nefer kimesneyi bulmuş idi. Lâkin yirmi kadar kimesne sağlam kalmadı. Hepsi hasta oldı. Hattâ kendisi ve validesi dahi hasta oldiler.

Bir niçe günden sonra bir niçe bölük asker ile Özbek muhafızı baş koşub göçe kona Hama şehrinden, Humus şehrinden, Baalbek'ten geçildi. Cemaziyelâhırın yirmi beşinci perşembe günü (2) Şam melikinin ümerası karşılamaya çıktı. Şam'a girüb türlü izaz ile Kasr-ı Ablak'ta kondurdular. Ziyafetler, izzetler itdiler. Burada niçe gün durulduktan sonra oradan da göçe kona receb ayının on üçüncü pazar günü (3) mübarek Kudüs'ü ziyaret itdi. Oradan Halilullah'a gelindi. Oradan Gazze'ye gelindi. Oradan göçe kona Haneke'ye gelindi. Anda sultanın ziyafeti olundı. Eğerçi kl Tarsus'a gelindikten berü her gün ziyafet olunurdı, lâkin bu defaki sultana mahsus gaayet parlak bir ziyafet idi.

Yarındası, şâbân ayının birinci perşembe günü (4) Mısr'ın askerl, nefs-i sultandan gayri cümle şehrin küçüğü büyüğü karşılamaya çıkdılar; götürüb Düveydariyye'de kondurdular; ziyafetler itdiler. Yarındası Mısr'ı süsleyib şehrin ortasından geçirdiler, sultan sarayına varıldı. Sultan Melik Eşref Kayıtbay'la buluşuldı. El ele tutuşub biribirlerin boynuna sarıldılar. Kayıtbay: «Sen benim oğlumsun, melûl olma» diyüb gönlünü aldı, şerefini yüksek tutup Kantara'da kondurdular, üç güne değin parlak ziyafetler itdiler. Ramazan gicelerinde defalarca sultan, nezdine davet idüb âlî ziyafetler itdi. Mısır'da durdukça niçe günde bir sultanla buluşulurdı. Ara sıra Mısır'ın etrafında, bağ ve bostanlarında, hususî davetler idüb merhumun hatırın almağiçün sohbetler iderdi. Allah için riayetinde hiç kusur komadı idi.

Andan sonra Hicaz seferini öne almayı hayırlı görüp Hicaz hazırlıklarına girişdi. Mezkûr yıl şevvâlinin on sekizinci çarşamba günü (5) Hicaz niyetine sefere çıkıldı. Göçe kona Hicaz yolunun çöllerin ve sarp geçitlerin geçüb zilkaade ayının yirmi altıncı pazar günü (6) seher vaktinde Hicaz beyi karşıcı çıktı. Kâbe-i Şerife'ye vâsıl olundu. Gice gündüz tavaf ile meşgul oldular. Tavaf birkaç gün sürdü. Tavafın cümle erkânın, vâciplerin, sünnetlerin tamamen yerine getirüb oradan göçülerek sekiz yüz seksen altı yılının zilhiccesinin yirmi ikinci çarşamba günü (7) Medine-i Şerife'ye gelindi. Türbe-i Mutahhara'yı ziyaret idüb sekiz yüz seksen yedi muharreminin yirmi birinci pazartesi günü (8) yine Mısır'a gelindi. Bu aralıkta defalarca Karamanoğlu Kasım Bey'den ve Engürü Beyi (9) Mehmed Bey'den âdem âdem üzere gelüb Rum memleketine (10) saltanat sevdasına tahrik itdüler. Yine ayak diretince sultandan icazet istendi. Mısır beylerinden, sultandan ve Ulubey Özbek'ten ve İmrahor Kansu Hamsemiyye'den başkaları asla rıza göstermedi. Arada çok çekişme olunca Sultan icazet virdi: «Bir kişi kendü isteğiyle gelüb, hac idüb yine gitmek isterse biz ne tutalım» diyüb selâmetledi. Adı geçen yılın safer ayının beşinci salı günü (11) Rûm'a (12) gitmek üzere yola çıkıldı. Göçe kona, Gazze şehrinden geçüb rebîülevvelin on yedinci günü (13) Haleb'e gelindi.

(Devamı gelecek sayıda)

---

(1) 8.VII.1481, (2) 22.VII.1481, (3) 7.IX.1481, (4) 25.IX.1481, (5)10.XII.1481, (6) 16.I.1482, (7) 11.II.1482, (8) 11.III.1482, (9) Ankara beyi, (10) Anadolu'ya, (11) 26.III.1482, (12) Anadolu'ya, (13) 6.V.1482.

Cevdet Paşa'ya Göre

MÜSLÜMANLIK NEDİR?

Vezir Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı çağı Türk tarihinin büyük simalarından biridir. XIX. asırda yetişen en büyük Türk hukukçusu ve tarihçisidir. Bilginliği yanında, aynı zamanda Tanzimat devrinin mühim devlet adamlarından biriydi. En yüksek görevlerde bulunmuş, evkaf, adliye, maarif nâzırlıklarını kudretle idare etmiş, sadârete kadar yaklaşmış, fakat nedense sadrâzam olamamıştır. 1895'te 72 yaşında ölmüştür. Hayrete şayan bir enerjiye ve çalışma gücüne sahip olan Cevdet Paşa, hukuk, tarih, tefekkür, din ve edebiyat sahalarında Mecelle, *12 ciltlik* Târîh-i Cevdet *(1774 - 1826 yıllarını içine alır),* Kısas-ı Enbiyâ, Tezâkir *(40 tezkire),* Mâ'rûzât *gibi dev eserler bırakmıştır. Devrinde İslâm dinini en iyi bilenlerden olduğu muhakkaktır. Her halde bugünkü Türkiye, bu çapta bir din bilginine malik değildir.*

Cevdet Paşa'nın Tanzimat devri tarihimizin belki en mühim kaynağı olan Tezâkir adlı büyük eserinin 40. ve sonuncu tezkiresinde, İslâm dininin esaslarını açıklıyan, kudretli bir edibin kalem mahsûlü bir vuzuh yanında, fevkalâde alâkaya değer iki mektup vardır. Bu mektuplardan ilki Almanya imparatorluğunun Bavyera krallığının Augsburg şehrinde gazeteci olan Dr. Vahmarhayden'e, ikincisi de Müslüman olmak isteyen «Schumann» adında diğer bir Alman'a hitaben yazılmıştır. Türk - Osmanlı toplumunda 92 yıl önce dinin nasıl anlaşıldığı, en salâhiyetli ağızdan ifade edilmektedir. Bu mektupları yayınlıyoruz. Cevdet Paşa'nın güzel Osmanlıca'sına mümkün olduğu kadar az müdahale ettik. Bazı terkipleri açmak, ifadeyi sadeleştirmekle yetindik. Fakat mânâya hiç bir müdahalede bulunmadık.

YILMAZ ÖZTUNA

4 EYLÜL sene 1876 tarihli mektubunuz alındı. Kemâl-i memnûniyetle mütalaa olundu. Kelâm ilmini ve felsefeyi tafsilâtıyle tetebbûdan sonra İslâm dîn-i mübîninin hakkı olduğuna yakîn hasıl eylemiş olduğunuzdan, Hazret-i Muhammed'in dinine kabul olunmanız hususunda müsaade istemişsiniz.

Cenâb-ı Hakk'ın hidâyetine mazhar olduğunuzdan dolayı zâtınızı tebrik ederim. Bu fânî dünyada sizin gibi malûmat sahiplerinden bir yoldaş kazanmış olduğuma da memnunum.

Şurasını hatırlatmıya mecburum ki, İslâm dininde, Fransızca'da «clérgé» denen rahiplik merasimi yoktur. Bunun için, sizin İslâm dinine girmeniz, hiç kimsenin kabulüne ihtiyaç göstermez. Bizim borcumuz ancak halka nasihat etmek ve bilmediklerini öğretmektir. Yoksa biz din ulemâsının vücudü, ne doğumda, ne nikâhta, ne ibadette, ne ölümde bir Müslüman için şart değildir. İslâm memleketlerinde seyahat eden Avrupalılar'ın çoğu bu hakikati bilmezler. Onun için, biz Müslüman ulemâsını, papazlara benzetirler. Bu, büyük bir yanlıştır.

Bir Hıristiyan dünyaya gelince vaftiz için papaza muhtaçtır. Günahlarını affettirmek için bir rûhâniye ihtiyacı vardır. Nikâhlanması, bir rahibin huzuruna ihtiyaç gösterir. Papaz olmadıkça bir Hıristiyan ibadet edemez. Vefatında dahi bir rahibin gelmesini bekler. İslâm dininde ise bu kabil ihtiyaçlar ve tekellüfler, küllîyen bertaraf edilmiştir.

Bizim cemiyetimizde ulemânın şeref ve imtiyazı, ancak ilmin ve adaletin şânına hizmet ettiklerinden dolayıdır. Halka bilmediklerini öğretirler. Adalet üzere hük-

mederler. İlmin şerefini isbata hacet yoktur. Bir Müslüman, Çin'de bile olsa, oradan ilmi istemiye ve öğrenmiye memurdur. Adalet ise, bizce en büyük ibadettir.

İslâm ümmetinde adaletin ne mertebede ehemmiyeti olduğu hakkında Hazret-i Ali ile bir Yahudi'nin Kadı Şureyh huzurundaki mürafaasını nakletmek kâfidir. Şöyle ki:

Kadı Şureyh, ikinci halife olan Ömer Efendimiz tarafından tayin edilmiş bir hâkimdir. Pek çok yaşamıştır. Pek çok seneler adalet tevzi etmiştir. Hazret-i Ali ise, peygamberimizin dâmadıdır ve Hulefây-ı Râşidîn'in dördüncüsü olan bir İslâm büyüğüdür. Hazret-i Ömer'in de müşaviri idi.

Hazret-i Ali ile bir Yahudi, aralarında bir miğfer meselesinden anlaşamayınca, mahkemeye müracaat ettiler ve Kadı Şureyh'in huzuruna vardılar. Yahudi, miğferin Hazret-i Ali'ye ait olduğunu inkâr ediyordu. Hazret-i Ali, Peygamberimiz'in torunu olan büyük oğlu Hazret-i Hasan'la kölesi Kamber'i şahit gösterdi. Kadı Şureyh, bu şahitleri kabul etmedi ve başka şahit istedi. Kimse şüphe edemez ki Hazret-i Ali, haksız bir dâvaya girişmez. Oğlu ise peygamber torunudur ve babası için bile bilmediği şeyi söylemek üzere mahkemeye adım atmaz. Lâkin şerîatimizde, oğulun babanın lehine şehadeti kabul olunmaz. Şerîat huzurunda ise bir zâtın istisnası kaabil değildir. Hazret-i Ali'nin başka şahidi yoktu ve dâvayı kazanamadı.

Abbâsî halîfelerinden meşhur Hârûn Reşîd'in de bir Yahudi ile olan muhakemesi vardır. Bu muhakeme, bizzat Hârûn Reşîd tarafından nasbedilmiş olan Bağdad kadısı Ebû Yûsuf'un huzurunda geçti. Şöyle ki:

Hârûn Reşid, mahkemede Ebû Yûsuf'la yanyana otururken Yahudi içeri girdi. Hasımlardan biri otururken diğerini ayakta tutmak caiz olmadığından Ebû Yûsuf, adalet ve müsavata riayet etti; kendisi kalkıp yerini Yahudi'ye verdi. Halife ile Yahudi'yi ayakta olduğu halde muhakeme etti ve Hârûn Reşid'in aleyhine hükmetti. Fakat kalben halifenin tarafını tutuyordu ve elinde olmıyan bu hâl, onun için hayatının sonuna kadar vicdan azabı oldu. «Ömrümce, hasımlara her vechile müsavat ve adaletle muamele ettim. Fakat Hârûn Reşîd ile Yahudi'nin mürafaasında her ne kadar halîfenin aleyhine hükmettimse de, muhakeme sırasında kalbim halîfeye meyletmişti» deyip ağladığı meşhurdur.

Osmanlı devletinde de, eskiden olsun, bugün olsun, adaletin emrine çok itina edilir. Mahkemelerde, iki tarafa, kim olursa olsunlar, müsavatla davranılır. İşte milletimizin ulemâ sınıfının muhterem ve mümtaz olmasına sebep budur. Yoksa onların, papazların rûhânî sıfatına benzer dinimizce resmî bir sıfatları yoktur.

Din, ancak Allaahü Ta'âlâ Hazretleri ile kulları arasında bir keyfiyettir. Onun için bizim vazifemiz, sizin İslâm dinini kabul ettiğinize şehadetten ibarettir. Ancak dinimize ait bazı hususlarda size malûmat vermiye borçluyuz:

İslâm dininin esası iki sözden ibarettir. Biri Cenâb-ı Hakk'ın birliğini, tek olduğunu tasdik etmektir ki, Arabça «Lâ İlâhe İll'Allaah» sözüyle edâ olunur. Diğeri, Hazret-i Muhammed'in, Allah'ın resûlü olduğunu tasdik etmektir ki, bu da Arabça «Muhammeden Resûl'Ullaah» sözüyle edâ olunur. İlk söz, birden fazla ilâh olduğuna inanan müşriklerin itikadını reddeder. İkinci söz de, Hazret-i Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenlere karşıdır.

Hıristiyanlar, müşrik değillerdir; Allah'a şerik tanımazlar. Onun için birinci sözde, Hıristiyanlar'la bir ihtilâfımız yoktur. İhtilâf, ancak ikinci söz üzerinde olmak lâzım gelir. Lâkin İznik Konsili, ekaanîm-i selâse itikadını resmen kabul edince, ilk söz üzerinde de aramızda bir çeşit ihtilâf peyda oldu. İznik Konsili'nden bu karar ittifakla değil, ekseriyetle çıkmıştır. Halbuki ekseriyetle karar, siyasî meselelerde olur. Dinî akıydelerde olmamak lâzım gelir.

Biz, akıydelerimizin mantık ilmine vurulmasından çekinmeyiz. Hesap ve hendese fenlerinde, kül, cüz'ünden büyüktür. Bir şey, kendinden başka bir şey olamaz. Bir şey, hem vâkı', hem gayri vâkı' olamaz. Bu müteârifelere mugayir itikatları kabul etmeyiz. Binaenaleyh «bir, üçtür» ve «üç, birdir» itikadı bizim için makbûl değildir. Amma Hazret-i İsâ'nın babasız doğduğuna inanırız. Bir hekim çıkıp da babasız çocuk olmıyacağını isbat ederse, bu isbat karşısında da aklî delillerden mahrum değiliz.

Yukarıda mezkûr iki sözü kalben tasdik eden, yani Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in peygamberliğine imân eden kimse, mü'mindir. Müslim dahi olabilmesi için, bu iki sözü lisânen beyan etmesi kâfidir. Yazısıyle beyan etmesi de makbuldür. Ammâ lisanen bu sözleri söyleyip de kalben inanmıyanlara «münâfık» denir ve münâfıklar, Allah'a kâfir olanlardan daha kötüdür. Kalbindeki itikadın aksini söylemek, insanlık haysiyetine yakışmaz. Bunun içindir ki, bir adama Müslüman olması için cebretmek, dinimizde yasaktır. Zira nasihat ve dine da-

Büyük tarihçi Ahmed Cevdet Paşa.

vet, meşrûdur; insanın mânevî saadetine hizmettir. Fakat cebren onu bir dine sokmak, sapıklık hâlinden daha kötü bir yola koymak demektir.

Din ulemâsının borcu, ancak nasihat etmektir ve dinî meseleleri bildirmektir. Hidâyet ve tevfik ise ancak Allaahü Ta'âlâ Hazretleri'nin işidir. Cenâb-ı Hak, kimine hidâyet eder ve kimini dalâlette bırakır. İşine karışılmaz ve işlediğinden elbet mes'ûl olmaz. Bizler ise, her işimizden mes'ûl oluruz. Dinlerin ve mezheplerin ihtilâfı, Allah'ın hikmeti iktizâsındandır. Bu incelikleri anlıyan, Yavuz Sultan Selim'in meşhur hikâyesindeki nükteyi kavrar:

Yavuz Sultan Selim, her istediğini icrâya muktedir, cihangir bir padişahtı. Bir ara, Rumeli'nin bazı yerlerinde Hıristiyan tab'asının ekseriyette olduğuna canı sıkıldı ve bunları cebren Müslüman yapmayı düşündü. O vakit şeyhulislâm olan «Zenbilli Ali Efendi» diye mârûf Ali Cemâli Efendi, şöyle diyerek ruhsat vermedi:

«Mâdem ki onlar, devletimizin tab'ası olmayı kabul etmişlerdir, dinimizin iktizâsınca bunların can, ırz, mal ve itikadlarını, bizimkiler gibi muhafazaya mecburuz. Bu yolda bu tab'aya cebredilemez.

Dinimizin esasına muhaliftir».

Şimdi bazı politikacılarımız, (şu anda Balkan eyaletlerimizdeki karışıklıklara bakıp) Ali Efendi'yi taassupla ithâm ediyor ve Yavuz Sultan Selim'in reyindeki isabeti söylüyorlar. Halbuki politika, zamandan zamana değişir. Din ise pâydâr ve ber-karârdır. O günün icapları ile dinin esaslarını yerinden oynatmak caiz değildir. Bugün de, bir Sultan Selim olsa (Balkanlar'daki Hıristiyan tab'alarımızın fesadına rağmen), dinimizce verilecek karşılık, Ali Efendi'nin cevabından ibarettir.

Müslim olan kimse üzerine Allaahü Ta'âlâ Hazretleri'nin birtakım teklifleri vardır. Bu teklifleri isterse din ulemâsından öğrenir, dilerse kitaplardan okur. Ancak bu teklifleri icra etmemekle dinden çıkmış olmaz. Sadece günahkâr olur. Bu teklifler, namaz, oruç, zekât, hac gibi Allah'ın emrettiği veya zinâ ve livâta gibi nehy eylediği şeylerdir. Allah'ın emrine uymıyan ve yasaklarından kaçınmıyan Müslüman, fâsık olur. Fakat gene mü'min ve Müslüman'dır. Günahlarının takdiri, Allah'a aittir. Ukbâ'da, günahları kadar azap çektikten sonra gene Cennet'e nail olur. Hattâ öyle bir iyi amel işlemiştir ki, bu iyi amelin hürmetine Cenâb-ı Hak, onun cümle günahlarını da bağışlıyabilir ve asla azâb eylemez. Allah'ın lutuf ve keremi çok ve af ve merhametine nihayet yoktur.

Allah ile kul arasına girilmez. Bir Müslüman, ettiği günahlardan tövbe ve istiğfâr eder ve samimî olarak affını niyâz eylerse, Cenâb-ı Hak onu affeder. Ama Allah, yalnız kendine karşı yapılan günahları ve tekliflerinin yapılmamasını bağışlar. Yoksa bir kulunun diğer kuluna yaptığı günahı bağışlamaz. Kulunun kuluna yaptığı kötülüğü bu dünyada cezalandırmazsa, mutlaka öbür dünyada cezalandırır. Cenâb-ı Hak, âdildir. Yarattıklarının hakkından vazgeçmez ve birinin hakkını diğerinde bırakmaz.

Kimsenin kalbini kırmaktan sakınmalıdır. Azîz, müntakıym olan Allaahü Ta'âlâ, kalbi kırık olanlara yardım eder ve çok defa zalimin cezasını âhirete bırakmaz, hemen bu dünyada icrâ eyler. Kazârâ birinin kalbini kıran, ondan hemen helâllik dilemelidir ki, İlâhî intikama hedef olmasın. Katil, en büyük günahtır. Kendi nev'ine gadretmek ve hainlik yapmak, Müslüman'a yakışmaz. Hayvanlar hakkında da şefkatli davranmak lâzımdır. İnsanın, hayvanlardan büyük menfaatleri vardır. Yersiz bir hayvanı incitmemeli ve hayvanlara karşı meşrû olmıyan muamelelerden kaçınmalıdır. Mertlik, hayvana bir canlı ve insana menfaatli bir mahlûk olduğu için severek ve evlât gibi bakmaktır.

Müslümanlar'a göre en ziyade itinaya şayan meselelerden biri de ahlâk yüksekliğidir. Olgun mü'min, ancak ahlâk sahibi insandan çıkar. İnsan ne kadar güzel huylu olursa, o kadar Cenâb-ı Hakk'a yaklaşır. Meselâ tevâzu bir güzel huydur ve iki tarafında kibir ve zillet gibi iki kötü huy vardır; ikisinin ortasında bulunmak lâzımdır. İyi ahlâk sahipleri, her türlü kötülüklerden selâmet bulur ve ebedî saadete kavuşurlar.

Biz Müslümanlar, ilme uymıyan ve insanlığın menfaatine olmıyan nasihatlere teşebbüs etmeyiz. En yüksek maksat, insanın bu dünyada ve öteki dünyada saadet bulmasıdır. Zâhiri bâtınına uymaz işlerimiz yoktur. Dinimizin emirleri açıktır. Binaenaleyh, bu mektubumuzu, Avrupa'da ilân bile edebilirsiniz.

İslâm dinine en yakın olan Hıristiyan dinidir. Hele Aryânî mezhebinden olan muvahhit Hıristiyanlar, İslâm'a pek yakındır. Bir Hıristiyan, sadece Hazret-i Muhammed'in peygamberliğini tasdik etmekle müslim olur. Zira dinimiz, bütün peygamberleri ve Hazret-i İsâ'yı kabul eder. Bir Yahudi'nin ise hem Hazret-i İsâ'nın, hem Hazret-i Muhammed'in peygamberliğini kabulüne lüzum vardır. Bir müşrike gelince, bunun bütün peygamberleri tasdıkı şarttır.

Müslüman olduğunuz gün, geçmiş günahlarınız mahv olmuş ve o günden itibaren sizin iyilikleriniz ve kötülükleriniz için yeni defterler açılmıştır. Artık farizaları, vâcib olanları yapmanız ve yasaklanmış şeylerden kaçmanız, ahlâk yüksekliğine itina etmeniz lâzım gelir.

İslâm'ın belkemiği kelime-i şehâdet, dört direği namaz ve oruç ve zekât ve hac'tır.

Her şeyden evvel temizlik lâzımdır. Zira namaza durabilmek için abdest almak ve cünüb ise gusl edip yıkanmak, bedeni ve elbisesi ve namaz mahalli pislikten temizlenmek şarttır. Yirmi dört saatte beş vakit namaz kılmak farzdır. Bunların sünnetleri dahi vardır. Ziyâde sevâb için fazla namaz kılanlar dahi çoktur. Bu fazla namazlara «nâfile namazları» denir. Nasıl abdest almak ve namaz kılmak lâzım geleceği, fıkh kitaplarında yazılmıştır. Fakat nerede bir Müslüman bulursanız, ondan abdest ve namazın usulünü öğrenebilirsiniz.

Zekât, mâlî bir ibadettir. Zengin olan kimse, malının şer'an muayyen olan mik-

Hz. Muhammed (yüzü peçeli) ve Hz. Ali'yi gösteren bir XVI. asır Türk minyatürü.

دي ياندن صكره بلال صوندي حضرت رسولك الن الدي

ديو أشهد أن لا إله إلا الله محمد رسول الله ولدي

tarını, Allah için fakir müslime vermektir. Meselâ yanında yıllanmış iki yüz dirhem gümüş nakdi olan kimse, sene sonunda kırkta birini yani beş dirhemi vermek farzdır. Fazla birşey vermiye mecbur değildir. Ama kendiliğinden fazla olarak sadaka verirse, Allah indinde makbûle geçer.

Oruç, ramazan ayında her gün fecir vaktinden güneşin batmasına kadar nefsini yiyecek ve içecek ve cimâdan men etmektir. Nefis, böyle yasaklardan men oldukça kırılır ve serkeşlikten vaz geçip hakkı kabûle müsteid olur.

Hac, Mekke-i Mükerreme'ye gidip Kâbe'yi ziyaret ve Arafat'ta lâzım olan şartları ifa etmektir. Arafat'ta her sene yüz binden ziyade Hacı toplanıp hep birlikte İslâm şartlarını icra eder ve bir hatîbin hutbesini dinlerler. Elhâsıl Arafat'ta İslâm kardeşliğinin bir büyük nümunesi görülür.

Farz olan amellerin en mühimmi namazdır. Zira namaz, mâlî, bedenî ve kalbî ibadetleri toplar. Namazda örtünmek şarttır. Elbise tedariki ise bir çeşit masraftır. İnsan namazda iken dünya kelâmı söylemez ve oruçlu gibi kendini yasaklanmış şeylerden men eder. Namaz sırasında vücudünün her âzâsı hareket eder. Cismen Kâbe'ye müteveccih olduğu gibi, kalben dahi kemâl-i huşû' ile Cenâb-ı Hakk'a doğrulur ve sanki bu âlemden bir başka âleme urûc ve sefer ederek kalbi dahi ibadetle meşgul olur. Namaz kılanın gönlü aydınlanır ve dünya kederlerinden temizlenir. Peygamberimiz, kendisine bir keder ârız olunca derhal namaza durur, gam ve gussa zamanını geçirirdi.

Biz bu misilli dinî amelleri, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini ifa ile uhrevî saadete nail olmak için edâ ederiz. Lâkin bunların zımnında, dünyevî saadet de husule gelir. Namaz için iltizam olunan temizlik, tıb ilminin tavsiye ettiği sıhhat kaidelerine tamamıyle muvafıktır. Bu misilli güzel üstünlükler, peygamberimizin mucizelerinden addolunmaya şayan keyfiyetlerdir.

Zekât bahsine gelince, bu usulün, insan cemiyetinin selâmeti nokta-i nazarınca ne büyük ehemmiyeti haiz olduğunu hakkıyle tarif edebilmek için, birçok tafsilât vermek lâzımdır. Bu usul sayesinde fakirler, zenginleri, kendileri için tabiî bir koruyucu bilirler. Zekât dışında da fakirlere yardım edenler çok bulunur. Fakirlerin, zenginlerin sofrasına oturması an'anedir. Aç kalıp da ekmek istiyen fakire ekmek vermek, İslâm'ın bir şiârıdır. Onun için İslâm'da açlıktan ölen yoktur.

Hizmetkârlar, efendilerinin yediğinden yer. Fakat efendiler evvel, hizmetkârlar sonra yer. Yemek bahsinde zenginle fakirin arasında fazla mesafe olmamalıdır.

Camide ise tam bir müsavat ve kâmil bir hürriyet vardır. Bu cihetle, İslâm'da zengin ve fakir sınıflar arasında büyük mesafe görülmez ve Hıristiyan devletlerinde olduğu gibi fakirleri zenginlerden ayıran had, şiddetli ve kat'î değildir. İslâm'da, iki sınıf ahali arasında tefrika ve düşmanlık görülmez. Commune ve socialiste ve nihiliste gibi cereyanlar yoktur.

İslâm, cemiyeti bu gibi ayrılıklardan korur. Bu yüzden İslâm dini hızla yayılmış ve yayılmaktadır. Müslümanlık, pek buhranlı devirlerinde, dinde mevcut bu gibi akıydeler yüzünden büyük müşkülleri atlatmıştır.

İslâm dini, hikmet ve maslahat üzerine müessestir. Lâkin, İslâm dinine yabancı olanlardan bazı kimseler, bazı İslâm kaidelerine itiraz ederler ve yanlış yahut eksik malûmatları yüzünden, en tabiî olan şeyleri, hikmet ve fıtrata aykırı göstermek isterler.

Nikâh, zevc ile zevce arasında bir akiddir ve âkid, kendileridir. Fakat iki şahit huzurunda olmak şarttır. Bu cihetle nikâh, muâmelâttan sayılırsa da, diğer cihetle dahi ibadettir. Nefsini haramdan vikaaye ve çocuk tevlîd ve terbiye etmek niyetiyle nikâh, nafile ibadetlerden hayırlıdır ve sünnettir. Bedenî ve mâlî kudreti olan kimseye bekâr durmak caiz değildir. Hele şehvet galebesi ile zinâ gibi bir büyük günaha girmek korkusu olursa, nikâh vâcib olur.

Evlilik hukukuna riayet etmek, zevceye cevr-ü taaddîden sakınmak şarttır. Bu hususta kendi hâlinden emin olamayıp da zevcesine cevr edeceğini bilen kimseye göre nikâh, asla caiz olmaz. Zira zulüm, kula ait bir günahtır. Allah affetmez, cezalandırır. Zinâ ise, Allah'a karşı işlenmiş bir suçtur. Allah affedebilir. Bu iki hak taâruz ederse, kulun hakkı, Allah'a karşı işlenmiş günahtan üstündür. Her halde kadınlara iyi muamele etmek lâzımdır.

Nikâh akdi ile zevc, zevcesinden meşrû suretle istimtâa mâlik olur. Lâkin zevcenin hürriyetine asla halel gelmez. Zevce, kendi malını dilediği gibi tasarruf eder, alır, satar. Zevci ona müdahale edemez. Zevc ise, zevcesi için lâzım olan mesken, yiyecek ve elbiseyi tedarike mecburdur. Hattâ uzak bir diyâra gidecek olsa, birlikte gitmek üzere zevcesine cebredemez. Uzak diyâra gittiği ve zevcesini, rızası dışında bile yerinde bıraktığı halde, zevcesinin nafakasını kesemez.

Bir insanın âzâsından faydalanmıya aklen ve hikmeten kimsenin hakkı olamaz

Hz. Meryem ve Hz. İsâ.

iken Cenâb-ı Hak, bunu, nikâh ile meşrû kılmıştır. Binaenaleyh nikâhın meşrûiyyeti bir nimettir. Şu hâle göre boşanma dahi, nimete küfretmek demektir. Peygamberimiz: «Evleniniz, boşanmayınız; zira boşanma ile arş titrer» buyurmuştur. Allah indinde boşanma, beğenilmiyecek bir haldir. Lâkin bazı tabiî sebepler vardır ki, boşanmayı icab ettirir ve şer'an cevaz verilir. Meselâ nikâhtan iki maksat, nefsini haramdan korumak ve çocuk sahibi olmaktır. Bu iki maksattan biri yerine gelemezse, boşanmak caizdir.

Zevc ile zevce arasında ahlâkça uyuşmazlık olup da imtizâc edemiyerek aralarında münâferet ve münâzaa çıksa, ikisinin akrabası tarafından birer hakem nasb olunur. Onlar aralarını bulurlarsa ne âlâ. Bulamazlarsa, artık geçinemiyecekleri cihetle, artık zevc ile zevceyi bir arada tutmakta mânâ yoktur. Boşanabilirler.

Zevc, kudretsiz olduğu takdirde, kadı tarafından ona bir sene mühlet verilir. Bu müddet zarfında gene zevcesiyle cimâ edemezse, kadı tarafından nikâh fesh olunur. Zevceye, hayatının sonuna kadar kocası yanında kocasız durmak için mecburiyet yüklenemez. Hattâ dünyadan el etek çeken dervişler bile, zevcesiyle musâhabet etmiye mecburdur. Böyle târik-i dünyâlar bile, hiç olmazsa dört gecede bir gece zevcesiyle musâhabet etmelidir. Bu, zevcenin hakkıdır.

Bilakis zevc, fazla musâhabete mübtelâ olup da zevcesi bundan mutazarrır olsa, zevcenin tâkatinden ziyade cimâ etmemek için zevcine kadı tarafından emir ve musâhabete bir had tayin kılınır.

İkinci bir karı almak, pek güç bir haldir. Zira bu takdirde zevc, mesken, elbise, yiyecek ve muamelece iki zevcesini müsavi tutmıya kat'iyen mecburdur. Bir gece birinin yanında yatarsa, bir gece dahi öbürünün yanında yatmalıdır. Bu vechile müsavata riayet eylemezse günahkâr olur.

Her zevcenin dört gecede bir gece hakkını gözetmek, birden fazla karı almış adama şarttır. Bu suretle adalette kusur edecek olanlar, bir zevce ile iktifa etmelidir. Zaten İslâm cemiyetinde birden fazla zevcesi olanlar çok azdır.

Hıristiyanlar içinde pek çok kız kocasız kalıyor. Ama İslâm cemiyetinde koca bulamıyan kız azdır. Kız çirkin ve fakir de olsa ekseriya kendisine bir koca bulur.

Ahalisi sırf Müslüman olan beldelerde meyhane ve kumarhane olmadığı gibi, kârhâne dahi olmaz ve sanki insan cemiyetinin tabiî ihtiyaçlarındanmış gibi fuhuş için teşkilât ve tertibat yapmak hatıra gelmez ve fuhuştan doğan sârî illetler hâdis olmaz.

İslâm dini, adalet ve hakkaniyete dayanır. Hürriyet esaslarını müştemildir. Mutlak hükûmetler İslâm dinine aykırıdır.

Cevabımız bundan ziyade tafsilâta mütehammil değildir. Hemen Cenâb-ı Hak, sizi ve bizi, tevfikaat-ı ilâhîyesine mazhar buyura. Âmîn, bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn!..

Atatürk Hakkında Bir Kitap Yazan İngiliz Asilzadesi

Lord Kinross

Röportaj: Ediba Dolu

Lord Kinross, meslekten tarihçi değildir. Ne Türk tarihi, ne de başka bir tarih sahasında ihtisası yoktur. Fakat Atatürk üzerinde yazdığı bir kitapla son yıllarda bilhassa ülkemizde çok parlamıştır. Türkçe bilmiyen bir tarih yazarının ne Atatürk, ne de Türk tarihinin herhangi bir safhası hakkında ilmî veya fikrî bir tarih eseri yazamıyacağı gerçeğini peşinen kaydettikten sonra, Lord Kinross'un Atatürk ve Türkler hakkında söylediklerinin bir kısmının ilgi çekici olduğu kabul edilebilir. Zaten bizdeki yeni şöhreti de, Atatürk hakkında bugüne kadar yazılamıyan mükemmel bir monografi ortaya koymuş olmasından dolayı değil, Lordlar Kamarası üyeliğine kadar gelmiş bir İngiliz'in, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu hakkında neler söylemiş olduğu üzerinde merak toplamış bulunması ile elde edilmiştir.

Türk - Amerikan Üniversiteliler Derneği ile BP şirketi, Atatürk'ün 30. ölüm yıldönümünde konferanslar vermesi için «Atatürk, The Rebirth of a Nation» isimli kitabın yazarı Lond Kinross'u Istanbul'a davet ettiler. 10 kasım'da Işık Lisesi'nde gece 21.05'te «Gerçekçi Atatürk» konulu bir konferans veren Lord Kinross ile, otelinde bir konuşma yaptık.

Bu, Lord Kinross'un yurdumuza ilk gelişi değildi. Bundan yirmi yıl evvel zamanın Mısır sefirinin davetlisi olarak Istanbul'a gelmiş ve Bebek'teki Mısır sefaretinde misafir kalmıştı. Lord Kinross'un Türkiye'ye ilgisi de o zamandan başlamış ve bugüne kadar gelişleri, kendi deyimiyle düzineyi çoktan aşmış.

Bugün tarihçi olarak tanıdığımız Lord Kinross çalışma hayatına gazeteci ve radyo röportörü olarak başlamış. 1904'te doğan Lord Kinross, eğitimini Oxford'da Winchester and Balliol kolejinde yapmış. İkinci Dünya Savaşı'nda, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görev almış, daha sonra da Kahire'de İngiliz Haberler Bürosu Müdürü olmuştur. «Grand Tour», «Lords of the Equator» gibi ilk kitaplarının yayınlanması da bu sıralara raslar. Lord Kinross bu sıralarda Patrick Balfour adını kullanıyormuş.

Kinross, Türkiye'ye gazetesi adına bir seri gezi notları hazırlamak için gelmiş. Fakat bu gezinin sonunda iki kitap, «Within the Taurus» ve «Europa Minor» doğmuş. Yurdumuzla ilgili bu kitaplarda Lord Kinross ismini kullanmış. Kendisine lordluğunun menşeini ve derecesini sordum.

— Ben aslen İskoçyalı'yım. Büyük babam Edinburgh yakınında Kinross'da mahkeme reisiydi. İngiltere'de bu rütbedekilere bir asalet unvanı verilir. Büyükbabama da Baron pâyesi verildi. Bu unvan, yine hâkim olan babama, ondan da bana geçti, dedi.

— Şu halde Kinross'da dededen kalma bir malikâneniz ve araziniz vardır?

— Hayır, benim unvanım, lordluk payesinin en düşük derecesidir. Yani biz arazili lordlardan değiliz. Bu unvanım bana sadece Lordlar Kamarası'nda bir sandalye sağladı, o kadar.

Lord Kinross'un babası da Atatürk'le aynı yılda ölmüş. Böylece biz, Atatürk'ün

30. ölüm yılını anarken, o da unvanının 30. yılını kutluyordu.

İki metreye yakın boyda, gözlerini örtecek kadar gür kaşlı Lord Kinross'la öğleyin, yemekten evvel konuşuyorduk. Birden ayağa kalktı; «Ne içersiniz?» diye sordu ve hemen arkasından da: «Ben şarabı çok severim, bilhassa Türk şarabı, Kavaklıdere'yi. Onun için buradayken bol bol içiyorum,» diye ekledi.

Konumuz yine Atatürk'e yöneldi. Atatürk hakkında kitap yazmayı ne zaman ve nasıl düşündüğünü sordum.

— Türkiye'yi gezerken halkın Atatürk'e bağlılığı ve Atatürk'ün bu ülkeye yaptıklarını yakinen gördüm. Bu beni çok etkiledi. 1960'da bu konuda yazmak üzere çalışmalarıma başladım. İsmet İnönü, Refet Paşa, Ali Fuad Cebesoy, Tevfik Rüştü Aras, Halide Edip Hanım, Sabiha Gökçen, Fuad Köprülü, Kâzım Özalp gibi Atatürk'ün yakın arkadaşlarıyle konuştum. Babası 1920 - 24 yıllarında Türkiye'de sefir olan Sir Anthony Rumbold, Atatürk zamanında Türkiye'yi ziyaret eden Windsor Dükü ve Türkiye'de sefirlik yapan daha başka birkaç kişiyle konuştum. Çeşitli dillerde pek çok kitap okudum. Ayrıca Türk hükümetinin davetlisi olarak Anadolu'da Atatürk'ün geçtiği yerleri, Samsun, Havza'dan başlayıp, Tokat ve kongremin toplandığı Sivas'a kadar gittim. Erzurum'u daha önce görmüştüm. Sakarya, Afyon, Dumlupınar gibi savaş alanlarını dolaştım. Suriye, Filistin cephelerini inceledim. Türkiye dışında, Selânik'te doğduğu evi, büyüdüğü çiftliği, Manastır'da okuduğu askerî okulu gezdim. O'ndan kalanları gördüm. Uzun bir araştırma devresinden sonra yazdığım kitap nihayet 1964 yılında satışa çıktı, diye anlattı.

Lord Kinross bize bakarak:

Lord Kinross konferans verirken.

Bu sırada kat garsonu, elinde bir «Atatürk» kitabı ile geldi ve imzalamasını istedi. Lord Kinross bize bakarak:

— Biliyor musunuz bu kitap Türkçe'den başka İtalyanca, İspanyolca gibi dillere de çevrildi. Fakat satış rekorunu Amerika'da yaptı. Son olarak «The History of Suez Canal» isimli kitabım yayınlandı. Şimdi de bir Amerikan yayınevi Osmanlı tarihiyle ilgili bir kitap yazmamı istedi. Bu sabah Topkapı Sarayı'na gittim. Padişah elbiseleri ve hazine dairesini gördükten sonra, bu imparatorluğun daha çok etkisinde kaldım, dedi.

Osmanlı İmparatorluğu, altı yüzyıllık bir imparatorluk. Hakkında yazmak kolay olmasa gerek. Bu konuya nasıl yöneldiğini de öğrenmeden duramadım.

— Atatürk'ü doğuran sebepleri araştırıyordum. Osmanlı tarihini inceledim. Anadolu'yu gezerken de pek çok Osmanlı eseriyle karşılaştım. Sonunda Osman Bey'in kurduğu imparatorluktan, Atatürk'ün ortaya çıktığı devreye kadar yazmak istedim. Artık ikinci bir evim olarak kabul ettiğim yurdunuza tekrar gelecek ve Söğüt'ten itibaren çalışmalarıma başlayacağım, dedi ve:

— Evet, başlangıçta bir tarihçi değildim, eğitimimi de tarih üzerine yapmadım, fakat Türkiye, bilhassa Anadolu, bana tarih zevkini aşıladı. Her gittiğim yerde değişik bir medeniyetin izlerini gördüm. Arkeolojik kazıları biraz daha derinleştirirseniz dünyanın en eski medeniyetlerinin kalıntılarını yurdunuzda bulabilirsiniz. Çünkü sizde M.Ö. 5 - 6 yüzyıl evvelinin eserleri bile var, diye ekledi.

Lord Kinross coşmuştu. Bugünün motellerinin eskinin kervansarayları olduğunu, XIX. yüzyıl sonlarında Türkiye'ye pek çok İngiliz turisti geldiği halde sonradan bu ilginin azalmasından, yeniden akının başladığına kadar nelere değinmedi.

Uzun zamandır konuşuyorduk. İzin istediğimiz vakit:

— Beni en çok etkileyen, bu ülkede hâlâ bir Atatürk ruhunun var olmasıdır, dedi. Çok yakında İngiltere'nin en ciddî pazar gazetelerinden «Sunday Times» in renkli ilâvesinde, «Başlangıçtan beri Anadolu Sanatı» konulu bir yazımın yayınlanacağını söylemek isterim.

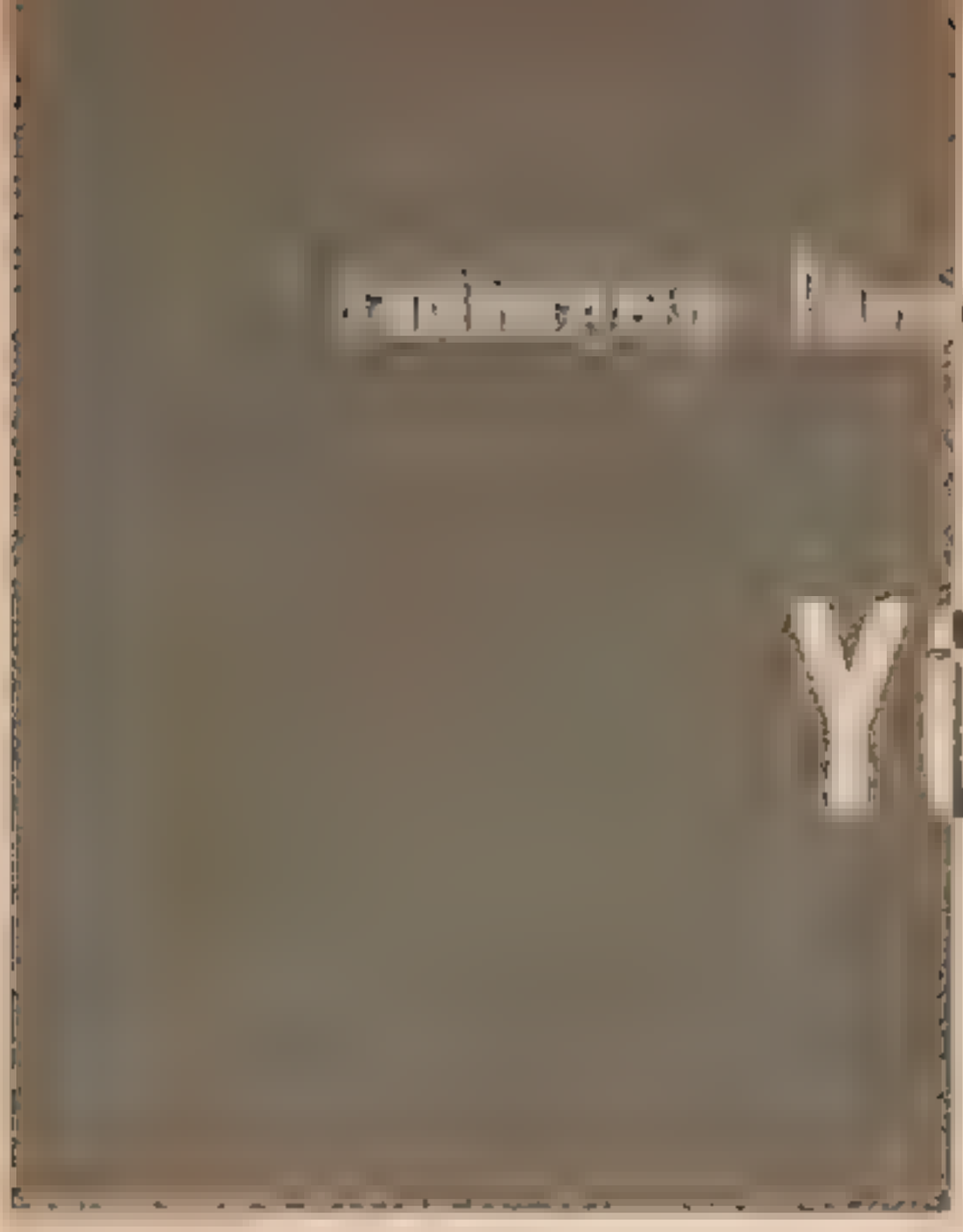

dan Sonra Yurt Dışına Sürülen

Yüz Ellilikler

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

MİLLÎ Mücadele'ye ve onun ilkelerine başından sonuna kadar idareleriyle, siyasetleriyle, fikirleriyle ve silâhlarıyle muhalefet edenler olduğu gibi, mücadelenin ortasında ona hiyanet etmek isteyenler de oldu.

Millî Mücadele kazanıldıktan, saltanat ilga edilip, Osmanlı hanedanı sınır dışı edildikten sonra, Millî Mücadele'ye muhalefet edenlerin, zorluk çıkaranların, ona hiyanet edenlerin, dikkat ve itina ile bir listesi hazırlandı. Bakanlar Kurulu'nun kararı ile bu listeye dahil olanlar da millî sınırlardan dışarı çıkarıldılar. Listeye dahil olanların adedi 150 kişi olduğu için bunlara, Yüzellilikler denildi.

Bazı isimler bu listeye tesadüfen girmiş olmakla beraber, birçoğu gerçek vatan hainidir.

Bu yüz elli kişinin memuriyetleri, isimleri ve hangi idarî, siyasî, fikrî ve askerî suçla sınır dışı edildikleri ve bu hususta ki Bakanlar Kurulu kararı sadeleştirilmiş şekliyle aşağıdadır.

❶ — KARARNAME SURETİ: Dahiliye vekâletinin Lozan andlaşmasına bağlı genel aftan istisna edilen 150 kişiden 149 kişinin isim ve hüviyetlerini beyan eden defteri havi ve heyet-i vekilece tasdik edilmesini isteyen 23 nisan 1340 (1924) tarih ve 13304 - 1791 sayılı yazısı üzerine, defterde mevcut 149 kişiye ilâveten Köylü gazetesi sahibi Refet'in dahil edilmesiyle defterin tasdiki, Bakanlar Kurulu'nun 1.6.1340 tarihli toplantısında kararlaştırıldı.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

Başvekil ve Hariciye Vekili — İsmet
Millî Müdafaa Vekili — Kâzım
Adliye Vekili — Mustafa Necati
Maliye Vekili — Mustafa Abdülhalik
Dahiliye Vekili — Recep
Maarif Vekili — Vasıf
Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili — Dr. Refik
Ticaret Vekili — Hasan Hüsnü
Münakalât Vekili — Süleyman Sırrı
Mübadele - İmar ve İskân Vekili — Mahmud Celâl
Ziraat Vekili V. — Hasan Hüsnü

❷ — PADİŞAH VAHİDEDDİN'İN MAİYETİNDEN:

1 — Yâver-i Has Kiraz Hamdi Paşa,
2 — Hademe-i Hassa Kumandanı Zekî Paşa
3 — Hazine-i Hassa müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa,
4 — Tütüncübaşı Şükrü,
5 — Başmâbeynci,
6 — Yâverândan Erkânıharp Miralayı Tâhir,
7 — Seryâver Avni,
8 — Sâbık Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakaanî Eminî Refik,

❸ — KUVÂY - I İNZİBATİYEYE DAHİL KABİNE ÜYELERİ:

9 — Sâbık Şeyhulislâm Mustafa Sabri,
10 — Sâbık Adliye Nâzırı Ali Rüşdî,
11 — Sâbık Ziraat ve Ticaret Nâzırı Cemal,
12 — Sâbık Bahriye Nâzırı Çakacı Hamdi,
13 — Sâbık Maarif Nâzırı Rumbeyoğlu Fahreddin,
14 — Sâbık Ziraat ve Ticaret Nâzırı Kızılhançerli Remzi,

❹ — SEVR ANDLAŞMASINI İMZALAYAN HEYET:

15 — Sâbık Maarif Nâzırı Hâdi,

16 — Sâbık Âyân'dan Şûrây-ı Devlet Reisi Rıza Tevfık,
17 — Sâbık Bern Elçisi Reşad Hâlıs,

❻ — KUVÂY - I İNZİBATİYEYE DAHİL OLANLAR:

18 — Kuvây-ı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefık Paşa,
19 — Süleyman Şefik'in yâverî, süvarî yüzbaşısı Bulgar namıyle mâruf Tahsin,
20 — Kuvây-ı İnzibatiye Kurmay Başkanı Arbay Ahmed Refik,
21 Kuvây-ı İnzibatiye Makineli Tüfek Kumandanı ve Dâmad Ferid'in yâverî Tarık Mümtaz (Göztepe),
22 — Kuvây-ı İnzibatiye kumandanlarından İzmir Kolordu Kumandanı Ali Nâdir Peşe,
23 - Kuvây-ı İnzibatiye mensuplarından ve Nemrut Mustafa divân-ı harbinden kaymakam Fetteh,
24 — Kuvây-ı İnzibatiye mensuplarından Çopur Hakkı,

❼ — MÜLKİYE VE ASKERİYEDEN:

25 — Sâbık Bursa Valisi Gümülcüneli İsmail,
26 — Sâbık âyândan Konyalı Zeynelâbidin,
27 — Sâbık Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Fânizâde Mes'ud,
28 — Hürriyet ve İtilâf Partisi Lideri Albay Sâdık,
29 — Sâbık Mafatya Mutasarrıfı Bedirhânî Halil Rami,
30 — Sâbık Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü,
31 Sâbık Divân-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa,
32 — Uşak Belediye Reisi Hulûsi,
33 — Sabık Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa,
34 — Sâbık Tekfurdağ Müftüsü Hâfız Ahmed,
35 — Sâbık Afyonkarahisar Mutasarrıfı Sâbit,
36 Sâbık Gaziantep Mutasarrıfı Celâl Kadri,
37 — Hürriyet ve İtilâf Genel Sekreteri Adanalı Zeynelabidin,
38 — Sâbık Evkaf Nâzırı Vasfi Hoca,
39 — Sâbık Harput Valisi Ali Galip ,
40 — Sâbık Bursa Vali Vekili Aziz Nuri,
41 — Sâbık Bursa Müftüsü Omer Fevzi,
42 — Sâbık İzmir Kadı Müşaviri Ahmed Âsım,
43 — Sâbık İstanbul Muhafızı Nâtık,
44 — Sâbık Dahiliye Nâzırı Âdil,
45 — Sâbık Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali,
46 — Sâbık Edirne Valisi ve Şehremîni Vekilî Salim,
47 — Kütahya'da Yunanlılar'a mutasarrıflık eden Hoca Râsih-zâde İbrahim,
48 — Sâbık Adana Valisi Abdurrahman,
49 — Sâbık Karahisâr-ı Şarkî Mebusu Ömer Fevzi,
50 - İşkenceci namiyle mâruf Mülâzim Âdil,
51 — İşkenceci namiyle mâruf Mülâzim Refik,
52 — Sâbık Kırkağaç Kaymakamı Şerif,
53 — Çanakkale Mutasarrıfı Mahmud Mâhir,

Yüzelliliikler listesini imzalayan Atatürk, Cumhuriyet'in ilânından kısa bir süre önce İzmir'de.

Refik Halid de Yüzelliliker listesinde yer alan yazarlardan birtydi.

54 — Sâbık Istanbul Merkez Kumendanı Emin,
55 — Sâbık Kilis Kaymakamı Sedullah Sâmi,
56 — Sâbık Dahiliye Nâzırı, dâvevekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri,

● A — EDHEM VE AVANESİ:

57 — Çerkes Edhem,
58 — Edhem'in kardeşi Reşid,
59 — Edhem'in kardeşi Tevfik,
60 — Kuşçubaşı Eşref,
61 — Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sâmi,
62 — Sâbık Akhisar Kumendanı İzmirli yüzbaşı Küçük Edhem,
63 — Duzcali Mehmed oğlu Sâmi,
64 — Burhaniyeli Halil İbrahim,
65 — Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmed,

● — ÇERKES'İN KONGRESİNE DELEGE OLARAK KATILANLAR:

66 — Hendek'in Sünbüllü köyünden Osman,
67 — Sâbık İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı,
68 — Brav Said,
69 — Berzek Tahir,
70 — Adapazarı'nın Harmantepe köyünden Mean Şirin,
71 — Soke Ereğlisi'nin Tekeli köyünden Koca Ömer oğlu Hüseyin,
72 — Adapazarı'nın Doluslnan köyünden Kâmil,
73 — Mean Ali,
74 — Hamit Ahmed
75 — Kirmastı'nın Karaorman köyünden Hârun Reşid,
76 — Eskişehirli Sefer Hoca,
77 — Bigalı Nuri Bey oğlu Isa,
78 — Adapazarı'nın Şahinbey köyünden Kâzım,
79 — Gönen'in Tuzakçı köyünden Lampat Yâkup,
80 — Gönen'in Bayramiç köyünden Kumpat Hâfız Said,
81 — Gönen'in Keçeler köyünden mütekait Binbaşı Ahmed,
82 — İzmir'de Dâva vekili Seid,
83 — Şamlı Ahmed Nuri ,

● — POLİSLER:

84 — Sâbık Istanbul Polis Müdürü Gâvur Tahsin,
85 — Sâbık Istanbul Polis Müdür Vekili Kemal,
86 — Sâbık Istanbul I. Şb. Müdürü Şerif,
87 — Sâbık Istanbul I. Kısım Başmemuru Hâfız Seid,
88 — Emniyet Umum Müdür Vekili Ispartalı Kemal,
89 — Sâbık Arnavutköy merkez memuru Hacı Kemal,
90 — Polis baş memurlerinden Namık,
91 — Şişli komiseri Nedim,
92 — İzmit Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuad,
93 — Adana'da polis müdürlüğü eden Poliçenli Yusuf,
94 — Sâbık Unkapanı Merkez Memuru Sakallı Cemil,
95 — Sâbık Büyükdere Merkez Memuru Mazlûm,
96 — Sâbık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuad,

● — GAZETECİLERDEN:

97 — Türkçe Istanbul Gazetesi Sahibi Said Molla,
98 — Serbestî Gazetesi Sahibi, Hürriyet ve İtilâf üyelerinden Mevlân-zâde Rif'at,
99 — İzmir'de Müsavat Gazetesi Sahibi ve sâbık yazarı Dâru'l-Hikmet üyelerinden İzmirli Hâfız İsmail,
100 — Aydede Gazetesi Sahibi, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halid (Karay),
101 — Bandırma'da Adalet Gazetesi Sahibi Bahriyeli Ali Sâmi,
102 — Edirne'de Temin, halen Selânik'te Hakikat Gazeteleri Sahibi Nir Mustafa,
103 — Eski Köylü gazetesi başyazarı Ferid,
104 — Alemdar gazetesi sahibi Refi Cevad (Ulunay),
105 — Alemdar gazetesinden Pehlivan Kadri,
106 — Adana'da Ferdâ Gazetesi Sahibi Fâni-zâde Ali İlmi,
107 — Balıkesir'de İrşad gazetesi sahibi Trabzonlu Ömer Fevzi,
108 — Haleb'de Doğruyol gazetesi sahibi Hasan Sâdık,
109 — Köylü gazetesi sahibi ve müdürü İzmirli Rifat

❻ — DİĞER ŞAHISLAR:

110 — Tarsuslu Kâmil Paşazâde Selâmi,
111 — Tarsuslu Kâmil Peşazâde Kemal,
112 — Süleymeniyeli Kürt Hakkı,
113 — Mustafa Sabri hocanın oğlu İbrahim Sabri,
114 — Fabrikatör Bursalı Cemil,
115 — İngiliz casusu meşhur Çerkes Ragıb,
116 — Fransız subaylığı yapan Hoçinli Kazak Hasan,
117 — Eşkiya reisi Süngülü Çerkes Davud,
118 — Binbaşı Çerkes Bekir,
119 — Bursalı fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necib,
120 — Sâbık Umûr-ı İslâmiye Müfettişi İzmirli Ahmed Hulûsî,
121 — Uşaklı Madan oğlu Mustafa,
122 — Gönen'in Tuzakçı köyünden Yusuf oğlu Remzi,
123 — Gönen'in Bayramiç köyünden Hacı Kasım oğlu Zuhdü,
124 — Gönen'in Balcı köyünden Kocagözün Osman oğlu Şakir,
125 — Gönen'in Muratlar köyünden Koç Mehmed oğlu Koç Ali,
126 — Gönen'in İvacık köyünden Mehmed oğlu Aziz,
127 — Gönen'in Keçeler köyünden Balcılı Ahmed oğlu Osman,
128 — Gönen'in Muratlar köyünden Hüseyin oğlu Kara Kâzım,
129 — Gönen'in Balcı köyünden Bekir oğlu Arab Mahmud,
130 — Gönen'in Rüstem köyünden Gerdıyan Yusuf,
131 — Gönen'in Bali köyünden Ömer oğlu Eyub,
132 — Gönen'in Bali köyünden Topal Şerif oğlu İbrahim,
133 — Gönen'in Keçeler'köyünden Talustan oğlu İbrahim Çavuş,
134 — Gönen'in Keçeler köyünden Topal Omer oğlu İdris,
135 — Susurluk'un Yıldız köyünden Molla Süleyman oğlu İzzet,
136 — Manyas'ın Bolcaağaç köyünden Kurt (Kurh) oğlu İsmail,
137 — Kütahya'nın Keçeler köyünden muhtar Hacıbeyoğlu Canpulad,
138 — Marmara'nın Kayapınar köyünden Yusuf oğlu İshak,
139 — Manyas'ın Kızık köyünden Ali Bey oğlu Sabit,
140 — Gönen'in Balcı köyünden Deli Hasan oğlu Salim,
141 — Gönen'in Çerkes mahallesinden Makineci Mehmed oğlu Osman,
142 — Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden Kadir oğlu Kâmil,
143 — Gönen'in Keçidere köyünden Huseyin oğlu Galip,
144 — Gönen'in Keçeler köyünden Abdullah oğlu Deli Kasım,
145 — Gönen'ın Çerkes mahallesinden Hasan Onbaşı oğlu Kemal,
146 — Gönen'in Kızıklar köyünden Palloça oğlu Kemal,
147 — Gönen'in Keçeler köyünden Tuğ oğlu Mehmed Ağa,
148 — Manyas'ın Hacı Yâkup köyünden Çerkes Said oğlu Salih,
149 — Manyas'ın Hacı Yâkup köyünden Maktul Şevket'in kardeşi İsmail,
150 — Manyas'ın Değirmenboğazı köyunden Kadir oğlu Kâzım Efe.

Yüzellilikler'den Rıza Tevfik.

XIX. Asırda İstanbul'u Ziyaret Eden

Batılı Prensler Ve Hükümdarlar

Yazan: Adnan Giz

ONLARI uzun süre yendiğimiz için küçümsemiştik. Aramızdaki kültür ve menfaat ayrılıkları, sürekli dostlukların kurulmasına imkân vermemişti. Zaman zaman Batı devletlerine nâmeler, hediyeler, elçiler gönderir, onların yolladıklarını da kabul ederdik. Hoşlandıklarımızı Turk konukseverliğinin bütün zenginliği ile ağırlardık. Bazı şehzâdelerin büyük sünnet düğünlerine, Doğulu ve Batılı hükümdarların da davet edildiği olurdu. Fakat XIX. yüzyıla kadar Batılı prens ve hükümdarların Istanbul'u ziyareti görülmüş şey değildi.

Doğuda komşumuz olan eski ve büyük bir İslâm devleti vardı: İran. Onunla da mezhep yüzünden kavgalıydık. Yüzyılda bir, bir İran şehzâdesinin gelişi, Istanbul'da büyük bir olay sayılırdı. 1590'da, uzun İran savaşlarının barışa bağlanması sonunda, Ferhad Paşa'nın İran şahının yeğeni Haydar Mirza'yı rehin olarak Istanbul'a getirmesi önemle karşılanmıştı. Şehzâde, Vefa meydanında Pertev Paşa sarayına yerleştirilerek, üst üste ziyafetler çekilmiş, çok zengin hediyeler verilmişti. İhtiyar şair Bâkî bile bu olayı,

Şâdumân olsun Acemler gözleri aydın yine
Mîr Haydar, nûr-ı çeşm-i Husrev-i İran gelir

beyti ile kutlamıştı. Tanzimat ile Batı'ya yönelmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, 1854 Kırım Savaşı sırasında iki büyük Avrupa devleti ile kader ve savaş birliği yapmış, İngiliz ve Fransız askerleri bir dost ve müttefik olarak kabul edilmişlerdi. Bu tarihten sonra Osmanoğulları, Avrupa hükümdarlar ailesinin bir üyesi sayılıyor, Padişah Abdülmecid'in müttefik hükümdarlar veya kumandanlarla bir arada basılan resimleri Istanbul sokaklarında satılıyordu.

Napoléon'un son defa yenilmesinden ve Viyana kongresinden sonra, Batı'yı saran özgürlük ve milliyetçilik akımlarının yarattığı tepki ile Avrupa prensleri arasında daha sık ve içten ilişkiler kurulmuştu. Krallar, eşleri ve çocukları sık sık birbirlerini ziyarete başlamışlardı. Kırım Savaşı sırasında, Istanbul'a Fransa ve İngiltere hükümdar soylarından iki kişi geldi: Prens Napoléon ve Cambridge dükü.

Son çağ içinde iki Avrupalı hükümdar, daha çok askerlik yönleriyle, Türkler arasında isim yapmışlardı. Birincisi, adı, sanı bilinmeyen bir küçük ülkenin kralı iken, Nemçe, Fransa ve Rus ordularını ardı ardına yenen Büyük Friedrich. Onun şöhreti Osmanlı sınırlarını aşmış bir savaş ustası ve filozof kral olarak tanın-

mıştı. İkincisi, uzun süre hoşlandığımız, aldatıldığımız, savaştığımız, yine de askerlik dehasına karşı hayranlık duyduğumuz I. Napoléon. İşte Prens Napoléon, Osmanlı Türkleri'nin unutmadığı bu şöhretli askerin, küçük kardeşi Jérôm'un oğluydu. Büyük Napoléon'un ölümünden sonra doğmuş, Almanya'da askerlik tahsili yapmıştı. 1848'de İkinci Cumhuriyet kurulunca amcaoğlu Louis Napoléon'la beraber, Fransa'da politika hayatına atılmış, aşırı bir cumhuriyetçi olarak Fransız meclisine girmişti. Cumhurbaşkanlığına seçilen Louis Napoléon'un imparatorluk emellerine karşı koymak istemiş, başaramamıştı. Bununla beraber, Prens Jérôme Napoléon ve ablası Prenses Mathilde, İkinci İmparatorluk döneminde Fransız sarayının en sözü geçen kişileri olacaklardı.

Kırım Savaşı'na katılan Prens Napoléon, 1854 yazında Istanbul'a gelmişti. 17 haziran günü padişah Abdülmecid, Davutpaşa kışlasına yerleşmiş bulunan Fransız askerlerini teftişe gitti. O gün kadınlı, erkekli Istanbul halkı da Rami yolunu tutmuştu. Fakat Fransız askerleri, kışla ile hastane arasındaki düzlükte yer almışlardı. Prens Napoléon, Mareşal Saint - Arnaud ile birlikte askerin başında olarak padişahı karşıladı. Abdülmecid, prensle konuştuktan sonra, askeri teftiş etti. Hazırlanan çadırda Madam Saint - Arnaud, hükümdarı karşılamıştı. Türk ve Fransız askerleri, çadırın önünde bir geçit resmi yaptılar.

Abdülmecid daha sonra, başlarında Cambridge Dükü ile Lord Radcliffe'ın bulunduğu İngiliz askerlerini teftiş etti. Dük, İngiltere Kraliçesi Victoria'nın amcasının oğluydu.

Yine Kırım Savaşı sırasında, ileride II. Léopold adı ile tahta çıkacak olan Belçika Veliahdı, eşi ile birlikte bir Osmanlı vilâyeti olan Mısır'ı ziyaret etmiş, Vali Said Paşa tarafından karşılanmıştı.

Istanbul ve Avrupa sarayları arasındaki ilişkiler, Sultan Abdülaziz zamanında son derece gelişmiş, nitekim bu hükümdar, ilk ve son Osmanlı padişahı olarak Avrupa'nın belli başlı merkezlerini ziyaret etmişti. Sultan Aziz devrine ait irâde defterlerinden, Avrupa saraylarındaki doğum, evlenme, tahta çıkış, ölüm gibi olaylar sebebiyle karşılıklı protokol gereklerinin, sürekli olarak yerine gitirildiğini görüyoruz. Yine Sultan Aziz zamanında, daha çok sayıda Batılı Prensler memleketimizi ziyaret etmiş ve bu misafirler Batı geleneklerine göre ağırlanmışlardır. Meselâ İtalya Veliahtı Prens Umberto (1878 - 1900 tarihleri arasında İtalya kralı) yanında iki erkek kardeşi olduğu halde

Beylerbeyi sarayında Fransız imparatorluk veliahdi Prens Napoléon şerefine verilen ziyafetten bir görünüş.

17.8.1862'de İstanbul'a gelmiş ve ziyareti on üç gün sürmüştür. İtalyan prensleri Çanakkale'de kendilerini karşılayan Taif vapuruna binmiş ve ardlarında İtalyan gemileri olduğu halde Istanbul'a gelmişlerdi. Haliç'te bulunan Osmanlı donanması top atışı ile misafirleri karşılamış, üç prens doğruca Dolmabahçe Sarayı'na çıkarak padişahın huzuruna kabul edilmişlerdi.

Abdülaziz o akşam İtalyan elçiliğine giderek, prenslerin ziyaretini iade etti. Misafirler 21 ağustos günü tersaneyi, Mahmudiye kalyonunu, Tophane'yi gezdiler. Akşam elçilikte kaptan paşa ile yüksek deniz subaylarının katıldığı bir ziyafet verildi. Padişah, 28 ağustos günü Göksu kasrında prensler şerefine mükellef bir ziyafet çekti. Veliahta Osmanlı nişanının birinci rütbesi verilerek, cins bir at hediye edildi. 30 ağustos akşamı veliaht ve beraberindekiler gemileri ile Dolmabahçe Sarayı önüne geldiler ve padişahı selâmladıktan sonra İstanbul'dan ayrıldılar.

1867'de Abdülaziz meşhur seyahatine çıkara Paris'te İmparator III. Napoléon'u, Londra'da Kraliçe Victoria'yı ziyaret etmişti. Dönüşte, Belçika, Prusya, Avusturya'ya uğrayan Sultan Aziz, bu seyahati ile bazı önemli kişilerin Istanbul'a gelmesine yol açtı. 1869 yılında, Istanbul, bütün tarihi boyunca görmediği kadar çok sayıda Batılı prensler ve eşleri tarafından ziyaret edildi. XIX. yüzyılın en önemli olaylarından biri olan Süveyş kanalının açılması işi, bu yılın güz aylarında sona erecekti. Açılış törenine Avrupa'nın belli başlı hükümdarları ve devlet adamları davet edilmişti. Bu davete uyanlar, Mısır'ın da hükümdarı olan Abdülaziz'in kendi ülkelerine yaptığı ziyaretin iadesini gerekli görmüş ve sonra Mısır yolunu tutmuşlardı. Böylece, 1869 yılının ekim ve kasım aylarında, Fransız İmparatoriçesi Eugénie, Prusya veliahdı Friedrich, İtalya Prensi Amedeo, Avusturya İmparatoru Franz - Joseph, Holanda Prensi Henri, ardı ardına Istanbul'a geleceklerdi.

Süveyş kanalının açılış töreni ile ilgili olmadan, bu yılın ilk ziyareti, İngiltere veliahdı Edward (1901 - 1910 yılları arasında İngiltere Kralı Edward VII) ve güzel eşi Danimarka Prensesi Alexandra (geleceğin kraliçesi 1844 - 1925) tarafından yapıldı.

Zamanın en güçlü devleti ve Kırım Savaşında müttefikimiz bulunan İngiltere veliahdının ziyaretine, Istanbul'da çok önem veriliyordu. Daha yılbaşında açıklanan programa göre, Prince of Wales ve eşi önce Mısır'a gidecek, dönüşte Türkiye ve Yunanistan'ı ziyaret edeceklerdi. Sultan

Aziz, Avrupa'da kendisine karşı gösterilen konukseverliği bir Osmanoğlu'na yaraşacak şekilde, fazlasiyle cevaplandırmak istiyordu. Istanbul'da erkenden hazırlıklara girişilerek Fındıklı'daki sultan saraylarından birinin misafirlere tahsisi uygun görülmüş, ayrıca Avrupa'da olduğu gibi şereflerine verilecek opera temsilleri için Hoca Naum Tiyatrosu'nun onarılmasına başlanmıştı. Prens Edward ve eşi, mart ayının ilk günlerinde Mısır'a varmışlardı.

Bu sırada politik bir sebepten az daha ziyaretin iptali gerekecekti. Yunanlılar her zaman olduğu gibi, Girit adası yüzünden taşkınlıklarını artırmış, Osmanlı devleti ile Yunanistan'ın arası son derece açılmıştı. İngiltere hükümeti bu ortamda veliahdın ardı ardına iki ülkeyi ziyaretini, izlediği politikaya uygun bulmamıştı. Fakat birkaç hafta sonra gerginliğin azalması, ziyaret programının aynen uygulanmasına imkân verdi. Prince of Wales ve eşi, Adrian adında ahşap, fakat yollu bir savaş gemisiyle seyahat ediyorlardı. Nisanın birinci günü, Adrian, iki refakat gemisiyle Yeşilköy açıklarında göründü. Padişah, yaverlerinden Rauf Paşa'yı, Pertevpiyâle gemisi ile misafirleri karşılamaya göndermişti. Istanbul'daki İngiliz kolonisi de tuttukları gemilerle karşılama törenine katılmışlardı. Istanbul'a yaklaşınca, misafirler Pertevpiyâle gemisine geçtiler. Sarayburnu önünde 21 pare top atışıyle selâmlandılar. Haliç'te bulunan Osmanlı donanması da selâm resmine katılmıştı. Abdülaziz ve devlet adamları daha önce Fındıklı'da misafirlere ayrılan saraya gelmişlerdi. Veliahd, arkasında Haśsa Albayı üniforması olduğu halde, eşi ve beraberindekilerle sarayın rıhtımına çıktı ve padişah tarafından karşılandı.

İngiliz veliahdı bu tarihte 29, eşi ise 26 yaşındaydı. Bir müddet dinlendikten sonra, Dolmabahçe sarayına giderek padişahı ziyaret etti.

2 nisan cuma günü misafirler Dolmabahçe'de camlı köşkten selâmlık resmini seyrettikten sonra, Istanbul'un hâlâ güzel bir mesiresi olan Kâğıthane'yi gezdiler. Veliahd, akşam mabeynde padişahla görüştü. Yemekten sonra Hoca Naum Tiyatrosunda verilen temsilde hazır bulundular.

Bu sırada Istanbul ve Beyoğlu esnafına bildirilen bir irâdeye göre, İngiltere Veliahdı ve beraberindekiler her ne eşya satın alırsa alsın, kendilerinden para alınmaması ve satılan eşya bedelinin fatura karşılığı hazine tarafından ödeneceği açıklanmıştı. Beyoğlu'nda çıkan bir İngilizce

Dolmabahçe'de Prens Napoléon'u karşılamak için yapılan hazırlık.

gazete bu haberi yayınlarken, bu davranışın, Londra'da Abdülaziz'e karşı gösterilen konukseverliğin kat kat üstünde olduğunu belirtiyordu.

3 nisan cumartesi akşamı, sarayda büyük bir ziyafet verildi. Batı usulüne göre düzenlenen sofrada padişahın sağına prenses, soluna prens oturmuş, nazır ve elçiler de ziyafete katılmışlardı. Bir buçuk saat süren yemekte, o zamanki bir gazetenin deyimine göre, misafirler yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi olan padişahın yüzünü bol bol görmek mutluluğuna erişmişlerdi. Yemekten sonra prenses ve yanındaki kadınlar, harem dairesine kabul edildi.

6 nisan salı gecesi, elçilikte padişahın şerefine büyük bir ziyafet verilmiş, ertesi gece misafirler padişahla beraber yine tiyatroya gitmişlerdi.

Birkaç gün sonra denizyolu ile Istanbul'dan ayrılan Edward ve eşi, 12 nisanda Kırım'a varmış ve dönüşte Yunanistan'a uğramışlardı.

7 haziran 1869 günü, o zaman bağımsız bir devlet olan Bavyera krallığının veliahdı Prens Otton (1886 - 1913 yılları arasında Bavyera kralı) Istanbul'a geldi ve padişah tarafından kabul edildi.

Bu yılın güz aylarında yapılan ziyaretler serisini, imparatoriçe Eugénie açtı. Genç kızlık adı ile Eugénie de Montijo, bu tarihte 43 yaşına yaklaşmış olduğu halde çok genç görünüyordu. Asil bir İspanyol kızı olarak dünyaya gelmiş, güzelliği ve iradesi ile Fransız imparatoriçesi olmuştu. Uçarı çapkın olan Üçüncü Napoléon, bu güzel İspanyol kızını da elde etmek istemiş, fakat o, «Bana ancak nikâh dairesinden geçerek sahip olabilirsiniz,» cevabını vermiş ve dediğini yaptırmıştı. Yukarıda adlarını andığımız Jérôme Napoléon ve ablası Prenses Mathilde bu evlenmeyi önlemek istemiş, fakat başaramamışlardı. Eugénie'nin böylece güzellik, ihtiras ve mutlulukla kırk yılı aşan hayatı, az sonra bir roman için bile aşırı sayılabilecek değişmelerle yüz yıla yaklaşacaktı.

İmparatoriçe Eugénie, dikkatle izlenen bu yolculuğa, 30 eylül tarihinde Paris'ten trenle başladı. Programa göre, Venedik'e kadar trenle gidecek, oradan Aigle vapuruna binerek Yunanistan'a uğradıktan sonra Istanbul'a gelecekti.

Venedik'te, imparatoriçeyi İtalya kral ve kraliçesi, yüksek dereceli papazlar karşıladı. 6 ekim tarihinde Venedik'ten ayrılan Aigle vapuru, 11 ekimde Pire'ye gel-

İmparatoriçe Eugénie Istanbul'a geldikten sonra Mısır'a geçmişti. Resim, İmparatoriçe'yi, Kahire'de ikametine tahsis edilen saraydan ayrılırken gösteriyor.

Sultan Aziz'i ziyaret eden Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Franz - Joseph

miş, Yunan kral ve kraliçesi tarafından karşılanmıştı. Sadrâzam Âli Paşa, Türkiye'nin Paris ve Fransa'nın Istanbul elçisiyle beraber, misafirleri karşılamak üzere Çanakkale'ye gelmiş bulunuyordu. Aigle vapuru ve yanındaki gemiler, 12 ekim günü saat sekiz buçukta Istanbul'a geldi. Marmara ve Boğaz, gemi ve sandallarla dolmuştu. Misafirlerin gemisi, imparatoriçeye tahsis edilen Beylerbeyi sarayı önünde demirledi. Önceden bu saraya gelen padişah, saltanat kayığı ile imparatoriçenin bulunduğu gemiye gitmiş ve yapılan kısa törenden sonra, onunla birlikte Beylerbeyi sarayına dönmüştü. İmparatoriçe, bir süre dinlendikten sonra, Dolmabahçe sarayına giderek padişahın ziyaretini iade etti ve vâlide-sultanla tanıştı. Ertesi gün, vâlide-sultanın ziyaretini kabul etmiş, sonra kayıkla Istanbul'a geçerek Ayasofya'yı, darphaneyi, Eski Kıyafet Müzesini, II. Mahmud'un türbesini, camileri ve Kapalıçarşı'yı gezmişti.

14 ekim cuma günü, Dolmabahçe'de Camlıköşkte Selâmlık resmini takip etti ve öğleden sonra arabalarla Kâğıthane'ye kadar gitti.

Cumartesi günü padişah, Kanunî imparatorluğunun elde kalabilen bütün ihtişamını, I. François'nın aynı kandan gelmeyen bu vârisinin önüne sermek istemişti. Bir süre önce Nice'de ölen eski sadrâzam Fuad Paşa, İstanbul'da yapılacak büyük geçit resimleri için Beykoz'da Hunkâr İskelesi çayını uygun görürmüş, Âli Paşa, yakın dostunun bu düşüncesini daha imparatoriçe gelmeden padişaha açmış ve gereken irâdeyi almıştı. Bu maksatla çayırda Arap tarzında süslü bir köşk inşa edilmişti. Köşkün ortası padişahla misafirlere, sağ ve sol tarafları da devlet erkânı ile elçilere ayrılmıştı. O gün Istanbul halkı, tarihi boyunca her zaman önem verdiği büyük törenlerden birini daha görmek için, kara ve deniz yolu ile Beykoz'a döküldü. Türk ve Fransız bayrakları ile donatılan ana yollara askerler dizilmişti. Tören köşküne, pek az sayıda davetlinin alınması mümkün olacaktı. Padişah, sağında güzel misafiri olduğu halde, altı at koşulmuş bir saltanat arabası ile köşke geldi. Abdülaziz'in arabadan inerken, gülümseyerek Eugénie'ye kol verdiğini gören Server Efendi, bu jestî bir Avrupalı prensin de ancak bu kadar yapabileceğini söylemişti. Sonra geçit resmi başlamış, ataşeler askerin intizamını beğenmişlerdi. Ardından 120 kişilik bir ziyafet verildi.

Hayatın ne garip cilvesidir, bu parlak misafirlikten belki kırk yıl sonra, aynı kadın, bu sefer tacını, kocasını, hattâ tek evlâdını kaybetmiş olarak tekrar Istanbul'a gelmiş, Boğaz'ın mavi sularında o unutulmaz günlerin izlerini aramıştı. O yıllarda gazetecilik bugünkü kadar ilerlemiş olsaydı, eski imparatoriçenin tesbit edilecek anıları, büyük bir değer taşırdı.

Graf von Spee'nin komutanı Hans Lanzsdorff

Yedi Denize Dehşet Saçan Modern Korsan Gemilerinin Akıbeti: 1

Graf Von Spee

Çeviren: Osman ÖNDEŞ

ARJANTİN'İN başkenti Buenos Aires, 1939 yılı aralık ayında esrarengiz bir mücadelenin mensuplarına verilen davete şahit oluyordu. Almanya'nın Arjantin büyükelçisi düşmanlarına ağır darbeler indirmiş Graf von Spee muharebe kruvazörünün komutanı şerefine elçilik binasında mükellef bir akşam yemeği verdi. Davette Graf von Spee Komutanı Albay Hans Langzdorff ile beraber gemi subayları da bulunuyordu. Konuşmalar, komutanın ancak birkaç gün evvel cereyan etmiş mücadelesine ait heyecan dolu vak'aları nakletmesi ile gece yarısına kadar devam etti.

Hemen herkesin hayranlıkla dinlediği bu genç ve dinamik komutanın sözleri, aslında onlara veda idi, ama bunu kimse hissedemedi. Ertesi sabah onu elçilikteki odasında başına bir kurşun sıkılmış halde buldular; ölmüştü. Hemen yakınındaki masada Alman büyükelçisine hitaben yazdığı anlaşılan mektubu vardı.

KOMUTANIN KADERİ GEMİSİNE BAĞLIDIR

Albay Hand Langzdorff intihar sebeplerini açıklıyan mektubunda şöyle diyordu:

«Ekselans,

«Nefsimle uzun mücadeleden sonra, düşmanların eline düşmemesi için gemim Admiral Graf von Spee'yi batırmak kararını aldım. Montevideo tuzağına gemimi götürdükten sonra tek çare, onu batırmaktı ve bu sonuca şiddetle inanıyorum. Elimizdeki imkânlar ve cephane durumumuz gemiyi açık denizlere seyrettirmek teşebbüsünü imkânsız kılmıştı. Denk ol-

mayan kuvvetlerle mücadele edebilmek, ancak açık denizlere gidebilmekle mümkün olabilirdi. Bundan dolayıdır ki savaştan çekindim ve gemimi batırmak kararını aldım. Kararımı, ancak mevcut tesis ve cihazları imha ettikten sonra yerine getirdim.

«Bu kararımın başkaları tarafından yanlış bir şekilde mütalâa edileceğini biliyordum. Belki kötü niyetliler, belki de ekserisi, şahsî hislerime dayanan sebepleri bilmediklerinden böyle mütalâa yürüttüler. Bundan dolayıdır ki, başlangıçtan beri kararımın sebep olacağı bütün ithamlara tahammül etmeye hazırım. Çünkü haysiyetli ve şerefli bir komutanın kaderi, gemisinin kaderine bağlıdır.

«Personelimin sorumluluğu uhdemde kaldığı müddet sonuna kadar almış olduğum intihar etmek kararını infaz etmedim. Şimdi ise, personelim, Arjantin hükümeti tarafından enterne edilmiş olduğu için, onlara bir şey yapamam. Bana gelince; vatanımın yapmakta olduğu savaşa herhangi bir şekilde iştirak etmem imkânsızdır. Komutam altındaki Admiral Graf von Spee'nin imha sorumluluğu ise tamamiyle bana aittir. Ölümüm ile bayrağım üzerine gelen bir karanlığı silebilirsem mesut olacağım. Dâvamızın doğru oluşuna ve milletimizin istikbaline inanarak, kaderimle karşılaşıyorum.

«Ekselans; durumu objektif bir şekilde mütalâa ettikten sonra, gecenin sükûneti altında bu birkaç satırı yazdım ki, yaşanılmış anları âmirlerime bildirebilesiniz.

Admiral Graf von Spee Komutanı
Albay Hans Langzdroff.»

ZOR BİR BAŞLANGIÇ

Şerefli ve askerlik ilkelerine inanmış ciddî bir komutanın ölümünü yaratan sebepler ancak birkaç gün evvel başlıyordu. Bu ise, zor bir başlangıçtı. II. Dünya Harbi'nin başlamasından kısa bir zaman önce Alman deniz kuvvetleri karargâhı, gemilerinin bir gecikmeye maruz kalmaksızın açık denizlerde görev almasını istemişti. Bu sebeple, 1939 yılı ağustosunun havası içinde muharebe kruvazörlerinden Deutschland ve Admiral Graf von Spee ile 18 U-Bot, Atlas Okyanusu'na açıldılar. Ancak, harp 3 eylül günü başladığından bazı siyasî sebepler yüzünden bu gemiler hücuma geçemediler. Nihayet eylülün sonuna doğru, Graf von Spee de Brezilya ile St. Helena arasında mevki aldı.

Graf von Spee, Almanlar'ın cep kruvazorlerindendi

İngiliz Komodoru Harwood ve River Plate savaşında takip ettiği orijinal planın kopyası.

Almanya karada Polonya'ya ve Fransa'ya bir çığ gibi inerken, Alman denizaltıları eylül ayında 153 000 ton tutarında 40 gemi batırıyor ve yine denizaltıların İngiliz limanları ağızlarına döşedikleri mayınlara çarpan gemilerin batmasıyle bu yekûn 184 000 tona yükseliyordu.

KORSAN KRUVAZÖRLER

Öte yandan Almanlar'ın modern cep muharebe kruvazörleri, kılıç, kalkan ve yelken devrinin korsan kalyonları gibi açık denizlerde korsanlık yapıyor ve müttefiklere kâbuslu günler yaşatıyordu. Nitekim, Graf von Spee, 30 eylülde Pernambuce'de ilk avını yakalıyarak batırdı; bu bir ticaret gemisiydi. Graf von Spee, Atlantik ortasında müteakip ay 4 gemi daha batırdı ve 15 gün süreyle kendisini arayan Muttefik devletler gemilerinin gözünden kayboldu. 15 kasım günü bir tankerin batırılmasıyle, Mozambik Kanalı civarında bir korsan geminin bulunduğu anlaşılıyordu Kasım ortasından 2 aralığa kadar İngiliz amiralik dairesi Graf von Spee'ye ait hiç bir haber tesbit edemedi.

Korsan kruvazör acaba ne olmuştu! Onu ne pahasına olursa olsun yakalamak ve ortadan kaldırmak icap ediyordu.

ÜMİT BURNU'NA DOĞRU

İngilizler, deniz nakliyatını feci şekilde aksatan bu gemileri tahrip etmek kararıyle bir av grubu teşkil ettiler. Güney Atlantik Saha Komutanlığı adı verilen bu kuvvet, Sierra Leone'de karargâhını kurduğunda emrine Grup G denilen Exeter ve Cumberland ağır kruvazörleri verilmiş bulunuyordu. Bu gruba müteakiben Ajax ve Achilles hafif kruvazörleri de katıldı.

İKİ GEMİ BATIYOR

3 aralık 1939 günü sabahı Güney Atlantik Filosu Komodoru Henry Harwood, sancak gemisi olan Ajax kruvazörünün kamarasında, İngiliz amirallik dairesi tarafından peşpeşe ve kısa fasılalarla iki geminin taarruza uğradığına ve batmakta olduklarına ait mesajların gönderilişini öğrendi. Derhal harita kamarasına çıkarak, bu gemilerin mevkilerini kontrol etti. Birinci mesaj Doric Star isimli bir şilebin Sierra Leone ile Ümit Burnu arasında bir Alman cep muharebe kruvazörünün hücumuna maruz kaldığını bildiriyordu. İkinci mesaj da, aynı gün yâni 3 aralık tarihli olup ismi tespit edilemiyen bir ticaret gemisinin Doric Star'a nazaran 170 mil

güney batı istikametinde bir mevkide hücuma uğradığını kaydediyordu.

Bu durumda bilinen ve aşikâr olan manzara şuydu ki; 30 eylülden, yani Clement isimli İngiliz şilebinin batışından bu yana Atlas Okyanusu'nda harekâtta bulunan bir Alman korsan harp gemisi vardı ve bu gemi bilhassa Atlas Okyanusu'nun doğu bölgelerindeki Müttefik ticaret yollarına baskınlar yaparak ağır zayiat verdirmekteydi.

OLAYLAR GELİŞİYOR

3 aralık günü Komodor Harwood, Doric Star isimli şilebin batırıldığı mesajını alır almaz, süratle 3 harp gemisinin kendisine yardım etmek üzere verilmesini bildirdi. Kendisi 7.000 tonluk ve sekiz adet 6 inçlik topu bulunan Ajax sancak gemisinde bulunuyordu. Ajax'ın benzer sınıfından olan Achilles ve 8.400 tonluk olup, 6 adet 8 inçlik topu bulunan Exeter kruvazörleri ile 9.750 tonluk Cumberland kruvazörü Grup G'yi meydana getirerek beraber hareket etmek emrini aldılarsa da, bu dört gemi birbirlerinden yüzlerce mil uzaktaydı.

Cumberland kruvazörü Exter'le buluşmak üzere Falkland adalarına giderken, Komodor Harwood aynı adalar civarında Almanlar'ın I. Dünya Harbi sırasında Admiral Graf von Spee isimli ilk harb gemilerinin batırılışını hatırladı.

SATRANÇ OYNAR GİBİ

Korsan gemi hangisiydi ve halen neredeydi? Aradan geçmiş olan 25 yıla rağmen Almanlar, ikinci Admiral Graf von Spee gemisi ile aynı yerde intikam almayı planlamış olabilirler miydi?

Komodor Harwood derin derin düşündü; civarındakiler kıpırdamaktan dahi çekindiler. Sonra eliyle haritada bir noktayı işaret etti. Bu nokta, Güney Amerika sahillerine uzanıyordu. Kararını vermişti; Doric Star şilebinin hücuma uğradığı yer 3.000 milden fazla uzakta bulunmasına rağmen, korsan kruvazör, hücumlarının İngilizler tarafından öğrenildiğini muhakkak biliyordu. Bu sebeple, tehlikeli hale gelecek bu bölgeden kuvvetli bir ihtimalle Güney Amerika'ya doğru seyredecekti. Komodor Harwood, korsan geminin intikal süratini 15 mil olarak tahmin etti; bu durumda 12 aralık günü Rio de Janeiro civarında olacak demekti; yoluna devam ederse aynı gün River Plate'de ve 14 aralıkta Falkland'da bulunacaktı.

Tekrar haritaya eğildi, sonra koyduğu işaretlere bakarak emrini yazdırdı. Achilles, 8 aralık sabahı Montevideo'da yakıt ikmalini müteakip Cumberland ile randevu noktasına hareket edecek, Exeter ise 9 aralık sabahı Falkland adalarından seyre başlıyacaktı. Bu mesajın çekilmesinden sonra İngiliz kuvvetlerinin mevkilerinin anlaşılmaması için telsizlerinin çalıştırılması yasaklandı. Sıhhatli seyir emirlerine göre, 12 aralık sabahı buluşma tam saat 07.00'de vuku bulacaktı ve Komodor Harwood için gelecek, kuvvetle tahmin ettiği hususlardaki şansına bağlı kalıyordu.

RİO DE JANEİRO'YA DOĞRU

İngiliz gemileri birleştikten sonra Montevideo ve Rio arasındaki bir noktaya doğru yol aldılar. Gece Harwood, Exeter komutanı Frederich Bell'e, Achilles komutanı William Parry'ye şu emri veriyordu:

«Benim politikam üç kruvazörle birlikte cep muharebe kruvazörüne hücum etmektir. Taarruzlar gündüz ve gece iki ayrı safhada icra edilecektir. Gündüz Ajax, Achilles ve Exeter birbirinden uzaklaşarak, düşmanın iskele ve sancak yanlarında mevki alacaklar ve top atışlarını düşman üzerinde birleştireceklerdir. Geceleyin normal olarak birleşerek bir nizam teşkil olunacaktır.»

13 aralık sabahı erken saatlerde River Plate girişinden 400 mil kuzey doğuda bulunuyorlarken, birlik Ajax, Achilles, Exeter birbirlerini takip eder vaziyette pruva nizamında doğu - kuzey doğu istikametine rota değiştirdi.

UFUKTAKİ DUMAN

Saat 6.14'ü gösteriyordu ki iskele baş tarafa yakın bir açıdaki ufukta bir duman belirdi. Harwood'un, dumanın mahiyetini tahkik emrini verdiği Exeter'den iki dakika sonra şöyle cevap veriliyordu:

— Zannederim bu bir cep muharebe kruvazörüdür!

Komodor Harwood, heyecanlanmak yerine rahatlamıştı: Tahminleri doğru çıkmıştı... Birbirlerini gördükleri andan Graf von Spee ve İngiliz gemileri çatışma rotasında gittikçe yaklaşıyorlardı. Nitekim Graf von Spee, 3 İngiliz gemisini farkedince derhal rotasını değiştireceğine aynı şekilde yaklaşmaya devam etti ve süratini arttırdı.

Artık hikâyenin sonu yaklaşıyordu. Mesafe kapanmalı ve çarpışma biran evvel başlamalıydı!

ATIŞ SERBEST

Bu emir gemilere süratle yayıldı ve ufuk mermi infilâkları, barut dumanları ile kaplandı. Graf von Spee, 6.18'de manevrasını tamamlamıştı ki, 11 inçlik topları ile Exeter ve Ajax'a nişan aldı. İki dakika sonra Exeter atışa başladı ve onu Achilles ile Ajax süratle takip etti. Graf von Spee, ölüm saçan atışları ile ve keskin nişanlamalarla hedeflerini tahrip ediyordu artık. Exeter'in sancak taraf torpito kovanları üzerinde saat 6.23'te patlıyan 11 inçlik mermi, geniş hasar yaptı ve personeli öldürdü; muhabere devresi çalışmaz oldu. Bir dakika sonra ikinci 11 inçlik mermi Exeter'in B tareti içinde infilâk ederek onu da parçaladı. Mermi saçıntıları köprüüstüne ulaşarak dümenevinin muhaberesini tahrip etmiş ve kumandan ile iki kişi hariç, orada bulunanları yaralamıştı. Exeter komutanı mecburen erleri yanyana dizerek iptidaî bir şekilde dümen donanımına kadar bir muhabere sağladı.

MESAFELER HÂLÂ AZALIYORDU

Saat 6.14'te Graf von Spee atışa başlamış ve Exeter birer dakika ara ile iki ağır mermi yarası alarak batıya dönmüştü. Ajax ve Achilles ise kuzey - kuzey doğu rotasında yükselmeye devam ettiler ve 6.25'de atışa başladılar. Onların bombardımanı Graf von Spee'de bir anlık tereddüt yarattıysa da ana bataryalarının bir kısmı ile 3 dakika sonra cevap verdi. Bu sırada Exeter batıya kayıyor ve sancaktan torpito atışına hazırlanıyordu. Müteakip dakikalarda Ajax, Yüzbaşı Edgar Lewin idaresindeki deniz uçağını uçurdu ve mermilerinin nerelere düştüğünü kontrola başladı.

Saat 6.38'de Exeter rotasını kuzeye çevirdi ve iskele tarafından torpito atışı yaptığı anda cehennemî infilâklarla sarsıldı. Graf von Spee, 11 inçlik mermileri ile 2 isabet daha sağlamıştı. Bu mermiler 8 inçlik topları çalışmaz hale getirdi ve güverteler arasında büyük yangın başladı. Keşif uçağının pilotu Yüzbaşı Lewin bu ağır bombardımandan sonra gördüklerini şöyle anlattı: «Exeter'i artık batıyor sandım. Dumanlar ve alevler gemiyi tamamen örtmüştü, fakat dumanlardan sıyrıldığı an onu hâlâ yüzer durumda gördüm.»

Exeter dövülmüş, harap edilmiş kısımlarına rağmen hayattaydı ve dövüşe devam edecekti. Halbuki baş taraftaki topları tahrip edilmiş, çalışmaz hale gelmişti. Pusulaları parçalanmış, birçok bölmelere su dolmuştu.

Graf von Spee'nin son anları.

SIRA ACHILLES'DE

Exeter gücü yettiği kadar süratle güneye doğru uzaklaşıp, harp sahnesinden çekilirken, çarpışma başlıyalı ancak 24 dakika olmuştu. İki dakika sonra, saat 6.40'da Achilles'in köprüüstü civarına 11 inçlik bir tam isabet vukubuldu. Sıra Achilles'deydi... İnfilâklar ağır hasar yaptı ve Komutan Parry dahil, 4 kişi de yaralandı. Aynı anlarda Graf von Spee batıya doğru rota değiştirirken, geniş bir sis perdesi yapıyor ve süratini son hadde çıkarıyordu. Bu bir takip avıydı ve hayatta kalan iki hafif kruvazör Graf von Spee'yi gözden kaçırmamak için bu korkusuz korsana yetişmek çabasındaydılar. Graf von Spee o esnada 31 mil gibi yüksek bir sürat yapıyordu.

AMANSIZ TAKİP

Akşam, Güney Amerika sahillerine renkli bir hayat getirirken Montevideo açıklarında amansız bir takip cereyan ediyordu. Saat 7.16 idi. Bu sırada Graf von Spee ancak bir tek tareti sağlam kalmış Exeter'in işini bitirmek için iskeleye dönüş yaptıysa da, dört dakika sonra şimdi sancak tarafından beraber rota ile ilerleyen Ajax ve Achilles üzerine anî bir dönüş yaparak bombardımana başladı. Atışı o kadar sıhhatliydi ki, Ajax'ın kıç tarafından patlıyan bir mermi ağır hasar yaptı. Saat 7.25'te 11 inçlik ağır mermiler Ajax'ın komodor kamarasını harabeye çevirdi, iki kıç taretini çalışmaz hale soktu. Harwood, Ajax'a o sıralarda torpito atışı için emir vermiş, ama Graf von Spee uzaklaşarak torpitoların yolundan çıkmıştı.

EXETER SAVAŞ DIŞI KALIYOR

Exeter, boğuşan üç gemiden çok gerilerde kaldı ve çarpışma gücünü kaybettiği gibi, su üzerinde durmak mücadelesine başladı. Zira aldığı yaralardan giren sular artıyor ve mevcut tulumbalar bu suları ancak yenebiliyordu. Süratle geçici yamalar yapılmaya başlandı.

Saat 7.38'de Komodor Harwood'a Ajax'ın cephanesinin %50'sini sarfettiğini rapor ettiler. O zaman gemilerdeki hasar

durumunu da gözönüne alarak bir sis perdesi yapıldı ve gece karanlığı basıncaya kadar çarpışma durduruldu. Harwood'un niyeti geceden istifade ederek Graf von Spee'ye yaklaşmak ve müteakiben çarpışmaya yeniden başlamaktı. Böylece Ajax ve Archilles bir sis perdesi yaparak doğu istikametine döndüler. Graf von Spee ise, savaş gücünü azaltacak veya onu yoldan düşürecek belirli bir hasarı olmamasına rağmen, İngiliz gemilerini takiple, savaş etmek avantajını kullanmak yerine, River Plate'e yön vererek 22 mil süratle uzaklaşmaya başladı.

Aslında Graf von Spee pek çok yara almıştı ve gemiye isabet eden mermilerin infilâki sırasında mürettebattan 37 kişi ölmüş, 57 kişi yaralanmıştı.

Koyu bir karanlık hâkimdi etrafa şimdi. Komodor, Cumberland kruvazörüne Falkland adalarından ayrılıp kendilerine iltihak emrini verdi. Graf von Spee ise kendisine yaklaşmaya çalışan inatçı takipçiler üzerine mermilerini yağdırmaya devam ederek ilerledi.

LÜTFEN KAZAZEDELERİ TOPLAYINIZ

Graf von Spee cehenneminden firar etmeye çalışan bir İngiliz şilebi, talihsizcesine ona yakalandı. Birkaç dakika sonra Graf von Spee, Ajax'a şu işareti çekiyordu: «Lütfen İngiliz şilebinin filikalardaki kazazedelerini toplayınız!» Fakat bu, sadece Graf von Spee'nin takipçilerden kurtulmak için yaptığı hileydi. Zira mevzubahis olan Shakespeare isimli gemi Harwood'un telsiz çağrısına, yoluna normal bir şekilde devam ettiğini bildirerek cevap verdi, yardıma da ihtiyacı yoktu! Demek ki bu, zaman kazanmak için uydurulan bir yalandan ibaretti.

Graf von Spee geceyarısı emniyetle Uruguay'ın Montevideo limanına girip demirledi. Böylece korsan geminin niyeti anlaşılmış oldu. Bitaraf bir devletin karasularına girerek limana intikal eden Graf von Spee şimdilik kendini kurtarmış, ancak bir kapana girmişti.

Komodor Harwood, Graf von Spee'nin limanda daha uzun müddet kalmasını diledi. Çünkü uçak gemisi Ark Royal, muharebe kruvazörü Renown, Shropshire, Dorsetshire ve Neptune kruvazörleri de aldıkları emir üzerine tam yolla River Plate'e doğru yol almaktaydılar. İngilizler büyük bir hınç ve azimle Graf von Spee'yi yok etmek kararını vermişlerdi. Fakat bunlardan hiç birinin beş günden evvel çarpışma sahasına intikalleri mümkün değildi. Nitekim Cumberland 14 aralık gecesi yetişti ve üç kruvazör daha cesaretle liman ağzında devriyeye başladılar.

MONTEVİDEO ŞEHRİNDE ŞENLİK

Montevideo kurulduğundan beri böyle heyecanlı ve hareketli iki gün yaşamamıştı. Sahiller ve deniz gören yerler, binlerce insanla dolmuştu. Kaldırım, gazino ve kahvelerinde yer bulmak imkânsızlaşmıştı. Dürbün sahipleri, büyük paralar kazanmaktadıylar. Âdeta bir şenlik vardı. Halbuki Graf von Spee bir faciaya süratle yaklaşmaktaydı.

Graf von Spee aynı zamanda Uruguay'ın başını derde sokabilecek cinste, beklenilmeyen bir muhacirdi. Alman heyeti hükümet ilgililerine müracaatla, yaralarını onarmak ve hastalarını tedavi etmek, ayrıca ölülerini gömebilmek için müsaade istediler. Ancak beynelmilel harp kaidelerine göre bîtaraf bir devlet karasularına iltica eden muharip bir devlet harp gemisine verilebilecek müddet 24 saatti.

Graf von Spee'nin, bu müddetin sonunda limanı terketmesi gerekiyordu. Limandan çıkmak da geminin ölümü demekti.

İNFİLAK

17 aralık pazar günü saat 5.30'da keşif uçağı pilotu tarafından Komodor Harwood'a, Graf von Spee'nin demir almakta olduğu rapor edildi. İngiliz gemileri bir sefer daha «çarpışmaya hazır ol» emrini aldılar. Ancak Graf von Spee'de tamamiyle başka bir hava esiyordu. River Plate'in karşı sahilinde bulunan diğer bîtaraf devlet Arjantin'in bir limanından hareket eden Tacoma isimli karakol gemisi Graf von Spee'ye yaklaşıyordu. Nihayet Graf von Spee, Montevideo'nun 6 mil güney batısında sığ bir yere demirledi.

Tacoma yanaşarak güverteye dolmuş olan personeli nakle başladı. Bu esnada Graf von Spee Komutanı Albay Hans Langsdroff, gemideki bütün önemli evrakın yakılması ve cihazların tahrip edilmesi emrini vermiş ve bu emri de yerine getirilmişti. Şimdi geminin hayatî yerlerine yerleştirilmiş olan zaman ayarlı infilâk kalıpları, geçen dakikaları sayıyorlardı. Gemiden en son Albay Hans Langsdorff ayrıldı. Artık mücadelenin bir faslı daha kapanıyordu. Saat 8.54'ü gösterirken infilâklar ve alevler göğü sardı.

Graf von Spee yanıyor ve batıyordu... Aynı anda İngiliz filosuna şu dramatik telsiz mesajı ulaştı:

«Admiral Graf von Spee, kendi kendisini imha etmiştir.»

Deniz Lisesi'nin girişi.

Heybeliada

Deniz Lisesi

Röportaj : Orhan Yüksel
Fotoğraflar : Sedat Dizici

Okul komutanı Zahit Atakan, bir bilgi yarışmasında derece alanları tebrik ediyor.

Türkiye'nin örnek eğitim müesseselerinden biri olan Deniz Lisesi, bundan 196 yıl önce, kurulmuştu. Şüphesiz başka okullarımız gibi o zamanlar adı da başkaydı, eğitim şekli de... Aradan geçen iki asır içinde okulun bünyesinde büyük değişiklikler oldu. Bu değişikliklerin sonuncusu, yüzlerce yıl aynı çatı altında bulunduğu Deniz Harp Okulu'ndan ayrılarak, başka bir çatı altında eğitime devam etmesidir. Bu son değişiklik, altı yıl öncesine, 1963'e rastlar. Bu sayfalarda 196 yıl süren bir tedris hayatının hikâyesini bulacaksınız.

HEYBELİADA'DA vapurdan inince, dostum, Yarbay Mes'ud Önce'yi beni bekler buldum.

Askerliğin bir başka havası var şüphesiz... Tamamen kendisine has bir ciddiyeti, kendisine has usulleri, kendisine has nezaketi var. Yedek askerlik hizmetini yapmış, bizzat bu yuvanın içinde bulunmuş bir vatandaş olarak bütün bu kaideleri biliyordum ama, çok zaman geçmişti o vakitten beri... bir mihmandara ihtiyacım vardı Deniz Lisesi'ne gitmek için. Bir asker ocağına sivil müesseseye olduğu gibi elini kolunu sallayarak girilemiyeceği de açıktı. Bunun için aynı zamanda okulun resim ve sanat tarihi öğretmeni olan Mes'ud Önce'den, beni okul komutanıyla tanıştırmasını rica etmiştim.

. . . . . .

Randevulaştığımız saatte iskelede buluşunca, birlikte bir faytona doğru yürüdük. Bineceğim sırada, faytonu bir deniz erinin kullandığını farkettim. Doğrusu o zamana kadar adaya hep turist sıfatıyle gitmiştim. Bu, vazifeyle ilk gidişimdi. Harp Okulu'nu pek iyi bilirdim ama, Deniz Lisesi'nin yerini bilmiyordum. Deniz Lisesi, adanın Burgaz'a bakan bir yamacında. İskeleden epey sürüyor. Yaya da gidilir ama, yol biraz yokuş olduğundan araba tercih ediliyor şüphesiz. Mihmandarım, arabaların okula ait olduğunu, belirli vapur saatlerinde subayları okula taşıdığını anlattı. Araba kibar bir taşıt... Askerî havaya bir rahatlık veriyor.

Cümle kapısının önünde arabadan inerek selâm duran nöbetçilerin arasından okulun bahçesine girdik. Okulun çok bakımlı, hem tertip, hem manzara bakımından çok güzel bir bahçesi var. Bahçeyi bir baştan bir başa kesen tertemiz bir yol, okul binasında son buluyor.

KOMUTANLA KARŞI KARŞIYA

Okul komutanı Kurmay Albay Zahit Atakan, beni saat 9.30'da kabul etti. Zahit Atakan, askerliğin ciddiyetini nezaketle birleştirmiş dinç bir kurmay. Önce mecmuamızın son sayısını gösterdim. Sav-

falan ilgiyle karıştırdı. Bu arada ben konuşmaya nereden gireceğimi tasarladım. Esasen bu gibi durumlarda insan, konunun yanında, hattâ içinde olunca, sorulacak sualler kendiliğinden akla geliyor.

Okulun adı «lise» idi gerçi. Ama bir askerî liseydi burası. Eğitim nasıl oluyordu burada, basbayağı bir lise eğitimi mi vardı? Burada da fen şubesi, edebiyat şubesi var mıydı? Sivil liselerden fazla ders okutuluyor muydu?

Kurmay Albay Zahit Atakan benim arka arkaya sıralayıverdiğim suallere belirli bir düzen içinde cevap vermeye başladı:

— Okulumuzda, doğrudan doğruya milli eğitim bakanlığının liseler için yaptığı program uygulanır. Müfredatımız, lise fen kolu müfredatıdır. Yani burada edebiyat şubesi yoktur.

— Peki albayım, bunlar nihayet bir sivil lise programı, Deniz Lisesi'nin askerlikle ilgili tarafları?

— Şüphesiz orada iş değişir. Okulumuzda silâhlı kuvvetler askerî liseler talimatı uygulanır.

— Peki, askerlikle, bilhassa denizcilikle ilgili ders okunmaz mı?

— Bakın bunu şu şekilde izah edeyim size. Bizde dersler üç grupta toplanır. Edebiyat ve sosyal ilimler grubu, fen grubu ve meslekî ilimler grubu. Sosyal ve fen gruplarında millî eğitim bakanlığının programı tatbik edilir. Meslekî grupta ise, öğrencilerin diğer lise öğrencilerinden fazla olarak gördükleri dersler vardır.

— Meselâ hangi dersler?

— Üç ders vardır meslekî grupta. Teknik resim, gemicilik ve fabrika. Her grubun bir başkanı vardır. Onlar da okulun eğitim başkanlığına bağlıdır.

— Okulda hangi lisanlar okutulur?

— Bizde tek lisan İngilizce'dir. Öğrenciyi Türk ve Amerikalı öğretmenler yetiştirir. Okulumuzda lisana büyük bir önem verilmektedir. İngilizce öğrenimi için özel laboratuvarımız vardır. Mezunlarımızın İngilizcesi daima kuvvetli olur.

— Okulun randımanı hakkında bir şey söyleyebilir misiniz?

— Evet, size 1967 - 68 ders yılı randımanını söyliyeyim: Lise III % 97,3, I ve II. sınıflarda da % 96,6.

Muazzam bir rakam bu. Bu randıman yüksekliği karşısında ben heyecanlanıyorum ama komutan gayet sakin:

— Okulumuzda randıman daima yüksektir, diyor. Öğrencilerimiz büyük bir titizlikle yetiştirilir.

— Peki bu randıman yüksekliğine rağmen, yine de sınıfta kalanlar olduğu anlaşılıyor, onların durumu nasıl olur?

— I. sınıfta kalanlar okuldan çıkarılır, II ve III. sınıflarda ise bir yıl daha okuma

Deniz Lisesi'nin «Kuzu Günü»nde öğrenciler arasında halat çekme yarışması.

Avludan bir görünüş.

hakkı vardır.

— Sınıflar kalabalık mıdır?

— Hayır, her sınıfta 30 - 35 kişi vardır. Biz, bir sınıfta 35 kişi varsa o sınıfı kalabalık sayarız.

— Okul mevcudu ne kadardır?

— Bu yıl 431 kişi.

— Peki her yıl müracaat edenler çok mu?

— Evet, müracaatlar daima yüksektir. Meselâ bu yıl 7.000 kişi müracaat etti. Hattâ daha da fazla.

— Peki kaç kişi alındı?

— 174 kişi.

— İmtihanla seçildiler tabii.

— Evet. Sorular millî eğitim bakanlığı tarafından test usulüne göre hazırlanır. Adayların kâğıtları olduğu gibi Ankara'ya gönderilerek elektronik beyinle değerlendirilir. Zaten bizde eskiden beri seçimle alınır öğrenci. Bu test imtihanını kazananlar sıkı bir sağlık muayenesinden geçirilir. Sağlık muayenesini kazanamayanlar alınmazlar, yerine yedeklerden öğrenci alınır.

— Okul bu binaya taşınmadan önce Deniz Harp Okulu ile aynı çatı altındaymış galiba?

— Evet. Altı yıl öncesine kadar öyleydi, ama yine de tedris ve idare bakımından tamamen ayrıydı

45 YIL ÖNCE

Okulun tarihçesi üzerinde konuşmaya başlayınca, Deniz Lisesi'nin tarihiyle, Deniz Harp Okulu tarihinin hemen hemen aynı olduğunu görüyorum.

Lisenin Harp Okulu'ndan ayrılması bundan 45 yıl önceye, 3 mart 1924'teki Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun çıkışına rastlıyor. 27 mayıs 1928'de de okulun eğitimi maarif esaslarına göre değiştirilmiş ve o tarihten itibaren mektebin adı Deniz Lisesi olmuş, üç yıllık lise tahsilinden sonra iki yıllık harp okulu tahsili konmuş ve mektebin adı da böylece Deniz Harp Mektebi ve Lisesi olmuş.

Okulun ilk defa bu şekilde ikiye ayrılması şüphesiz büyük önem taşıyor. Bu intikalin nasıl olduğunu soruyorum.

Zahit Atakan:

— Bu husus şöyle halledildi, diye cevap veriyor. O devirdeki dördüncü sınıf subay olarak mezun oluyor. Üçüncü sınıf lise üç, ikinci sınıf lise bir addedliyor. İkinci sınıf da, Halıcıoğlu Askerî Lisesi'n-

den alınan öğrencilerle teşekkül ettiriliyor.

— Peki birinci sınıf öğrencileri?

— Onlar da tahsillerini tamamlamak üzere Halıcıoğlu Askerî Ortaokulu'na gönderiliyorlar.

— Yanılmıyorsam, bir de okulun kolej adını taşıdığı bir dönem var.

— Evet 1948 - 49 ders yılından 1954 - 55 ders yılına kadar okulumuz Deniz Koleji adını taşıdı. O zamanlar özel bir program da tatbik ediliyordu. Ancak istenen faydayı sağlayamadığı için 1954 - 55 ders yılında tekrar lise haline getirildi.

— Bundan önceki durum hakkında da biraz bilgi verir misiniz?

— Efendim, bu dönemden önce mektebin gördüğü en büyük reform 1908 yılına raslar. 1850'de, yani Kırım Harbi sırasında donanmada müşavir bulunan İngiliz Amirali Adolphus Slade, mektebin ıslah şeklini bir raporla bildirdi. Zaten daha önce Heybeliada'da yeni okul kurulmuştu. Böylece yeni okulun tedris esasları ve okuldan mezun olacak subayların terfi şekilleri Avrupa usullerine göre tesbit edildi. Bu yeni mektebe de Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne dendi. Bundan sonra okul, devrin yeniliklerini uzun süre takip etti.

— Bir de Meşrutiyet'ten sonraki reformdan bahsetmiştiniz?

— Evet. Bu dönemde tedrisat, İngiltere bahriye mektebi tedrisatına uyduruldu. Bilhassa Cemal Paşa'nın bahriye nazırlığı sırasında mektep mükemmel hale getirildi. İnşaiye sınıfı yeniden kuruldu, ayrıca devrin tekniğine uygun evsafta makine subayı yetiştirmek üzere şimdiki Makine Sınıf Okulları binasında bir Çarkçı Mektebi kuruldu. Bu mektep, 1916'da Kasımpaşa'da Taşkızak tersanesine nakledildi, sonra yine adaya geldi, fakat Mondros mütarekesi sırasında bina Rumlar'a verilerek Eytamhaneye çevrildi. Okulun mensupları da bahriye mektebine katıldı. Bina 1941'de tekrar bahriyeye intikal etti.

— Yanılmıyorsam Meşrutiyet'ten sonra bir de Namzet Mektebi kurulmuş.

— Evet. Çarkçı ve bahriye mekteplerine personel temini maksadıyle kurulmuştu. 12 - 13 yaşındaki çocuklar alınıyordu. Yeri de, şimdiki Ruhban Okulu binasıydı. Bina terkedilince öğrenciler, bahriye mektebine nakledildi

200 YILLIK OKUL

Okulun tarihçesi üzerinde yaptığımız sohbet, değişik mecralara girmiş, okulun temelinin nasıl atıldığını, asıl kuruluş hikâyesini henüz öğrenememiştim. Halbuki asıl önemli olan buydu benim için. O-

Deniz Lisesi'nin denizden görünüşü.

kulun kesin olarak kuruluş tarihi neydi? Deniz Lisesi kurulalı 200 yıl olmuştu. Ama kim kurmuştu?

Sualim üzerine Kurmay Albay Zahit Atakan, bana okulun kuruluşunu da anlattı:

— Okul 1773 yılında padişahın iradesi üzerine, zamanın kapdân-ı deryâsı Cezayirli Hasan Paşa tarafından kuruldu. Adı Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn idi. Daha önce 1734'te bir Üsküdar Mühendishanesi kurulmuş fakat bir müddet sonra kapanmıştı. 1784'te okulun programları geliştirilerek bir Bahriye Tatbikat Mektebi kuruldu.

— Peki, XIX. yüzyıldaki durum?

— Efendim, Kabakçı Mustafa isyanı üzerine okul, uzun süre ihmal edilmişti. XIX. yüzyılın başında tekrar, önemle ele alındı. 1824'te Heybeliada'ya, sonra Kasımpaşa'ya nakledildi. Bu arada okul için yeni kanunname yapıldı.

Zahit Atakan bunları söyledikten sonra çekmecesinden bir broşür çıkardı:

— Bakın, şu satırları beraber okuyalım.

«Mektebe zinhar rica ve şefaat ile talebe alınmayacak ve alınacak olanların nesebi malûm kaptanzâde ve mehma-imkân okuyup yazmaya aşina ve istidatlı ve azâsı tam, marazdan azâde ve 12, nihayet 10 yaşından küçük olmayacak».

Sonra devam etti:

— Okul Kasımpaşa'da 10 yıl kaldıktan sonra tekrar Heybeliada'ya nakledildi. Yüzyılın yarısında da yeni ıslah hareketlerine girişildi.

— Albayım, okuldan yetişip büyük şöhret kazananlardan birkaçını sayar mısınız?

— İlk anda aklıma gelen 3 ismi söyleyeyim. Rauf Orbay, yani Hamidiye kahramanı Rauf Bey, Oramiral Sadık Altıncan. Sadık Paşa'nın Yassıada tesislerine büyük emeği geçmişti. İnkılâptan sonra orada mevkuf kaldı. Fakat sonunda beraet etti; biliyorsunuz geçen yıl denize indirilen bir gemiye de adı kondu. Sonra Moskova sefiri Fahri Korutürk var. Albay bir an durdu, sonra ilâve etti:

— Aslına bakarsanız mektebin kuruluşundan bu yana gelip geçmiş bütün amiraller, deniz kuvvetleri kumandanlarını şüphesiz okulun yetiştirdiği şöhretler arasında saymak gerekir.

— Hakkınız var.

BİR MEKTEP ARKADAŞI

Kurmay Albay Zahit Atakan'a teşekkür ederek ayrıldıktan sonra, mihmandarım Mes'ud Önce:

— Okulun eğitim başkanına sizin geleceğinizden bahsetmiştim. Görüşmek istedi, dedi.

Şüphesiz böyle bir görüşmeyi büyük bir memnuniyetle karşıladım. Başkan, odasında birkaç subayla beraberdi. Beni görünce:

— Aaa, Orhan hoş geldin, dedi.

Birden şaşırdım. Tereddüdümü anladı şüphesiz.

Lise son sınıf öğrencileri hassas aletlerle deneyler yapıyor.

Deniz Lisesi'nde moral eğitimine büyük önem verilir. İşte müzisyen öğrenciler, okuldaki bir konser sırasında.

— Tanımadın mı beni? diye sordu.

Beni ilk görüşte tanıyan ve adımla hitab eden bir insanı ilk anda tanıyamamanın verdiği üzüntü içindeydim.

Eğitim başkanı öğretmen Albay Hayrettin Batur beni daha fazla bekletmeden:

— Edebiyat Fakültesi'ndeyken, iki ay kadar aynı sınıfta okumuştuk, dedi.

Bu bir cümle, bir şimşek çaktırdı aklımda. Evet sınıfımızda iki bahriyeli arkadaş vardı ve ben gerçekten ikisiyle de iyi arkadaştım. Sonra onları Dil - Tarih'e gönderdiler... Ve ayrılış o ayrılış... Bir süre eski günlerden konuştuk. Bu arada diğer arkadaşım Lütfü'nün de yine albay olarak Dz. Harp Okulu'nda bulunduğunu öğrendim.

Sonra söz yine okula geldi. Albay Hayrettin Batur, eğitim durumu hakkında bilgi verdi:

— Burada diyordu, öğrencilerle, tahmin edemiyeceğiniz kadar yakından meşgul oluruz. Bir defa A'dan Z'ye kadar her şeylerini okul temin eder, hem de daima en iyisinden olmak şartıyle. Ayda 20 lira da aylıkları vardır. Hem sadece maddî bakımdan değil, manevî bakımdan da meşgul oluruz. Meselâ bir psikoteknik laboratuvarımız vardır. Burada öğrencileri çeşitli testlerden geçiririz. Böylece üzgün talebe, lider talebe, çalışkan talebe hep anlaşılır. Biz de bunlara göre eğitime yön veririz.

— Okulda son derece sıkı bir disiplin olduğunu görüyorum. Bu sıkı disiplin arasında çocuklar derslerden başka şeyle de meşgul olmazlarsa, moral bakımından zararlı olmaz mı?

— Olur tabiî... Ancak, biz bunu telâfi ederiz. Bir defa talebenin ders dışı faaliyetleri vardır: Kendi aralarında konferanslar, şiir yarışmaları, bilgi yarışmaları tertiplerler. Televizyon seyrederler. Kabiliyetli çocuklar kendi aralarında ekip kurarak arkadaşlarına konserler verir. Sonra spora da büyük önem veririz. Kazandığımız birçok kupa vardır.

Hayrettin Batur'dan ayrıldıktan sonra Yarbay Mes'ud Önce'ye:

— Herhalde dedim, insanın talebeliğinin geçtiği çevrede öğretmen olarak çalışması zevklidir değil mi? Sık sık eski günlerinizi hatırlarsınız.

Mes'ut Önce:

— Öyle ama, ben bu binada okumadım ki?

— Anlamadım? Neden?

— Efendim ben sadece kaydımı İstanbul'da yaptırdım ve imtihana girdim. Harp sırasıydı o zaman. Okul, Mersin'e nakledildi. Ben orada okudum. Deniz Harp Okulu 1941 - 46 arasında Mersin'de kaldı.

Günlerden cumartesiydi. Vakit öğleyi bulmuştu. Okul binasından çıkarken bayrak çekme hazırlıkları yapılıyordu. Deniz Lisesi'nden ayrılmadan ay-yıldızlı bayrağın Marmara'nın mavi fonunda yükselişini heyecanla seyrettim.

XVI. Yüz yılda Şehzâdelerin Sünnet Düğünü

Yazan: Metin And

OSMANLI tarihinin en parlak sünnet düğünlerinden biri Kanunî Süleyman'ın üç şehzâdesi Mustafa, Mehmed ve Selim için düzenlediği sünnet düğünüdür. Kanunî Süleyman'ın diğer iki oğlu Bâyezid ve Cihangir'in sünnet düğünleri de 11 kasım 1539'da olmuştur. Ancak bu yazının konusu 1530'daki birinci düğündür. 27 haziranda başlayan bu düğün, ikinciden daha parlak ve uzun olmuş, üç hafta sürmüştü. Bu sünnet düğünü üzerine yerli kaynaklarda özellikle Âlî takma adını kullanan Gelibolulu Mustafa Çelebi'nin Künhü'l - ahbâr'ında geniş bilgi bulunmaktadır. Biz, bu yazımızda, bu sünnet düğününü görmüş ve gördüklerini mektupla yazmış Pier Zeno, Toma Macenigo ile adını bilmediğimiz bir diğer İtalyan'ın tanıklığından yararlandık (1). Onların verdikleri bilgi, yerli kaynaklardaki bilgilere uymaktadır.

Pier Zeno, 13 temmuz 1530'da gönderdiği mektupta, At Meydanı'nda 27 haziran 1530 günü başlayan şenliği, elçi Marino Sanudo ve birkaç kişiyle birlikte At Meydanı'na bakan yeni bir binadan seyretmiştir. Alvise Gritti, Transilvanya Voyvodası Hieronimo Lascho da burada ağırlanır. İlk günü, önce vezirlerin, sonra Rumeli ve Anadolu beylerbeylerinin, Gritti'nin, Transilvanya Voyvodası'nın ve ötekilerin padişahın elini öpmeleri kararlaştırılır.

P. Zeno düğünü şöyle anlatır:

«At Meydanı kalabalıktı, herkes sessizlikle padişahın gelmesini bekliyordu. Belirli saatte Ayas Paşa ile Kasım Paşa, At Meydanı'na geldiler, kendilerine ayrılan çadırlara girdiler. Sanki ikinci bir padişahmış gibi kurularak gelen İbrahim Paşa da kendisine ayrılan çadıra yerleşti. Az sonra padişahın gelmekte olduğu duyuruldu. Ayas ve Kasım Paşalar, padişahı karşılamak üzere meydanın öteki ucuna kadar yaya gittiler. Meydandan içeri önce çok güzel giyinmiş atlılar girdi, onların ardından güzel bir Arap atı üzerinde Padişah geliyordu. Zengin bir müziğin eşliğinde büyük bir ustalıkla atını süren padişahın üzerinde incilerden, değerli taşlardan çiçek resimleri işlenmiş kırmızı atlastan bir kaftan vardı. Onun ardından kalkan ve silâhlarını taşıyan üç kişi geliyordu. İbrahim Paşa padişahı meydanın orta yerinde karşıladı ve kendileri için yaptırılan yere gittiler. Dört basamak çıkılıyordu; otuz

---

(1) Bu belgeler şu kitapta toplanmıştır: Diarii de Marino Sanuto, *Venezia 1879 - 1903. cilt 53, s. 443 - 456.*

ayak uzunluğunda ve on adım genişliğinde bir yerdi. İçinde altından bir taht vardı. Yerde ise paha biçilmez halılar bulunuyordu. Armağanları taşıyan yeniçeriler düzenli olarak karşılıklı iki sırada dizilmişlerdi. Üç vezîrin armağanlarını 500, Rumeli ve Anadolu beylerbeylerinin armağanlarını 200 yeniçeri taşıyordu. Ayrıca, on beş, on altı yaşlarında, ipekler giyinmiş, altın halkalar taşıyan 11 çocuk ve üzerlerinde binicileri olmayan 15 değerli at geliyordu. Onların ardından Gritti ve öteki elçilerin armağanlarını 100 kişi taşıyordu. Padişahın elini öpenler, kendisine ayrılan yerlere dönüyor ve bunu çok güzel bir yemek ziyafeti takip ediyordu. Şenliğin ilk günü böyle geçti.

«İbrahim Paşa'nın verdiği armağanların değeri 50 bin düka altını, öteki paşalarınki 15, 20 bin düka altını arasında idi. Çeşitli yerlerden gelmiş sipahiler, cündiler, yeniçeriler ve çeşitli oyuncular her gün türlü gösteriler yaptılar. Kimi kol kuvveti, kimi çeviklikte ustaydı. Yeniçeriler bir saldırıyla bir kaleyi ele geçirdiler. Başkaları atlı ve yaya cirid oyunu, ip cambazları akıl almaz hünerler gösterdiler. Fillerin, erkek ve dişi aslanların ve kaplanların gösterisi de ilgiyi çekti. Bundan sonra ayı avı yapıldı.

«Gece yapılan gösteriler de pek zengindi. Kuleler, kaleler, yapma hayvanlar hep ışıklarla donatılmıştı, durmadan silâh ateşi ve havaî fişeklerle her yer gündüz gibi aydınlanıyordu.

«Şenliklerin sonunda, kadınlarla birlikte haremde bulunan şehzâdeler gelip babalarının elini öptüler. Bunların en büyüğü Mustafa 12, ortancası Mehmed 9, ve en küçükleri Selim 7 yaşındaydı. Her üçü de çok süslü giyinmişlerdi.»

İkinci tanık Toma Macenigo ise, 14 temmuz 1530 tarihli mektubunda, birinci tanığın verdiği bilgileri tekrarladıktan sonra şunları anlatıyor:

«Ayın son günü oyunlar başladı. 40 atlı Memlûk alana girdi. Ellerindeki pek ince mızraklarla atlarını koşturarak gösteri yaptılar. Sonra yirmişer kişilik iki kısma ayrıldılar; ellerindeki mızraklarla birbirlerine saldırıya geçtiler. Mızrakları, birbirlerinin göğüslerinde kırılıyordu. Bundan sonra daire ve tek sıra düzende yaptıkları çarpışmada kimse attan düşmedi. Sonra hepsi gidip padişahın önünde yere kapanarak saygı gösterdiler.

Sünnet olacak şehzâdeler at üzerinde geçiriliyor.

Sünnet şenliklerinin en önemli gösterilerinden biri, atlı cirit oyunlarıydı. Minyatür, XVI. yüzyıldaki bir cirit oyununu gösteriyor (solda). XVI. yüzyılda Çemberlitaş'ta bir eğlence yeri (sağda).

Bundan sonra alana tahtadan iki kale yerleştirildi. Bu kalelerin içinde Macar gibi giyinmiş savaşçılar vardı. Önce birbirlerine ateş ettiler sonra kılıç-kalkan, daha sonra çift kılıçla, en sonra mızraklarla birbirlerinin kalelerini ele geçirmek için dövüştüler.

«Şenliklerin ikinci gününde meydana tahtadan iki büyük sur yerleştirildi. Her bir surun 8 kulesi vardı. Askerler, kuleleri ele geçirmek için mızraklarla saldırıya geçtiler. Kulelerden ise savunmak için bunlara ateş açıldı. Sonra mızrak, kılıç ve oklarla çarpıştılar. Ayrıca 28 atlı da mızraklarla bir gösteri yaptı. Mızraklar göğüslerinde kırıldığı halde, hiç biri attan düşmediler.

Dördüncü günü çok yükseğe gerilmiş ipler üzerinde canbazlar hünerlerini gösterdiler. Kiminin yeşil, kiminin koyu kırmızı kadifeden örtüleri ve her birinin üzerinde üç binicisi bulunan filler, 6 arslan, pars ve bir kaplanla gösteriler yapıldı. Ayın 9. günü Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri, padişahla birlikte yemek yediler, aynı gün ip canbazları ve birkaç Macar'ın çalgıyla ayı oynatması seyredildi.»

Adını bilmediğimiz üçüncü tanık ise, 13 temmuz 1530 tarihli mektubunda şunları yazıyor:

«Şenlik, haziranın 27'sinde başladı. Meydana 3.000 yeniçeri, 500 sipahi, 100 çavuş, 4 paşa ve sayısız önemli kişiler gelerek yerlerini aldılar. Üç saat bekleyişten sonra padişah göründü. Önde yalnız ok ve yayları bulunan 1.000 kişi geliyordu. Sultanın önünde de binicisiz 5 at ağır ağır gidiyordu. Meydanda bir anda on bin kişilik bir kalabalık olmuştu.

«Armağanlar verildikten sonra sıra, oyunlara ve gösterilere geldi. Kimi yumrukla demirden çubukları kırıyor, kimi başı üzerinde tahta sütunları dengede tutuyor, kimi omuzunda dokuz kişi taşıyordu. Birinin karnı üzerinde iri taşlar kırılıyordu. Ayrıca soytarılar da birkaç oyun gösterdi. Geceleyin ise, on bini aşkın havaî fişek atıldı.

«Üçüncü gün cirid oyunu yapıldı. Ertesi günü ise at üzerinde 30 ciritçi ikişer ikişer, sonra dörder dörder oynadılar ve sonunda iki kısma ayrılarak birbirlerine saldırdılar. Ciritcilerin yaya yardımcıları onlara yedek ciritlerini veriyorlardı. Bu

gösteriden sonra yeniçerilere iki bin tabak yemek dağıtıldı. Yemekten sonra maymun, eşek, arslan, ayı, kaplan, pars ve öteki hayvanların gösterileri seyredildi. Yahudi ve Ermeni oyuncular komediler oynadılar. Sultan, bunların hepsine hüneri beğenişine göre para atıyordu. Bu türlü gösteriler hemen hergün vardı.»

Aynı tanık, 14 temmuz 1530 tarihli mektubunda şu bilgileri vermektedir:

«Sabahın saat beşine kadar donanma seyredildi. Meydanda, ortası havaî fişeklerle dolu dört kuleli bir kale, onun yanı başında ağzından ateşler fışkıran büyük bir ejderha, az ilerde halatları havaî fişeklerle donatılmış bir çadır, gene yapma bir fil ve bir yılan vardı. Bunlardan başka, kartondan yapılmış çok büyük 4 kale, çevresinde tekerlekler dönen büyük bir saksı, bir dev adam ve yanında büyük bir gemi vardı. Önce kararlaştırılan bir saatte bu büyük gemiye bir kadırga saldırıya geçti. Gece yaklaşınca bütün ışıklar yandı ve sırayla havai fişekler ateşlendi. İlk önce birinci kaleden gökyüzüne öyle çok havaî fişek fırladı ki sanki gök yanıyor sanılırdı. Çadırın halatlarına bağlı havaî fişekler yarım saat renkli olarak yandı. Sonra saksının çevresindeki dönen tekerleklerdeki fişeklere ateş verildi. Bunlar, sanki dönen bir değirmenden çıkıyormuş gibiydi, havayı aydınlatıyorlardı.

«Sonra sıra ile dev adam ve ikinci kaledeki fişeklere ateş verildi. En sonunda meydanın ortasına büyük gemi getirildi ve havaî fişeklerle bir kadırga saldırıya geçti. İlk önce gemi karşı koyduysa da sonra büyük bir gürültü ile yere yıkıldı. Yılana da ateş verildi, sanki büyük bir fırın ağzı gibi ateşler çıkıyordu.»

Yukarıda da belirtildiği gibi İtalyan görgü tanıklarının anlattıkları **Künhü'l-Ahbâr**'ın verdiği bilgilere uymaktadır. Yapma savaştaki iki kaleyi, ünlü tarihçi, minyatür ressamı ve matrak oyunu ustası Matrakcı Nasuh hazırlamıştır. Bu arada At Meydanı'ndaki dikili taştan birine tırmanmak isteyenler düşüp ölmüşlerdir. Bir cündî ise, iki eli ve kolu bağlı olduğu halde dişiyle bir atı eğerlemiştir, bir başkası bir araba üzerindeki bir köşkü içerden yürütmüştür. Sünnet, İbrahim Paşa sarayının divanhanesinde olmuş, üç hafta süren şenliğin son gününde ise Kâğıthane'de bir at yarışı düzenlenmiş ve ayrıca bir sütunun üzerindeki kabağa ok atışı yapılmıştır.

Her iki müsabakada da kazananlara ödüller verilmiştir.

Eski düğünlerin en önemli eğlencelerinden biri de güreşlerdi. İşte güreş tutan XVI. yüzyıl pehlivanları.

Hüseyin Baykara
Divânı'ndan bir sayfa.

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ

Öz Doküman

Fotoğrafları Tamer Güven

KOCA Sinan'ın ölümsüz eserlerinden biri olan Süleymaniye Camii, teknik dehanın, gözle görülür bir âbidesidir. Süleymaniye külliyesinin dünya çapında bir ünü daha vardır: Caminin hemen yanı başındaki medresede, eser olarak 70 bini aşkın yazmalarıyle, şarkiyat konusunda dünyanın en büyük yazma eserler kütüphanesinin bulunmasıdır.

Süleymaniye kütüphanesinin çekirdeği, 1751 yılında I. Sultan Mahmud tarafından kurulmuştur. Medreselerindeki «Süleymaniye umumî kütüphanesi» nin meydana getirilmesi ise 1918 yılına raslar. Böylece, kütüphane, yarım yüzyıllık hayatını doldurmuş bulunuyor.

Süleymaniye kütüphanesi kurulduktan sonra, 1914'te Sultan Selim'deki «Medresetü'l - Mütehassısîn'de toplanan 15 vakıf kütüphanesi buraya aktarılmıştır. Bugün, Ayasofya kütüphanesindeki 5112 çok değerli kitabın Süleymaniye kütüphanesine taşınmasıyle, kütüphanedeki bölümler 90'a varmıştır.

50 YILDA BÜYÜK GELİŞME

Süleymaniye kütüphanesinin ana kapısından girip bahçeyi çevreleyen camlı uzun koridora geçtim. Dörtgen biçimindeki büyük bahçe çok bakımlıydı.

Müdür muavini Nimet Bayraktar, eski bir kütüphaneci, yılların kazandırdığı tecrübe ve bilgiyle konuşuyor.

— Kütüphanemiz bu yıl, kuruluşunun ellinci yıldönümünü kutluyor. Yazma eserler alanında, dünyanın en büyük kütüphanesidir.

— Kısaca kuruluşunu anlatır mısınız?

— Yurdumuzda binlerce Türkçe, Arapça, Farsça değerli yazmalar vardır. Eskiden devrin okumuş kişileri kütüphaneye çok önem verir, evlerinde, konaklarında özel kitaplıklar kurarlardı. Hattâ bunlarla, ziyafet sofralarında birbirlerine «Bende falanın yazması var, sende neler var bakalım?» diye övünürlerdi. Kütüphanelerini medreselere bağışlayanlar, vakıflar kurup, halkın yararına sunanlar da pek çoktu.

— Her halde gerek halka hizmet, gerekse kültürün artması bakımından imrenilecek bir teşebbüs. Yalnız şu var; bu kişiler, belirli konularda mı kitap toplarlardı?

— Yoo hayır. Yazmalar, fıkıh, tefsir, riyaziye, sosyal ilimler üzerindeki eserlerle ilgilenirlerdi. Yani devrin bir din bilgininde sadece dinî konularda kitap bulun-

Süleymaniye umumî kütüphanesi müdürü Halit Dener

maz, her konuda kitap kütüphanesinde yer alırdı. Bir de ilmî kuruluşların, medreselerin kendi kitaplıkları vardı. Zamanla bağış ve vakıflarla meydana getirilen kütüphaneler çoğaldı. Bilirsiniz kitap bakım ister. Eh, o devirde kütüphaneler evkaf nezaretine bağlı, kütüphanecilik meslek olmaktan uzak, kütüphane memuru olarak çalıştırılan hademe-i hayrat, 70 - 100 kuruş gibi çok az ücret almakta. Muhteva bakımından, kitap, hat sanatı ve tezhip bakımından çok değerli eserler heder olmakta. Bunu gören evkaf nezareti, sayım yaptırıyor, şurada burada dağınık halde olan kitapları bir kütüphanede toplamayı düşünüyor.

İLK ÇEKİRDEK KÜTÜPHANE KURULUYOR

Yıl 1875. Vakıf kütüphaneler üzerinde çalışılmaya başlanmıştır artık. Ağır olmakla birlikte vakıf kütüphaneler taranıyor, kitaplar tesbit ediliyor. Sonra bu çalışmalar 40 defter halinde bastırılıyor; bu kırk defterde de 69 kütüphanenin fihristi yer alıyor.

— Bu çalışmalar yararlı olmuş mudur? diye sordum.

Nimet Bayraktar başını salladı:

— Eksik ve hatalı da olsa her halde faydasız olduğunu söyliyemeyiz. Bundan sonra yani 1912'de komisyonlar meydana getiriliyor. Kilisli Rıfat, Bursalı M. Tahir ve Amasyalı Hüsameddin Efendi bir kurul halinde kütüphaneleri tarayıp tek nüsha, müellif hattı, tezhip, teclid ve minyatür bakımından değerli kitapları tesbit ediyor, hazırladıkları defteri evkaf nezaretine veriyorlar. Dâmad Şerif Paşa başkanlığında İbnül Emin Mahmud Kemal, Bursalı M. Tahir, Arnenak ve İhtifâlcı Ziyâ beylerden meydana gelen bir komisyon da kütüphanelerdeki müzelik kitapları tesbit ediyor. Sonra bu kitaplar Türk - İslâm Eserleri Müzesi'ne nakledili-yor.

— Peki dağınık halde bulunan kütüphanelerin bir yerde toplanmasına ne zaman başlandı?

— Efendim, Istanbul'un çeşitli semtlerindeki kütüphaneler sayım için dolaşılırken, kitapların feci diyebileceğimiz durumunu gören komisyon üyeleri, evkaf nezaretini uyarıyorlar. Bunun üzerine bu değerli eserlerin kaybolmasını önlemek amacıyle kitapların bir yerde toplanmasına karar veriliyor ve 1914'te Sultan Selim'deki Medresetü'l - Mütehassısîn'e 10 bine yakın kitap nakledili-yor.

— Demek kütüphane olarak ilk defa Süleymaniye düşünülmemiş?

— Hayır. Ancak orasının ihtiyaca ce-

vap vermemesi üzerine kütüphane buradan Süleymaniye'ye nakledilmiştir.

— Kaç yılında acaba?

— 1918'de. O da şöyle oluyor: I. Dünya Harbi'nin sonlarına doğru, umumî kütüphane olacak bir bina aranıyor, hattâ bir ara Nuruosmaniye camiinin bu maksatla kullanılması bile düşünülüyor ama gerçekleşmiyor bu düşünce. Sonra Sadrâzam Âli Paşa'nın Mercan'da yanan konağı arkasında modern bir kütüphane binası yapılması tasarlanıyor.

— Galiba bu tasarı da gerçekleşmiyor, diye sözünü kestim.

— Evet maalesef öyle, diye gülümsedi. Malî imkânsızlıklardan burada modern bir kütüphane binası inşa edilemedi. Sonra bakıyorlar, Süleymaniye medresesi hem büyük hem de merkezî bir yerde. Sultan Selim'deki kitapların Süleymaniye medresesinde toplanması kararlaştırılıyor.

I. SULTAN MAHMUD'UN TEŞEBBÜSÜ

— Peki, ya 1751 yılında Sultan I. Mahmud ve Sadrâzamı Köse Mustafa Bahir Paşa zamanında Süleymaniye camii içinde kurulan kütüphane? Bu tarihi, Süleymaniye umumî kütüphanesinin asıl kuruluşu başlangıcı sayamaz mıyız?

— Efendim, biz bu tarihi, yani 1751 yılını, Süleymaniye umumî kütüphanesinin asıl çekirdeği sayarız. Kütüphane, caminin içinde parmaklıklarla ayrılmış bir bölümde kurulmuştu. Sonra Süleymaniye umumî kütüphanesi tesis edilince, I. Sultan Mahmud'un meydana getirdiği bu kütüphane sânî medresesine nakledilmiştir. Yalnız şunu ifade etmek isterim; Süleymaniye camii içinde kurulan bu kütüphanenin kuruluş tarihi, basılı fihristin başında 1863 yılı olarak gösterilmektedir. Ne var ki, Süleymaniye kütüphanesinde Sultan I. Mahmud'un vakfı olan kitapların da bulunması bize bu tarihlerden ilkinin yani 1751 yılının daha doğru olduğu kanaatini vermektedir.

— Kanunî Sultan Süleyman devrinde meydana getirilen Süleymaniye külliyesi, zamanın yüksek öğretim müessesesiydi. Acaba o devirde burada bir kütüphane kurulmamış mıdır?

Nimet Bayraktar masanın yanı başındaki camlı dolaptan kalınca bir kitap çıkardı.

— Kanunî, burada büyük bir külliye kurmuştur. Hattâ ikinci üniversite olarak da adlandırılır bu külliye. Bu büyük âbidenin kuruluşunda acaba bir de kütüphane meydana getirmiş midir? Bu sorunun cevabını Kanunî Sultan Süleyman vakfiyesinde bulabiliriz.

Sonra, Kanunî Sultan Süleyman vakfiyesi'nden sayfalarını karıştırdı; bulduğu bir parçayı okudu; dilinden pek bir şey

Kütüphanenin patoloji servisinden Nezahat Suberk, kurtların tahrip ettiği bir sayfayı gösteriyor (aşağıda), tarihi kitaplar onarılıyor (sağda).

anlamadığımı farketmiş olacak ki, gülümseyerek:

— Yani şunu demek istiyor, dedi. O devirde Süleymaniye külliyesiyle birlikte bir kütüphane kurulmamıştır. Ama bu husus düşünülmüş, ilerde kitap tedarik edildiği takdirde, ne yapılacağı vakfiyede belirtilmiştir.

CUMHURİYET DEVRİNDE KÜTÜPHANE

1924 yılından sonra kütüphaneler, millî eğitim bakanlığına bağlanıyor. 1918 yılında Süleymaniye'ye getirilerek sonradan vâkıflarının kurdukları eski yerlerine yollanan Şehzâde, Yenicami, Husrev Paşa kütüphaneleri 1927, 1928 ve 1957 yıllarında tekrar Süleymaniye umumî kütüphanesine nakledildiyor.

İlk kurulduğu 1918'den bu yana Istanbul'da dağınık halde bulunan çeşitli vakıf kütüphaneleri, ikişer üçer Süleymaniye'de toplanıyor.

Nimet Bayratar:

— İşte bu yıllardan sonradır ki memleketimizde kütüphanecilik bir meslek olmaya başlamıştır, diye anlatıyor. Cami, medrese ve tekkelerdeki kitapların bir kısmı Süleymaniye umumî kütüphanesine, bir kısmı da civarlarındaki müstakil kütüphane binalarına nakledildiyor. Ama o yıllarda bile kadrolar dardır, verilen ücretler yetersizdir.

— Tabiî böyle dağınık haldeki küçük kitaplıkların bakımı ve korunması güç bir iştir.

— Evet, Allah'tan bu mahzur kısa bir zamanda anlaşıldı da, bu dağınık kütüphanelerin merkezî durumda olan Süleymaniye umumî kütüphanesinde toplanması yoluna gidildi.

KÜTÜPHANE ONARILIYOR

On binlerce ciltlik yazmaların yer aldığı ünlü Süleymaniye umumî kütüphanesi bir zamanların büyük ilim yuvalarından birinde bulunuyor.

Bu eserlerin içinde dünyada tek yazma nüsha eserler de var. Bu kadar değerli yazmaların saklanması, bakımı, on binlerce kitabın ayrılıp sınıflandırılması güç, ilgi çekici bir iş olsa gerek. Hele birbirinden güzel tezhipli sayfaları incelemek, onlara bakmak büyük bir zevk. Bu isteğimi bakışımdan anlamış olacak ki;

— Hem kütüphaneyi gezelim, hem de mikrofilim ve pataloji servislerini görelim isterseniz, dedi.

— Pataloji servisi mi? diye garipsiyerek sordum. Bu hastalıklar ilmi değil mi?

Güldü:

— Kitap da hastalanmaz mı? dedi.

Çıktık.

Dikdörtgen bahçeye bakan reva kaltından geçiyoruz. Orta büyüklükte odalar, birbiri ardınca sıralanmış, odalar kubbeli, üzerleri kurşunla kaplı. Her odada bir ocak var. İnce, zarif bacalar yükseliyor kubbeler arasında, her oda bir kapıyla revak altına açılıyor.

Medreseyken öğrenciler kalırmış bu odalarda; revakın tam ortasındaki büyük odada da ders görürlermiş. Bugün bu odalarda çelik raflar var; raflarda da kitaplar duruyor, sıra sıra.

— Neden çelik raflar? diye soruyorum.

— Kitabın en büyük düşmanı kurtlardır, diyor. Kurtlar da tahtada yuvalanırlar. Eskiden bütün raflar tahtaydı. 1947 yılında çelik raflar yapılmaya başlandı.

Raflardan birine yaklaştım; kalın, ince kitaplar birbiri ardınca uzuyorlar çelik raflarda, sırt sırta; içlerinden birini çekip aldım; kalınca bir kitaptı; ilk iki sayfası tezhipliydi. Altın yaldızlı sayfaları vardı. Vesîletü'l - Makaasıt. Farsça - Türkçe bir lügattı bu.

Sonra birkaç kitabı daha karıştırdım; kimi fıkha, kimi tefsire, kimi de riyaziyeye ait kitaplardı; bazısı tezhipli, bazısı da düzdü. Yazmaydı hepsi de, 200 - 300 yıllık kitaplardı, gene de mürekkepleri simsiyah pırıldıyordu. Nimet Bayraktar:

— Kitap deposu olarak kullandığımız bu odalar, eskiden öğrencilerin kaldığı yerlermiş, diye anlattı. Şimdi kitapları koyuyoruz buraya. Kaloriferlerimiz de daha yeni tamamlandı.

Kitap deposu olarak kullanılan her odada bir termometre, bir barometre var.

— Bunlar bir şey değil. Yakında kütüphanemize bir de hava emme cihazı kurulacak. Kitaba ne kadar özen gösterirseniz o kadar iyi korumuş olursunuz onları.

— Kütüphanede kaç kitap var? diye sordum.

— Kütüphanemizde 90 vakıf kütüphanenin eserleri toplanmıştır. Kitap sayımız 84.411'dir. Kütüphanedeki kitaplar ikiye ayrılır: Yazma ve basma kitaplar. Yazmalar 53.372 adettir. 9.092 Türkçe; 41.649 Arapça; 2.631 Farsça. Basmalar: 12.159 Arap harfleriyle Türkçe; 2.805 Latin harfleriyle Türkçe ve diğer diller 14.075. Yani 29039 adet de basma kitabımız var.

TEK NÜSHA ESERLER

Birkaç kitap deposunu daha dolaştık; hepsi kitaplarla dolu, hepsinde sıra sıra asırlık yazmalar var. Nice değerli eserler bu kubbeli odalarda tarihten seslenmekte.

Birden meraklandım. Acaba yüz bine

Süleymaniye umumi kütüphanesi müdür muavini Nimet Bayraktar, kitap deposunda bir yazmayı inceliyor.

yaklaşan eserlerin içinde en eskisi hangisi? Çekine çekine sordum bunu.

Müdür Muavini Nimet Bayraktar gülümsedi:

— Fişlere bir bakalım isterseniz, dedi.

Küçük gözlere bölünmüş bir dolaba gitti; her çekmecenin üstünde bir harf vardı. Çekmeceleri karıştırırken, bir yandan anlatıyordu:

— Bunca kitabı fişlemek, tasnif etmek ne kadar güçtür, takdir edersiniz.

— Tasnif nasıl bir sistemle yapılıyor?

— Bir defa Dewey sistemine göre sınıflandırırız. Yani konuya göre sınıflamaktır. Bir de kitap adına ve yazarın ismine göre yaptığımız tasnifler vardır. Kütüphanemizde yüzlerce tek nüsha eser vardır. Meselâ bir ikisinin adını söyleyeyim: Topçular Kâtibi Abdülkaadir'in Osmanlı Tarihi; 1003 - 1053 Hicrî vakayiini anlatır. Bakın şu: 1104 yılı Osmanlı Tarihi, en mufassal Osmanlı tarihidir. Bir de Kâtip Çelebi'nin kendi yazdığı bir yazma var, biyografik bir eserdir, hem tek nüsha, hem de müellif hattı olduğundan çok değerlidir.

— Ya en eski tarihli olanı?

Birkaç fiş daha karıştırdı, sonra:

— Meâni'l-Kur'ân, okuma tarihi Milâdî 910; malûm ya bizde üç türlü tarih vardır: Telif tarihi, istinsah tarihi ve okuma tarihi. Buradaki 910, kitabın okunduğu tarihtir, demek ki kitap daha önce yazılmış bulunuyor. Sonra şu kitap: Kasım B. Muhammed'in Dakaiku't - Tasrif, 949'da istinsah edilmiş. Bakın şuna, İbnü'l - Mu' tez'in dîvânı. 982 yılında istinsah edilmiş.

— Yani bin yıl önce ha? diye sordum. Hayranlık dolu bir şaşkınlık sarmıştı beni; dile kolay, bin yıl öncesinin duyuş, düşünüş ve görüşünü dile getiriyordu bu eserler.

KİTAP KURTLARI

Kitap depolarını, okuma salonlarını, kitap fişlerinin saklandığı dolapları görmüştük. Evvel medresesinden, sânî medresesine gidiyorduk ki, aklıma takılan bir soruyu soruverdim:

— Kitap da hastalanır demiştiniz?

— Hastalanır tabiî, dedi.

— Peki o zaman?

— Patoloji servisimiz vardır. 1962 yılında kuruldu. Hastalanan, onarılması gereken kitapları o bölüme yollarız.

Gene birbirine benzeyen koridorlardan, revak altında geçtik, dikdörtgen bahçeye bakan geniş, uzun bir odaya girdik. Masalar yan yana sıralanmıştı. Burada, beyaz önlüklü genç kızlar çalışıyorlardı.

Yaklaştım. Kitaplar varak varak parçalanmış; varakların kenarları delik deşik âdeta; Patoloji servisinden Nezahat Suberk, eski bir kütüphaneci; 1960 yılında

İtalya'da, Institute Patologia del Libra' ya girmiş, bu konuda bilgisini artırmış. Anlatıyor:

— Bir defa, kitabın bünyesi kurt yapmaya elverişlidir. Bir de kitabı tahtadan raflarda muhafaza ederseniz, tahtanın bünyesinde olan kurtlar da kitaba geçer. Biz kitap kurtlarını bazı iklim bölgelerine göre ayırırız.

— Bunlar nasıl tesbit ediliyor acaba?

Nezahat Suberk, camlı dolaptan iki, üç örnek çıkardı; her birinde, kurtların biçimleri, adları, nitelikleri vardı.

— Bakın bu resimlerde gördüğünüz kurt tipleri Akdeniz bölgesinde yaşarlar. Tahrip biçimleri de hemen aynıdır. İşte gördüğünüz gibi sayfaları delik deşik olmuş kitaplar, önce dezenfekte edilir, sonra ciltlerinden çıkarılıp varaklar haline getirilir. Bu varakların kenarları ince mulaj kâğıdıyle kaplanır, sonra da delikler doldurulur.

Güç, sabır isteyen bir iş gerçekten. İnce özel kâğıdı hamur haline getirip, küçücük delikleri cımbız ucuyla dolduracaksınız; ne emek, ne göz nuru...

— Serviste kaç kişi var?

— On bir arkadaşız. Patoloji servisi, Türkiye'de sadece Süleymaniye kütüphanesinde vardır. Şimdi, eski çok değerli kitapları bir bir elden geçiriyor, kurtların kemirdiği sayfaları onarıyoruz.

Ya ciltler? Onlar da eski haline mi getiriliyor? Nezahat Suberk, bu merakımı bakışımdan anlamış olacak.

— Bir de ciltleme bölümümüz vardır, diye ekledi. Burada, gerçekten çok sanatkâr bir arkadaşımız çalışmaktadır: İslâm Seçen. Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezundur ve nefis güzellikte ciltler yapar.

Patoloji servisinden çıkmış, dikdörtgen bahçeye bakan revak altından geçiyorduk; insanlar küme küme toplanmışlar, kimi konuşuyor, kimi sigara içiyor. Belli ki kitap okumaya gelenler bunlar.

Nimet Bayraktar'a döndüm:

— Pek çok okuyucunuz vardır her halde, dedim. Ya bunlar çok değerli tek nüsha eserleri okumak, incelemek isterlerse? Ya bu eserlere bir şey olursa?

— İşte biz de bu gibi tehlikeleri önlemek için kitapların fotokopilerini aldırıyoruz. İsteyenler, fotokopilerinden eserleri okumak imkânını buluyorlar, böylece kitaplar da hırpalanmaktan kurtuluyor.

. . . . . .

Kütüphaneden çıktım. On binlerce ciltlik değerli eseri barındıran külliye, akşamın alaca karanlığında koyu kurşunî renge bürünmüştü.

Buharî'nin, «Sahih» adlı eserinden bir tezhip örneği (solda). Bir Mushaf-ı Şerif'in cilt kapağı (sağda).

Büyük Bir Kayıp

Prof. MÜMTAZ TURHAN

1 ocak 1969'da vefat eden Prof. Dr. Mümtaz Turhan.

Mümtaz Turhan, 1908 yılında Erzurum'da doğdu. Babasının adı Şerif, annesininki Cebriye'dir. Fakir bir ailenin çocuğu iken, okumak için büyük gayret gösterdi. 1924'te Kayseri Sultânisi'nin ilk ve orta kısmını, 1927'de Bursa Lisesi'nden naklen geldiği Ankara Lisesi'ni bitirdi. 1928 - 35 arasında 7 yıl Almanya'da kaldı. Berlin ve Frankfurt Üniversiteleri'ni bitirdi. Bu sonuncu üniversitede 1935'te doktorasını verdi. Ertesi yıl Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. 1939'da doçent oldu. 1944'te İngiltere'ye gitti. 1952'de Tecrübî Psikoloji Kürsüsü profesörlüğüne yükseldi. 1949 - 51 arasında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonu'nda Türkiye mümessili olarak çalıştı. Diyarbakır 1921 doğumlu Mevhibe (Ögel) Hanım'la evliydi. Nesrin (1946) ve Fügen (1951) adında iki kızı vardır. Almanca, İngilizce ve Fransızca bilirdi.

Bazı eserleri Almanca ve İngilizce gibi dillere de çevrilen Mümtaz Turhan'a ün kazandıran eser, İngilizce yayınlandıktan sonra Türkçe ilk baskısı 1951'de yapılan **Kültür Değişmeleri**'dir. Sonra **Maarifimizin Ana Dâvaları, Garbîlaşma'nın Neresindeyiz?** nihayet 1965'te **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik** adlı birbirinden mühim eserlerini yayınladı.

Mümtaz Turhan, pek kısır olan son çağ Türk düşüncesinin birkaç şahsiyetinden biridir. Türkiye'nin ve Türk toplumunun Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçme çabası ve bu çabanın tarihî tahlili üzerinde yapılan ilk ciddî deneme olan ve yazarın şâheseri sayılan **Kültür Değişmeleri**'nden sonra, gittikçe daha aktüel mevzuları işledi. Çağdaş medeniyet seviyesine çıkabilmemiz için lâzım gelen şartlar üzerinde çalıştı. Ölüm kalım dâvamız olan bu kalkınma meselesinde, hayale olduğu kadar ümitsizliğe de yer vermeden, tamamen ilmî ve gerçekçi incelemeler yaptı.

Henüz 60 yaşında kaybettiğimiz Mümtaz Turhan, fikrî ortamın lise seviyesinde yazılarla nadiren demagoji ve polemik olmaktan çıkabildiği Türkiye'de, bir yıldız gibi parladı. Son aylarda Millî Eğitim Bakanlığı'nda Sosyal İlimler Komisyonu başkanı ve bu sıfatla Bin Temel Eser Kurulu üyesi olarak çalıştı. Türk ilminin ilmî şeref ve haysiyetini temsil eden bir sima oldu. Ucuz şöhrete iltifat etmedi. Nadir ilim ve fikir adamlarımızdan biriydi.

Bütün bu vasıflarıyle Prof. Dr. Mümtaz Turhan, asla lâyık olduğu anlayışlı çevreyi bulamadı. Böyle bir şahsiyeti değerlendirebildiğimizi iddia edemeyiz. Birinci sınıf ve yüksek tirajlı gazeteler kendisine sütunlarını kapamışlardı. Çünkü solcu değildi. Kalkınma mevzuunda parlak ve kolay yol göstermediği için kendisinden çekinen hükümetler, fikrî seviyesinden ürken ve eserlerini kıskanan ilmî çevreler oldu. Kâzip şöhretlere sayfa sayfa mersiyeler yazılan basınımızda da Mümtaz Turhan'ın pek vakitsiz ufûlü, lâyık olduğu akisleri yapmadı. Ölüm haberini yalnız bir, iki gazete, son sayfalarında verdiler.

Türk milletinin bir Prof. Turhan daha yetiştirmesi kolay olmıyacaktır. Mümtaz Turhan gibi değerlerimiz varsa, bunların çoğu mütevazı ve istemesini hiç bilmiyen, yaygaradan ve reklamdan nefret eden insanlardır. Ancak bu insanları değerlendirmeyi, onlardan şöyle böyle değil de, kapasiteleri nisbetinde faydalanmayı öğrenmedikçe, Türk devleti için gerçek kalkınma, ufukların ötesinde kalacaktır.

★

II. Ramses'in En Büyük Eseri

Tapınağın duvarlarındaki şekiller.

Ebû Simbel

Yazan: George Gerster
Türkçesi: Aydın Dokur

MISIR'DA, Nil kıyıları boyunca, kum tepeleri, oraya buraya serpilmiş bodur ağaçlar, palmiyeler, uzanır gider. Buraları nice tarihî olaylara sahne olmuş, nice yüzyıllar, medeniyetlere beşiklik etmiştir. Bu medeniyetin türlü izleri, birçok eserleri günümüzde bile dimdik durmaktadır. İşte, piramitler, sfenks ve firavun II. Ramses'in Ebû Simbel'deki dev heykeli.

Bunların içinde firavun II. Ramses'in heykeli en ilgi çekenidir. 3200 yıl önce yapılan bu heykel, daha doğrusu heykeller, bir tapınağın Nil'e bakan yüzünde yapılmıştır, ve kraliçe Nefertiti ile kızları ve oğullarını temsil etmektedir.

FİRAVUN II. RAMSES

Firavun I. Ramses, Milâttan 1312 yıl önce, Mısır'da 19. sülâleyi kurmuştu. I. Ramses, firavun Horemheb'in bir vakitler bakanlığını yapmıştı; sonra iktidara geldi. II. Ramses, onun torunu, I. Seti'nin oğluydu.

Birçok başarılı savaşlar yönetmiş, Mısır'ı devrin en güçlü bir devleti haline getirmişti. Hititler'le yaptığı Kadeş savaşı başarılarının en büyüklerinden sayılır. Zaman zaman kötü durumlara düşen firavunun ordusu sonunda üstün gelmiş ve II. Ramses, Hattusil ile bir barış antlaşması yapmıştı.

Devrinde Mısır devletinin sınırları, bugünkü Suriye topraklarından Sudan'a kadar uzanıyordu. Bu geniş ülkede Ramses'i sevmeyen yoktu, iyi bir hükümdar, büyük bir kumandandı. Hele karısı Nefertiti'ye olan sevgisi dillere destandı; çok seviyordu Nefertiti'yi, zaman zaman düşünüyor, onu ebedîleştirmek istiyordu.

Sonunda aklına büyük bir âbide yaptırmak geldi. Mimarlarını çağırdı, onlara danıştı. Mimarlar, sarayın ileri gelenleri, birkaç defa Nil boyunca seyahat ettiler, firavun Ramses'le karısı Nefertiti'yi ebedîleştirecek bir yer aradılar.

II. Ramses'le eşi Nefertiti, tahta çıkışının 30. yıldönümünde törenle Ebû-Simbel'den çıkıyor.

EBÛ-SİMBEL TAPINAĞI

Bu araştırmaları uzun bir zaman sürdü; Nil kıyılarını birkaç defa taradılar, Akdeniz'e dökülen yerden Sudan topraklarına kadar gittiler geldiler. Sonunda Nubia bölgesindeki dağların bu işe çok elverişli olduğunu gördüler.

Firavun II. Ramses, mimarlarını, müşavirlerini dinledi, onların yaptıkları planları gözden geçirdi. Mimarlar, Nubia bölgesindeki kayalık tepeleri oymayı, büyük bir mâbet inşa etmeyi tasarlıyorlardı.

Mâbet, Nil nehrinin batı yakasında olacaktı, Ramses ve Nefertiti'nin 20 metre yüksekliğindeki heykelleri güneşe karşı yapılacak, güneş doğduğunda, ilk ışınları Ramses'le Nefertiti'yi aydınlatacaktı. Firavun bu fikri çok beğendi ve işe girişmelerini emretti. Büyük bir mimar ve işçi ordusu hemen çalışmaya koyuldu.

DEV BİR MÂBET

Gerek sarayın ileri gelenlerinin, gerekse II. Ramses'in Nubiya'ya gittikleri sa-

nılmaktadır. Buna ait kesin bir tarih yoktur. Hattâ Ramses'in orayı ziyaret ettiği bile şüphelidir.

Mâbedin inşasını, sarayın baş mimarı yürütüyordu. Yüzlerce sanatçı da kayaları oymakla görevliydiler. Dağın nehre bakan yüzü önceden yapılan planlara göre tesviye edildi; üzerine firavunun resmi çizildi. Böylece heykeltraşlar taşı oymaya başladılar. Milât'tan önce 1280 civarı, taşa oyulacak dört heykelden her birinin yüksekliği 21 metreyi buluyordu. Heykeller Firavun II. Ramses ile Nefertiti'nindi, bir tahtta oturuyorlar, güneşin tam doğduğu yere bakıyorlardı.

Yanlarında ailenin öteki üyeleri de yer alıyordu. Bunlar da firavun II. Ramses ile Nefertiti'nin hemen yanıbaşındaydılar. Ramses'in birçok oğlu ve kızı olmuştu; oğul ve kızlarının da küçük boy heykelleri firavun Ramses ile Nefertiti'nin ayaklarının dibine kondu. Böylece firavun ailesi, muhteşem Ebû - Simbel tapınağında ebedîleşiyordu.

Ebû - Simbel'in baska yere taşınması çalışmalarından bir görünüş.

Mısırlılar matematikte ve astronomide bir hayli ilerdeydiler. Sarayın baş mimarıyle yardımcıları, uzun zaman çalışmış, planlar yapmışlardı. Şimdi iş bunların işlemesine kalıyordu; bu ise, işçi, usta, ressam ve heykeltraş gibi sanatçıların bulunmasına bağlıydı.

İNŞAAT YILLARCA SÜRDÜ

Teb şehrinden bunun için özel ustalar, sanatçılar getirildi. Hepsi de işinin ehli, devrin ün yapmış ustalarıydı. II. Ramses ile sevgili karısı Nefertiti için büyük tapınağı yapmaya koyuldular. Ramses onlar için tanrıydı aynı zamanda. Ona hizmet etmek büyük bir görevdi.

Taşın oyunması, düzlenmesi, Firavun'la Nefertiti'nin heykellerinin duvara oyulması yıllarca sürdü. Sert tahtadan tokmak kullanıyorlardı heykeltraşlar, taşın yumuşak taraflarının sert bir vuruşla parçalanmaması için büyük gayret sarfediyorlardı.

Günler ayları kovaladı; artık II. Ramses ile Nefertiti'nin heykelleri iyice belirmişti. Sonra usta ressamlar geldiler, heykelleri boyadılar. Daha çok kırmızı rengi kullanıyorlardı. Firavun II. Ramses ile sevgili eşi Nefertiti'nin bütün vücudunu bu renkle boyadılar.

GÜNEŞ TANRISI

Tapınak bir anlamda da güneş tanrılarına yapılıyordu. Teb sitesinin güneş tanrısı Amon-Ra ile Helyopolis sitesinin güneş tanrısı Re - Harakhti için tapınakta çok mutena bir yer ayrılmıştı. Hele Re - Herakhti'nin heykeli tapınağın tam giriş kapısının üstüne konmuştu. Re - Herakhti gerçek güneş tanrısıydı, kafası kartal başı gibiydi. Güneş tanrısı olduğu için de başının tam üstünde güneşi temsil eden büyük bir yuvarlak vardı.

Ressamlar, güneş tanrısının vücudunu da kırmızıya boyadılar. Sonra heykeltraşlar, güneş tanrısı Re - Herakhti'nin sağ elinin hemen altına çakal başlı User'i, sol elinin altına da Maat'ın heykellerini oturttular. Maat, gerçeklik tanrıçasıydı. Böylece üçlü tamamlanmış oluyordu. Güneş tanrısı Re - Herakhte ile iki yardımcısı User ile Maat. Bir bakıma da şu söylenebilir. User - Maat - Re, II. Ramses'in lâkabıdır; yani tahta çıktıktan sonra aldığı ad.

DAĞI OYUYORLAR

Bütün bunlar yapıladursun, öteki işçiler ve ustalar da bir yandan dağın içini kazıyorlar, tapınağın iç kısmını yapmaya

çalışıyorlardı. O devrin yetersiz ışıklandırma tekniğiyle dağın karanlık yerlerini nasıl aydınlatıp, o muazzam heykelleri yapmışlardır, bugün bile bu gerçek pek bilinmemektedir. Kandil mi kullanıyorlardı? Ama bu şüphelidir, çünkü yanan yağın çıkardığı is, içerde çalışan işçilerin genzini tıkayabilirdi. Bir de alkol kullandıkları akla gelir, acaba o devirde alkol elde etmesini biliyorlar mıydı?

Fransız Ejiptoloğu Louis A. Christoph, çok büyük aynalarla güneş ışığını yansıtıp dağın içini aydınlattıkları kanısındadır. Bunun da ne derece doğru olduğu ispatlanmamıştır.

Ustalar, sanatçılar, dağı oyup içinde büyük bir tapınak inşa ettiler. Holde birkaç adam boyu yüksekliğinde heykeller yonttular. Heykellerin bir elinde ucu çengelli asa, öbüründe düz bir asa vardı; o zamanki inanışa göre biri firavunu, öbürü de Osiris'i temsil etmekteydi. Yani ölüm tanrısını.

OTURAN DÖRT TANRI

Dağı iyice oymak, kazmak gerekiyordu, baş mimarın planı böyleydi. Depo gibi büyük odalar bulunacaktı, duvarlara çeşitli olayları anlatan resimler, gravürler yapılacaktı. Sonra tapınağın en derin yerinde, kapıdan girince tam karşıya gelen duvarın önüne bir taht yapılacaktı.

Ebû - Simbel'in dışarıdan görünüşü.

Firavun II. Ramses'in mimarları tapınağın yapılacağı yeri tesbit ediyor.

Çalışmalar hızlandırıldı. Koca dağın içi mağara gibi oyuldu, holler, odalar yapıldı, en dip tarafta da dört tanrının bir tahta oturur biçimdeki heykelleri yontuldu. Dağın iç kısmındaki kayalar bir hayli sertti, bunun için de ustalar, heykeltraşlar çok uğraştılar, günlerce, hattâ aylarca birkaç adam boyundaki kayayı yontmaya çalıştılar.

Sonunda, baş mimarın planına uygun olarak dört tanrının heykeli yapıldı. Bunlar, Ramses, Ptah, Amun ve Re - Harakhti'yi temsil ediyorlardı. Heykeltraşlar işlerini bitirdikten sonra da ressamlar heykellerin üzerinde çalışıp bunları boyadılar.

Baş mimar ve II. Ramses, artık tapınağın bir an önce bitmesi için sabırsızlanıyorlardı. Saraya ait kayıklar, Nil nehrinin ılık rüzgârı altında, bir gidip bir geliyordu.

SAVAŞI ANLATAN HİYEROGLİFLER

Bugün eski Mısır medeniyeti uzmanları, tapınağın iç kısmında yazılan yazıları çözmüşlerdir. Fransız Ejiptolog Louis Christoph, tapınağın kuzeye bakan duvarındaki bir panonun, II. Ramses'in Hititler'le yaptığı savaşı anlattığını söylemektedir.

Ustalar, sanatçılar, tapınağın duvarlarına Kadeş savaşına ait kahramanlık menkıbelerini de kazıdılar. Hiyeroglifler — eski Mısır yazısı — bize bunları göstermektedir. Ama gerçek bir başarı mıydı bu? Baş mimar, Mısır ordusunun Hititler'i ezdiğini anlatmak istiyordu, sanatçılara, heykeltraşlara bunları yazmalarını buyurmuştu.

Louis Christoph ise, Ramses'in ordusunu iyi yönettiği, ancak sonucun, yani yapılan antlaşmanın, Mısır için büyük bir başarı olmadığı kanısındadır. Zafer, Mısır'dan çok, Ramses'in büyük savaş taktiği için söylenebilir.

TAHTA ÇIKIŞININ 30. YILI

Ramses tapınağın, tahta çıkışının 30. yıldönümünde tamamlanmasını istiyordu. Büyük törenler yapılacak, hem tapınağın inşası, hem de Ramses'in tahta çıkışının 30. yıldönümü kutlanacaktı.

Burada şu akla gelebilir. Acaba neden Ramses, Ebû - Simbel tapınağına bu kadar önem vermiştir?

Ramses'in irili ufaklı 6 tapınak daha yaptırttığı bilinmektedir. Bunların dördü Ebû - Simbel gibi kayalar oyularak meydana getirilmiştir. Hepsinde de Ramses'in heykelleri bulunmaktadır.

Louis Christoph'un fikri şudur: Ebû - Simbel'in büyüklüğü, mimarîsinden ileri gelmektedir. O devre göre üstün sayılacak bir inşa tekniği ve ihtişam, Ebû - Simbel'in özelliğidir. İşte bunun içindir ki, öteki tapınakların yanında Ebû - Simbel'in önemi belirmektedir.

Tapınağın inşası yıllar sürdü ve Ramses'in tahta çıkışının 30. yılında tamamlandı. Milât'tan 1274 yıl önceydi; Nubia'da büyük bir tören düzenlendi. Ebû - Simbel'in kapısından itibaren iki sıra askerler dizilmişti, davullar çalıyor, fülütler ötüyordu. Firavun II. Ramses'in tahta çıkışının 30. yılıydı, bütün millet bunu kutluyordu.

Ramses ile Nefertiti, tapınaktan çıktılar. Ramses, mavi bir taç giymişti, elinde, bir ucu kıvrık asâsı vardı; Nefertiti de elinde sistre taşıyordu. Başında tüy vardı. Rahipler, hemen arkalarından geliyorlardı, omuzlarında güneş tanrısının kocaman bir sembolik heykeli vardı. Sonra onları öbür rahip ve rahibeler izliyordu.

Böylece muhteşem bir törenle Ramses'in tahta çıkışının 30. yıl dönümü kutlandı.

YILLAR GEÇTİ ÜZERİNDEN

Ramses'in ölümünden sonra rahipleri bir zaman daha tapınağı muhafaza ettiler. Milât'tan önce 1000 yıllarında batıdan gelen kumlar yavaş yavaş tapınağı sardı, girişini iyice doldurdu.

Sonra binlerce yıl geçti, Ebû - Simbel kumların altında uyudu kaldı. 1813 yılında J. L. Burckhardt, Nil'in ta güneyine kadar inmişti, kıyıyı araştırırken eski bir Mısır tapınağının izlerine rasladı. Orayı kazmaya karar verdi.

EBÛ SİMBEL TAŞINIYOR

Kazı haftalarca sürdü, John Burckhardt sonunda, tapınağın girişini dolduran kumları temizleyip, heykelleri meydana çıkardı.

Bu olaydan dört yıl sonraydı. 1817'de Giovanni Batista Belzoni, Ebû - Simbel'e geldi ve haftalar süren bir kazıdan sonra tapınağın içine girmeyi başardı. Duvarlardaki resimleri, içerdeki heykelleri görünce şaşkınlıktan, hayranlıktan kendilerinden geçtiler.

Bugün Ebû - Simbel tapınağının yerinde büyük bir baraj inşa edilmektedir. Bu tarihî eserin sular altında kalmasına razı olmadıklarından, Ramses'in heykelleri parça parça sökülüp, baraj alanının dışındaki bir yere taşınmaktadır. Bu iş için UNESCO, Mısır hükümetine yüz milyonlarca lira sağlamıştır.

İsviçreli J. L. Burckhardt, ilk defa tapınağa girmeyi başardı.

Esseyyid Ali Efendi Paris Kralı

Yazan : Maurice Herbette
Çeviren : Mehmet A. Kayabal

10 TERMİDOR günü gerçekten tarihi bir gün oldu. Çünkü o gün Fransız Cumhuriyeti'nin İcra Directoire'ı, Bâbıâli'nin ilk sefirini kabul etti.

Öğleden sonra dört sularında Esseyyid Ali Efendi kendisine şeref kıtası olarak ayrılan birliklerle beraber Saint - Dominique sokağındaki malikâneyi terk etti. Ekselânsları halk arasında coşkun tezahüratla ilerlediler. Yüksek memurlardan biri sağında, padişahın fermanını taşıyan kutuyla beraber ilerliyordu. Sefaretin diğer mensupları yayaydılar. Esseyyid Ali Efendi en gösterişli kıyafetini giymişti. Başında çift katlı bir kavuk vardı. Bu muazzam kavuğu nasıl taşıdığına hayret etmemek imkânsızdı. Beraberindekiler de en renkli ve göz alıcı şekilde giyinmişlerdi.

Meraklılar, şimdiye kadar hiç görmedikleri bu cazip manzara karşısında ekselânslarını yürekten alkışlıyorlardı. İhtilâl Köprüsü üzerinde halkın tezahüratı son haddine ulaştı. Esseyyid Ali Efendi nihayet halka paralar attırarak Luxemburg sarayına girdi.

Gerek Hürriyet bayramına, gerekse Türk sefirinin kabul törenine daha da çok renk katmak için Directoire sarayının avlusu bir bayram meydanına benzetilmişti. Bahçede heykellerle dekore edilmiş yarım daire şeklinde bir anfi kurulmuştu. Anfinin gerisinde bir orkestra ile konservatuvarın korosu bulunuyordu. Directoire'ın atlı muhafız birliği yüzleri saraya dönük olarak bekliyordu. Topçu bataryaları halkın görebileceği şekilde bahçede dizilmişti. Dairelerin pencerelerindeki rengârenk ve hafif kıyafetli kadınlar bu kolay bulunmaz manzarayı görebilmek için itişip duruyorlardı.

Saat tam beşte, yani sefirin gelmesinden pek az bir zaman önce, direktörler, toplantı salonundan ayrılmış, avluda kendilerine ayrılan yerleri almışlardı.

Nihayet içişleri bakanı yardımcısı Benezech gelip, Bâbıâlî sefirinin kabul edilmek istediklerini haber verdi. Aldığı emir üzerine bir süre ortadan kayboldu, hemen ardından beraberinde Esseyyid Ali Efendi ve Talleyrand ile beraber yeniden göründü.

Sefir büyük bir sessizlik içinde, peşinde maiyeti olduğu halde anfinin dibine kadar ilerledi. Baş yardımcısının taşıdığı Sultan Selim'in fermanını ve itimatnamesini aldı. Üç defa öpüp başına koydu. Sonra da direktörleri üç defa selâmladı. Carnot, Barras, La Reveilleire, Lepeaux, Berthelemy ve Reubell yerlerinden kalkmışlardı, ama başları örtülüydü. Talleyrand bu-

nun üzerine Esseyid Ali Efendi'yi başkana takdim etti. O da, fermanı kendisine verip, derhal Fransızca'ya tercüme edilen nutkunu, irâd etti.

Sefirin nutkuna cevap verebilmek için metni birkaç gün önceden aldırtan Carnot da, aynı şekilde sefire bir nutukla mukabelede bulundu.

Tören hiç olmazsa Esseyid Ali Efendi için artık sona ermiş demekti. Kendisini Directoire'ın sağ tarafına, en yüksek yere buyur ettiler. Artık aktörlükten çıkmış, basit bir seyirci olmuştu. Daha sonra diğer diplomatik kabul törenleri ve Hürriyet bayramı devam etti. Konservatuvar öğrencileri ve orkestra bir senfoni icra ettiler ve hürriyet marşını çalıp söylediler. Yeniden söz alan Carnot da, 9 termidor'un yıldönümünü öven bir konuşma daha yaptı. Robespierre'in hatırasını andı. Nihayet veda marşının tok nağmeleri arasında direktörler şâşaa içinde tören yerinden ayrıldılar.

Esseyid Ali Efendi bu bayram havası içinde âdeta biraz unutulmuştu. Programa uygun olarak malikânesine geri götürüldü ve içeri girdiği andan itibaren fevkalâde gösteriler sona ermiş oldu.

Türk sefirinin direktuvar tarafından kabulü, müthiş bir merak uyandırmıştı. Burcu burcu «Paris» kokan bu olaydan tabiî ki basının bahsetmemesine imkân yoktu.

Resmî, yarı resmî veya sadece haber gazeteleri törenin özelliklerini en ince teferruatına kadar yansıttılar. Karşılıklı verilen nutukları yayınladılar ve törendeki düzeni övdüler. Muhalefet gazeteleri ise, tahmin edileceği gibi, tenkid edilecek yüzlerce husus bulmuşlardı. Bu arada töreni alaya alan gazeteler de vardı. Fakat bu alayların ardındaki gerçeği görmemek imkânsızdı. Kralcılar ve Jacobinler, Fransa'daki rejim değişikliğinin Osmanlı Sultanı tarafından nazarı itibara alınmadığı, Fransız dostluğunun devam ettiğini bu vesile ile görüyor ve tabiî ki çileden çıkıyorlardı. Directoire'ın dış itibarı bu sayede yükselmiş oluyordu. Çünkü eski krallık devrinde Bâbıâlî'nin bir sefir gönder-

Esseyyid Ali Efendi şerefine yapılan bir şenlik.

mesi mümkün olmamıştı.

Müteakıp dört hafta, Esseyid Ali Efendi koca Paris şehrinin gözdesi oldu.

Dört hafta boyunca Osmanlı sefirinin sakalı, sarığı ve çubuğu, yürüttüğü fikirler veya susmaları, dünyanın en esprili halkı olarak geçinen Paris halkını uğraştırdı durdu. Sefir evinde kalsa bile, kendisini hiç olmazsa perde aralığından görmek için sabırla penceresinin önünde bekleyen meraklı kalabalığını seyredebiliyor, dışarı çıksa, bir anda itişip kakışma haline gelen kalabalıklar meydana geliyordu. Hemen her gün şerefine tertiplenen eğlencelerden birine gitmeye görsün, büyük bir kalabalık, sadakatle bu davette hazır bulunuyordu. Sefirin kendisi hiç bir şey yapmadığı halde, meydana gelen bu merak kasırgasında, kadınların çok önemli bir rol oynadıklarını kabul etmek gerekir. Paris âdeta Istanbul'un bir semti olup çıkmıştı. Modacılar, sarık stili şapka siparişlerini yetiştirmek için geceli gündüzlü çalışıyorlardı. Türk başlıkları, Türk kıyafetleri, Türk odalığı giyimi, sultanın temsilcisini baştan çıkarmak için çılgına dönen kadınların kapış kapıştığı mallar haline gelmişti.

Osmanlı sefirinin zafer denecek bu başarısı, yüzyıl içindeki diğer başarıların hepsini gölgelemiş, hattâ geçmişti. Paris bu yüzyıl içinde Deli Petro, II. Joseph, İsveç Kralı III. Gustav, Rus Grandükü Paul gibi şahsiyetleri kabul ettiği halde, şimdi hepsinin pabucu dama atılmıştı.

Çar 1717'de asık suratı, daima faal tavırları ile Parisliler'i bir süre oyalamıştı. İmparator II. Joseph de, Falkenstein Kontu unvanı ile Marie - Antoinette'i ziyaret ettiği zaman, insanı sıkacak kadar geniş sempati gösterileri ile karşılanmıştı. Esseyyid Ali Efendi ise, asâlet unvanı taşımadığı halde, hükümdarları bile gölgede bırakıyordu. Kendisine çok daha yaklaşma imkânının oluşu, sabırlı halleri, sevimli tavırları halk arasındaki itibarının hızla yükselmesinde başlıca rolü oynamıştır.

Yelpazede kullanılmak üzere yapılmış ipekli bir madalyon.

Paris öteden beri yenilikleri sevmiş bir şehirdir. Yabancılar ve özellikle egzotik olayların dayanılmaz cazibesi Paris'i daima cezbeder. Paris her fırsatta bu merakını izhar etmiştir. 1634'te Habeşistan Kralı Zaga Krist'e gösterilen aşırı ilgi, akla getirilecek olursa, Esseyyid Ali Efendi'nin karşılanışını hiç de garipsememek gerekir. 1684'te Siyam sefirinin karşılanışını acaba hangi Parisli aklından çıkarabilirdi? 1699'da da Fas heyeti aynı büyük ilgi ile karşılanmıştı.

Parisliler'e has bu merak, belki de Sultan Selim'in sefirine karşı gösterilen ilgiyi izaha yeter.

Eğlence, dans, kendini unutma çabası gibi bir çılgınlığın içine düşmüş olan Paris'te Esseyyid Ali Efendi bütün toplulukların başlıca sohbet konusu olup çıkmıştı.

Diplomatik zaruretler dolayısiyle pek ortalıkta görünmeyen sefir, 28 temmuz (10 termidor) dan itibaren ortalıkta görünmeye, Paris'in ünlü balo eğlencelerine katılmaya, resmî bir şâşaa içindeki özel eğlencelerde boy göstermeye başlamıştı. Hem de yelpazesi, çubuğu ve maiyeti ile. Yerleşip kalacağı başkentin nimetlerinden yararlanmaya kararlı bir şahıs olarak, Paris hayatının girdabına kendisini kaptırmak için gün kaybetmeye hiç de niyetli görünmüyordu.

Meselâ, Talleyrand tarafından dış münasebetler bakanlığında şerefine verilen ziyafetten çıkar çıkmaz, bütün maiyetiyle birlikte şerefine Odeon tiyatrosunda tertiplenen eğlenceye gitmişti.

Şâhâne bir şekilde dekore edilmiş, çiçeklerle bezenmiş avizelerin aydınlattığı salonda, Osmanlı sefiri, kendisini pırıl pırıl başkent kadınlarının arasında buluvermişti. Yürekten alkışlarla karşılanan Esseyyid Ali Efendi eliyle bütün salondakileri selâmlamış, bütün gece boyunca da neşesini muhafaza etmişti. Bu davranışı karşısında kalabalık âdeta dans etmeyi bile unutmuş ve Esseyyid Ali Efendi'nin sıcaktan çok terlediği zamanlar, son derece tabiî bir hareketle yelpazelenmesini seyretmeye başlamıştı. Mme Tallien ve Mme Lange, Türk sefirinin dikkatini çekebilmek için âdeta tuvaletleri ile taarruza geçmişlerdi. Sonunda zafer ünlü komedyende kaldı. Çünkü herhalde o çeşitli milletlerin zevklerini daha yakından tanıdığı için, neyle baş döndüreceğini çok daha iyi anlamıştı. Rivayete göre gördü-

ğü manzara karşısında gözleri kamaşan ekselânsları, tercümanına bu genç kadının kim olduğunu sormuş. Kendisine, «Mme Lange'dır bu efendimiz,» cevabını vermişler. Esseyyid Ali Efendi de, «Çok da güzel kadın,» diye fikir yürütmüş.

Tabiî ki Mme Tallien bu başarısızlık karşısında hemen boyun eğecek kimselerden değildi. Hemen ertesi gün Elysées Bourbon bayramında intikamını almakta gecikmedi. O akşam yeni ışık oyunları ile Elysées gerçekten bir cennet haline getirilmişti. Günün kahramanını görmek için de büyük bir kalabalık toplanmış bulunuyordu. Sefir, gecenin büyük bir kısmını Doğu usulünce, bağdaş kurarak oturmuş vaziyette geçirmişti. Oturduğu taraçada çevresini büyük çoğunluğunu kadınların teşkil ettiği bir kalabalık sarmıştı. Sefir o akşam hiç bir şey işitmiyormuş ve görmüyormuş gibi, sol elinde büyük bir yelpaze tutarak, soğuk bir davranışla vakit geçirmişti. Mme Tallien ortaya çıktıktan sonra yanına oturmuş ve onu sıkıntısından kurtarmak için elinden geleni yapmıştı. Bu arada uzun çubuğundan çıkan dumanları da cesurca yutmayı göze almıştı. Mme Tallien, Doğu dillerinden hiç birini konuşmadığı halde, tam bir saat boyunca bütün diğer kadınların kinini ve kıskançlığını, bu sayede üzerinde toplamaya muvaffak olmuştu. Bu arada Esseyyid Ali Efendi'nin eliyle takdim ettiği dondurmayı yemek başarısını da göstermişti. Saat ona doğru sefirin çevresindeki meraklı kalabalığı öyle bir hal almıştı ki, bir aralık adamın boğulmasından endişe edildi, kendisini birinci kattaki balkonlardan birine götürdüler. Sefir buradan şâhâne ve gürültülü bir havaî fişekleri oyununu seyretti.

Söylenenlere göre Esseyyid Ali Efendi toplantıdan son derece etkilenmiş ve memnun olmuş bir şekilde ayrılmıştı. Ayrıca sefirin Bayan Tallien'in kendisine gösterdiği ilgiden mütehassis olarak o gece genç kadına birçok defa «halk güzeli» diye iltifatta bulunmuştu. Sefir bunda da haklıydı. Çünkü kendisine kadınlara «güzel» demenin en büyük iltifat olduğu ve cumhuriyetin de iyi bir şey olduğu anlatılmamış mıydı?

Fakat umumî bahçelerde verilen davetler, bütün şâşaa ve cazibesine rağmen Fransız dilini ve medeniyetini tanımayan biri için yeter derecede oyalayıcı bir eğlence sayılamazdı tabiî. Tiyatro sanatçıları ve müdürleri de Paris'i kasıp kavuran Türk merakından azamî derecede yararlanmakta geri kalmadılar.

Halk, sefire karşı daima mültefit davrandı. Fakat meselâ «İfigenia Taurit'te» hiç de sefiri oyalamadı. Buna mukabil «Psişe» balesinden açıkça memnun kaldı. O zamanların dans tanrısı diye bilinen Vestris, zerafeti, suplesi, hafifliği ve uçar gibi halleriyle Esseyid Ali Efendi'nin büyük takdirini topladı.

Esseyyid Ali Efendi'nin hoşuna gidebilmek arzusu, rakibelerini yaya bırakma çabaşı, Efendi'den bir selâm, bir tebessüm, bir nazar alabilme hayali birçok güzel kadının gerçekten başını döndürmüş, modayı da etkilemişti.

Parisli kadınlar da bir ay süreyle Osmanlı sefirinin «meraklısı» oldular. Arzularına nail olmak için de hiç bir şeyi ihmal etmediler.

Directoire devrinde olduğu gibi, hiç bir çağda moda böylesine çok yönlü ve hâkim olmamış, hiç bir çağda kadın zevki böylesine gürültülü bir şekilde kendisini belli etmemiştir.

Esseyyid Ali Efendi'nin şâşaalı bir şekilde kabulünü müteakip, «Hanımlar Gazetesi», Türk modasının hâkim olacağını haber vermişti. «Grekomani» den sonra, şimdi de «Türkomani» doğmuş oluyordu.

Hanımlar hemen sırtlarındaki Yunan kıyafetlerini çıkartıp, odalık ve prenses kıyafetlerini seçtiler. Ünlü Faubourg Saint-Germain, tıpkı Beyoğlu gibi, Kafkasyalı, Gürcü kıyafetleri ile donandı. Tepeden tırnağa kadar herkes Türkleşti. «Sefirin kırmızı ayakkabıları var... Kunduracıma söyleyin, yarın öğlene kadar bana kırmızı deriden bir ayakkabı yetiştirecek. Sefir başını ne de güzel sarıyor. Hemen bizim saçlarımızın arasından da bir uzun kurdele dolanıp, aşağılara kadar sarksın,» gibi konuşmalar sık sık duyuluyordu.

Odeon'daki baloda, vatandaş Talleyrand'ın ziyafetinden sonra, Madam Tallien Türk stili bir kıyafetle görünmüştü.

Ertesi gün Elysée Bourbon'da ise odalık gibi giyinmiş kadınlar sayılamıyacak kadar çoktu. Terziler sabahlara kadar çalışıp bunları yetiştirmiş, diğerleri de göz kırpmamış, Türk stili başlıklar, sarıklar hazırlamışlardı. Bu arada bazı mizah gazetelerinde çıkan alaycı yazılar bile, Parisli hanımların yelpazelerinin ardından Efendi'ye göz süzerek, aşk dolu bakışlarla bakmalarına engel olamıyordu. Hattâ bir kısmı, Ekselanslarının portresini beyaz satenlerin üzerine işlemekten dahi geri kalmamışlardı.

Ancak, fezada çılgınca bir hızla seyrettikten sonra gelip geçen bir meteor gibi, Esseyyid Ali Efendi de eylül ayından itibaren Paris semalarından silinmeye başladı. Yalnız Bonaparte'ın Mısır'daki başarıları bir süre daha bu Türk modasının tutunmasına sebep oldu.

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kurucularından

Yazan: Seniha Sami Mereli

TARİH tekerrürden ibarettir. 1878 Rus Harbi faciasının akabinde Moralı Subhi Paşa, muhacir kızlarını sefaletten kurtarmak için iki mektep açmıştı. 1912 Balkan Harbi faciasının akabinde Subhi Paşa'nın kızı, Hamiyet Hanım, yeni muhacirlerin sefaletine çare bulmak ümidiyle babasının izinden yürüdü.

Subhi Paşa vükelâdandı. Teşebbüsünde padişahın yardımına mazhar olmuştu. Hamiyet Hanım, servetten mahrum, genç bir kadındı. Şefkat ve gayretinden başka desteği yoktu.

Hamiyet Hanım 1877'de Istanbul'da dünyaya geldi. Dokuz yaşında yetim kaldı. Babasının tesis etmiş olduğu Kız Sanayi Mektebi'nden mezun oldu.

1901'de Mekâtîb-i İptidaiye Müfettişi Hulûsi Bey ile evlendi. Hulûsî Bey sonradan muhtelif mekteplerde çalıştı, en sonra Dârü'l-Muallimât müdürlüğünde bulundu. İki çocukları dünyaya geldi. Oğulları, Celâleddin, hayattadır. Kızları, Subhiye, küçük yaşında öldü. Hulûsî Bey'in ahbabı olan Tevfik Fikret, «Subhiyecik İçin» adı altında, pek gamlı ve kasvetli bir manzume yazdı.

Kocası öldükten sonra Hamiyet Hanım, 1914'te maarif nezaretine istida vererek kız mekteplerinde —en sonra Erenköy Kız Lisesi'nde— piyano muallimliğine tayin edildi. Musikiyi çok severdi. Hocalarının fotoğrafları, salonunda piyanosunun üstünde dururdu.

Hamiyet Hanım çok dindar ve vatanperverdi. En bariz vasfı, muhtaçlara yardım etmekti. Henüz mektep talebesiyken fakir arkadaşlarına elinden geldiği kadar yardım ederdi. Kendi gündeliğinden ve yemeğinden onlara bir pay verirdi.

Balkan muhacirlerine yardım etmek için kendisi gibi gayretli arkadaşlar buldu. Pek faal ve müteşebbis bir feminist olan Nezihe Muhiddin Hanım, asıl gayesi memleketin iktisadî kalkınmasına kendi istediği gibi hız vermekten ibaret olduğu halde, Hamiyet Hanım'ın teşebbüsüne hararetle yardım etti. Sitare Ahmed Ağaoğlu, Naciye Hurşid, Saniye Muhtar, Sabiha Süleyman, Matlûbe Ömer Hanımlar'ın iştirakiyle 1912 senesinde bir cemiyet kurdular. Adını Esirgeme Derneği koydular. Hamiyet Hanım reisliğe seçildi. Nezihe Hanım iki sene kâtib-i umumi sıfatiyle çalıştıktan sonra İzmir'de vazife alarak derneği terketti.

Mekân bulmak da bir meseleydi. Önce Aksaray'da evkaftan küçük bir ev temin ettiler. Sonra Divanyolu'nda bir daire kiralanacaktı.

Dr. Besim Ömer Paşa'nın daveti üzeri-

ne, yine 1912 felâket senesinde, 27 mart-ta, evinde toplanan hanımlar, Hilâl-i Ahmer hanımlar merkezini tesis ettikleri zaman Hamiyet Hanım bu heyete dahil oldu. Reisleri, Mahmud Muhtar Paşa'nın haremi Prenses Nimet Hanım idi.

Dr. Besim Ömer Paşa, «Uyanış» mecmuasında neşrettiği bir makalede, Hamiyet Hanım ile teşrik-i mesaisini şöyle anlatır:

«Yalnız âza yazılıp aidat vermekle iktifa etmiyerek diğer bazı hanımlar ile birlikte geceli gündüzlü çalıştılar. Himaye-i Etfal cemiyetinde de kendisiyle beraber çalıştım. Bu cemiyetlerde Hamiyet Hanım'ın yalnız hamiyetinden değil, aynı zamanda fikrinden, muhakemesinden ve bu gibi cemiyetler için elzem olan tertibat ve teşkilâttaki muvaffakıyetinden de istifade olundu. Esirgeme Derneği doğrudan doğruya kendi eseridir. Bu şefkat yuvasında beslenen, çalışan, öğrenen, terbiye edilen dullar, kimsesizler ve yavrular pek çoktur. Oraya devam edenler okutturulur, terbiye edilir, nakış ve sanat öğretilirdi. Bu hayır cemiyeti gerçekten şehadetname bile verebilen hayırlı bir ilim ve sanat müessesesi haline gelmişti.»

Hilâl-i Ahmer hanımlar merkezi tarafından da bir sanat evi teşkil edildi. Birbirini takip eden muharebelerin sefil ve aç olarak sokağa attığı çocuklardan bir kısmı, ve bilhassa şehitlerin dul ve yetimleri, bu iki şefkat müessesesinde dikiş, biçki ve eski Türk sanatlarını öğrendiler. Tezgâhlar kuruldu, bezler dokundu ve satıldı. Genç kızlar nakış işlemeyi öğrendiler. El işlerinin satışından yine muhacirlere yardım edildi. Cemiyetlerde çalışanlardan başka, evlerinde çalışanlara da iş veriliyordu. Bu suretle birçok felâketzedeler hayatlarını kazanabildiler.

Hilâl-i Ahmer ile Esirgeme Derneği'nin hususiyeti, milli sanatları muhafaza ve ihya etmek oldu. Şimdi Beyoğlu'nakî Olgunlaşma Enstitüsü, o örneklerden istifade ederek milli sanatları idâme ediyor.

Hamiyet Hanım'ın faaliyeti, yukarda adı geçen cemiyetlere inhisar etmedi. Türk Ocağı, Türk Kadın Birliği ve Milli Tasarruf cemiyetlerinde de âza bulunuyordu. Hususî surette muhtaçlara yardımdan hiç bir zaman geri kalmadı. Kimsesiz bazı fa-

Hamiyet Hanım

Sabiha Hanım'ın yaşmaklı resmi.

kir çocukları mekteplere yazdırmak ve bunların işlerini temin etmek için lâzım gelen makamlara müracaat eder, uğraşır ve muvaffak olurdu.

Evlendikten sonra ikamet ettiği ev, İstanbul'un büyük yangınlarından birinde tutuştu, fakat eşyasını kurtarabildi ve babasından kalan büyük konağa avdet etti. Kocası, kızı ölmüşlerdi. Annesi ve oğlu ile birlikte konağın bir dairesine yerleşti. Kardeşlerinden bazıları ayrı ev açmamışlardı, konağın harem ve selâmlık binalarını ve bahçelerdeki iki köşkü paylaşıp yerleşmişlerdi. Kendi de harem binasında bir daireye yerleştikten sonra boş kalan bir, iki odada bazı fakirleri barındırdı.

On sene Esirgeme Derneği'ni idare etti. Müfrit bir yorgunluk neticesinde tansiyon yükselmesi tesiriyle hastalandı. Hekimler, defaatle ona hayatının tehlikede olduğunu söylediler ve dernek işlerinden bir müddet uzaklaşmasını tavsiye ettiler. Fakat vazifelerini terketmedi. Yetiştirdiği çocukların bakımsız kalmasından korkuyordu.

Bir ramazan akşamı, lisedeki dersinden avdet ediyordu. Konakta himaye ettiği fakir bir aileye erzak taşırken fenalaştı. Iki gün sonra, 13 şubat 1930'da öldü. Kırk üç yaşında idi.

1926'da New York Kadın Birliği tarafından Türk Kadın Birliği'ne Türkiye'nin en faziletli annesi sorulmuş, yapılan intihabda Hamiyet Hanım bu unvana lâyık görülmüştür.

Besim Ömer Paşa'nın dediği gibi «nadir yetişmiş bir Türk ve Müslüman hanımı idi.»

İsmiyle müsemma idi.

Hamiyet Hanım öldükten sonra Ziyâ Paşa'nın haremi Ulviye Hanım, Hüseyin Paşa'nın kızı Kerime Hanım, Râna Sâni, Naciye Naim, Şükûfe Nihal Hanımlar gibi şefkatli hanımların bütün gayretine rağmen, derneğin hayatını idâme etmek, dünyayı kavuran iktisadî buhrandan dolayı pek güçleşti. Kerime Hanım'ın Süleymaniye'deki konağında tahsis ettiği bir dairede bir müddet barınıldı. Nihayet bundan takriben on sene evvel dernek kapatıldı. Maamafih en uzun ömürlü cemiyetlerden biridir. Şimdi Kızılay adı verilen Hilâl-i Ahmer'in sanat evinin desteği kuvvetli olduğu için devam etmektedir.

Demir Perdenin Düştüğünü Gördüm

Fransa'nın Moskova Sefiri
General Catroux'nun hatıraları: 1

Çeviren: Mustafa Istanbullu

MOLOTOF'U ziyaret ederek, Rusya'nın efendilerine mahsus kaleye girdim.

23 şubat 1945'te, Kremlin'de, Molotof'a itimatnamemi takdim ettim. Bu münasebetle ciddî bir şekilde muhafaza altında bulundurulan kaleyi ve dolayısiyle değişmeyen huzura kabul merasimini öğrendim. Rus protokol şefiyle beraber Kremlin kapısına geldiğim zaman, arabamın numarasını ve şoförünün huviyetini tetkik ettiler. Bundan sonra içinde bir milis subayının yer aldığı bir otomobili takip ettim. Peronun ilk basamağında bir milis yarbayına teslim edildim. Yarbay beni asansöre götürdü. Sonra her beş metre mesafede çivilenmiş gibi yerlerinden kımıldamayan silâhlı subaylar tarafından nezaret edilen bulvarlardan geçerek hariciye bakanının bekleme salonuna alındım. Orada, her tarafı sadece telefon cihazlariyle mücehhez bir masanın arkasında oturan sivil bir şahısla karşılaştım. Beni görünce ayağa kalktı ve resmî bir şekilde elimi sıkarak tek bir kelime söylemeden tekrar yerine oturdu. Bunun üzerine, hariciye bakanlığına mahsus üniforma taşıyan bir memur göründü ve beni bakanın yanına götürdü.

Uzun, aydınlık ve geniş bir odaya girdim. Mobilya olarak odanın dip kısmını işgal eden yalnız bir yazı masası ile yan tarafta konferanslara mahsus etrafı koltuk ve sandalyelerle çevrilmiş oldukça büyük bir masa görülüyordu. Ayrıca duvarda ve yazı masasının üstünde Lenin'in ve Stalin'in portreleri asılı idi.

Odanın dibinde ayakta duran Molotof, bana doğru ilerlemedi. Binaenaleyh ben kendisine doğru gittim. El sıkarak protokola ait birkaç cümleden sonra uzun masanın kenarında yer aldık ve başka bir mukaddime yapılmadan muhavere başladı.

BİR RESM-İ KABULÜN USUL VE SÜRPRİZLERİ

Müsaade isteyip ayrılacağım sırada Molotof, Kızılordu'nun yıldönümü münasebetiyle, mülâkatımızın akşamı, büyük bir kabul resmi yapacağını ve benim de bu kabul resmine iştirak etmemi arzu ettiğini söyledi. Ben henüz resmen büyükelçi olarak tanınmadığımdan, bu gibi merasimlerden muaf tutulmamı ileri sürdüm. O, itirazımı bir tarafa bırakarak davetini tekrar etti. Ben de kabul ettim.

Bunun üzerine el sıkıştık. Ayrılırken Molotof beni kapıya kadar geçirmedi. Aynı adamların kontrolu altında Kremlin'in antresine kadar geldim. Muhafız askerlerden başka canlı tek şahıs göremedim.

Akşamleyin, resm-i kabullere tahsis edilmiş olan Spiridonskaie'de Molotof'u tekrar buldum. Hanımı ve muavinleri yanında olarak, büyük bir salonun ortasında davetlilerini kabul ediyordu.

Adetleri üzere, aradan bir saat geçtikten sonra: evvelâ «Cumhuriyetin Artistleri» unvanını taşıyan artistler ve diğer ses sanatkârları dinlendi. Bunu müteakip büfenin kurulduğu salona gidildi. Bir aralık dans edildi.

Konser bitince, Molotof çok zengin ve silsile-i merâtip kaidesine uygun olarak hazırlanmış olan büfeye doğru bizi götürdü. Yabancı sefirlere ve rejimin buyuk şahsiyetlerine hazırlanmış bulunan bufe, ifrat derecesinde zengin idi. Büfe, aynı zamanda iki grup misafirler için tanzim edilmişti. Bunların büyük bir kısmına ayakta, diğer imtiyazlı görünen kimselere de masada ikram ediliyordu. Molotof, bir lûtufta bulunarak beni, İngiliz ve Amerikan meslektaşlarını kendi masasına davet etti. Masada Averell Harriman, Sir Archibald Clarkkerr ve Mareşal Boudieny, filo buyük-amirali, ordu generali ve Politburo âzâsı olan Mareşal Bulganin hazır bulunuyorlardı.

— İşte yeni müttefikimiz, diyerek beni arkadaşlarına takdim etti.

Bu nazikâne iltifat salondakilerin nazarı dikkatini çekti ve oradakiler, Sovyetler'in nazarında artık Fransa'nın da «büyükler» sırasına geçtiğini istidlâl ettiler.

Molotof, Moskova'da muvakkaten kaldığım müddetçe kendisiyle konuşmak lâzım gelince, beni hep Kremlin'de kabul etti. Kremlin'de kabul edilişim tesadüfî değildi. Molotof'un bir plan dahilinde hareket ettiği açıktı. Molotof, her ne kadar hariciye bakanı ise de, aynı zamanda Kremlin'de Stalin etrafında kurulan mahkemenin ve Politburo'nun baş elemanlarından biri idi. Vazifesi doğrudan doğruya Stalin'in verdiği kararları infaz etmekten ibaretti. Hariciye bakan muavinleri her türlü şahsî teşebbüslerden mahrum ve her zaman azledilebilecek memurlardı.

Vişinski'yi ziyarete gittiğim zaman, kendisine Stalin ve Molotof'un refakat ettiği Yalta'dan dönmüştü. Konuşmamız esnasında bir aralık konferansa da temas etti. Bana, Almanya'nın mağlubiyetinden sonra Fransız hükümetinin Almanya'ya dikte etmek istediği şartlar üzerinde soru sordu. Kendisine 1945 yılının başlangıcındaki şartlar olduğunu söyledim. Yani silâhtan tecrit edilmiş Ruhr havzasından mahrum, uzun müddet yabancı kuvvet işgali altında federal bir rejime tâbi tamamiyle parçalanmış bir Almanya...

Vişinski, hususi hayatında gurursuz ve kibar bir insandı. Fakat hükümetini ve rejimini temsil etmek sahnesine çıkar çıkmaz, mağrurlaşıyor, alıngan oluyor ve kendini diğerlerinden üstün görerek tecavüzkâr görünüyordu. Memleketinin kudretini ve büyüklüğünü unutmak isteyenlere, unutturmamak ve bilmeyenlere de tanıt-

Kremlin'den bir görünüş.

mak ihtiyacını hissederdi. Binaenaleyh daima müessir olmaya çalışır ve bundan dolayı da bazan kabalaşırdı.

Sovyet Rusya'nın prestij endişesi, Batılılar'dan bu prestije zarar gelecek diye onlardan şüphe etmek hastalığının tezahürü aşağı yukarı bütün Rus liderlerinde görülmektedir. Bu prestij düşüncesi, Rusları'ın içinde bulundukları aşağılık kompleksini açıkça ortaya koyar. Vişinski işte bu düşünüş ve bu duyuşun sözcüsüydü.

Kendileriyle karşılaştığım şahsiyetlerin sessizliklerini, sözlerini ve bir insanı kabul etmek tarzını tefsir ederek Sovyetler'in düşüncesini açıklamaya yeltenmiştim. Bu şahsiyetlerin düşünce ve kararları tamamiyle Stalin'in düşünce ve kararları olduğuna zerre kadar şüphem yoktur. Fransız - Sovyet paktı üzerinde bir şeyler öğrenmek istediğim zaman, bizzat gidip Stalin'in kapısını çalmak ve onunla bir çeyrek saat kadar bir konuşma yapmak icab ediyordu. Martın başlangıcında Molotof'a, Stalin'in beni kabul etmesi hususunda müracaat ettim ve aynı ayın 20'sinde mareşal tarafından kabul edildim.

Stalin'in kelimenin bütün mânasiyle bir despot olduğu söylenmektedir ki, bu doğrudur. Şark tipinde bir despot oluşu sık sık ilâve olunur ki, bunda da kısmen bir hakikat hissesi vardır. Stalin, Doğu'nun fâtihleri ve mutlak hükümdarlariyle müştereken hudut tanımayan bir iktidar mefhumuna, cebir, şiddet ve zulüm üzerine kurulmuş hükümet metodlarına, insaftan mahrum bir siyasete sahiptir. Hatta kendisinden önce gelmiş tarihî şahıslar gibi millete karşı hak ve hürriyeti inkâr etmekte ve halkı kayıt altına alarak onu bir köle gibi kullanmaktadır. Ancak seleflerinden ayrı bir tarafı varsa o da, onların debdebe ve gösteriş aşkına vâris olmayışıdır.

Kremlin'de sadelik hakimdir. Aynı zamanda Stalin'in hayatı üzerinde de...

Sarayın eski manzarası kıskançlıkla korunmuştur. Kiliselerin yaldızlı kubbeleri güneşin karşısında daima parlamakta ve sarayın cepheleri daima net olarak görülmektedir; geceleyin yanan kırmızı yıldızlar, sadece çan kulelerinde imparator kartallarının yerini almış bulunur.

Fakat Kremlin'in kabul ve merasimlere sahne olmasına son verilmiş ve salonları da çok ender zamanlarda açılır olmuştur. Bir çalışma yeri olarak tahsis edilen bu yer, daha ziyade devleti idare eden Stalin'e ve onun yardımcısı olan birkaç şahsın çalışmasına ayrılmıştır.

İşte Stalin ve ekibi, böylece devamlı ve bir inziva atmosferi içinde çalışır. Kendilerini bu çalışma sisteminden hiç bir kuvvet ahkoyamaz. Birçok mecburiyetler altında zamanı kaybolan Batı devlet adamlarınınki gibi zamanları asla kaybolmaz. Stalin, Kremlin'in dışına pek az çıkar. Bazen Moskova operasında görünür. Bütün merasimlere, haki pivade ceketini, şeritli koyu bir pantolon üzerine giyinerek iştirak eder ve ekseriya kendini on kısımda tutmayarak, etrafını saranların arasına sokulur. Hattâ bazan ikinci sırada yer alır.

Bu gösteriş yokluğu, ister tabiî, ister sunî olsun bu, onun için bir rütbe işaretidir.

Stalin'in beni kabul ettiği oda, Molotof'un beni kabul ettiği odaya benziyordu.

Salona Molotof'la beraber girdim ve beni salonun en iç kısmında bekleyen Stalin'e doğru ilerledim. Sessizce elini bana uzattı ve beni uzun masaya davet etti. Kendisi de Molotof'la beraber karşıma otururak bana sakin bir sesle şu basit kelimeleri söyledi:

— Beni görmek arzu ettiniz... Sizi dinliyorum.

Bunu söylerken bir an nazarlarını üzerime çevirdi ve sonra eline bir kurşun kalemi geçirerek beyaz bir kâğıt üzerine resimler çiğmeye başladı.

Ben derhal mevzuun canlı kısmına girdim ve Stalin'e Fransa hakkında kendisiyle mühim meseleler üzerinde konuşacağımı ve bilhassa hükümetimin Fransız-Sovyet paktına istinat ederek Kremlin'in anlayış ve yardımına güvendiğini beyan ettim. Yalta konferansında Fransa'nın temsil edilmemesinin yarattığı endişeli durumdan bahsettim.

Stalin, paktın mukadderatına bağlı olan endişelerimi yersiz bulduğunu ve söylediğim sebeplerin doğru olmadığını iddia etti.

Daha sonra, Fransa'nın Doğu'da mevcudiyeti meselesine temas ederek, Fransa'nın, Suriye ve Lübnan'daki eski durumunun muhafazası hususunda Fransa'nın azmine işaret ettim ve başka yerde olduğu gibi, Doğu'da da Sovyetler Birliği'nin menfaatlerine zıt menfaatleri olmadığından Rusya'nın bu gayemizin tahakkukunda bize muhalefet etmiyeceği ümidini beyan ettim.

Beni dikkatle dinleyen Stalin, bana şu suali sordu:

— Niçin Doğu'da kalmayı istiyorsunuz?

— Sadece menfaatlerimiz dolayısiyle değil, Doğu, kara, deniz ve hava yollarının bir dört yol ağzı ve petrole bir giriş mıntakasıdır. Fransızlar Doğu'da bulunsun ki,

Stalin, bir geçit töreninde.

günün birinde Doğu, Sovyetler Birliği'ne yabancı kalmış olmasın.

O zaman Stalin, asık bir surat ve keyfi kaçmış bir eda ile:

— Anladım, dedi.

Tamirat Komisyonu'nda Fransa için bir yer istediği zaman çehresi yeniden gölgelendi. Vaktiyle Molotof'un bana serdettiği delilleri tekrar etti ve delillere bazı mülâhazalar ilâve etti: 1940'ta Fransa, düşmandan iktisadi alât ve edevatını kaçırmamıştı. Paris'in kurtuluşu sırasında, Fransa'nın askerî kuvveti ancak sekiz fırkadan ibaretti. Yani, Polonya'nın askerî kuvvetlerinden daha az... Halbuki Fransa'nın cepheye seksen fırka sürmesi lâzımdı. Netice itibariyle, zafer uğrunda yaptığı yardım, büyük kuvvetlerin yapmış oldukları yardımla kabili kıyas değildi. .

Maamafih, hâl böyle iken, Stalin yine çok müsbet görünüyordu.

— İngilizler, sizin gözlerinizi boyuyorlar. Onlar Yalta'nın bütün kararlarını azaltmaya ve sarsmaya çalışıyorlar, dedi.

Son olarak Fransa'nın uğradığı zararın iki bin milyara yükseldiğini iddia edince de, şu kararını bildirdi:

— Komisyonun genişletilmesine ve bu komisyona Fransa'nın ve harpten çok zarar görmüş Polonya'nın ve battâ Yugoslavya'nın alınmalarına muvafakat ediyorum. Fakat madem ki, üçler tarafından karar verilmiştir; o halde üçlerin tekrar toplanarak bu kararı gözden geçirmeleri ve buna imkân yoksa diplomatik yol ile bu işin halli cihetine gidilmesi lâzımdır.

Daha sonra Fransa'nın Ruhr havzası ile Rhin'in sağ kıyısı üzerindeki mülhakatının milletlerarası bir rejimle techiz edilmesine itiraz etmiyeceğini, fakat Rhin'in sol kıyısındaki kontrol ve mesuliyeti de diğer devletlerle müştereken kabul edemiyeceğini bildirdim.

Stalin bunun üzerine bir harita getirtti ve aramızda şu muhavere cereyan etti:

— İşte harita. Siz ne istiyorsunuz?

— Kolonya dahil olmak şartıyle Ren'in sol kıyısını işgal etmek... Görüyorsunuz ki bu, Fransa'yı istilâ ettirecek yollar için bir settir.

— Ya Belçika?

— Kendi düşünceme göre o da Kolonya'nın kuzeyindeki nehrin sol kıyısını işgal etmelidir. Şüphesiz ki Holanda da bundan kendi hissesini almalıdır.

— Pekâla, anladım, dedi. Sovyet hükümetinin Ren ırmağına ait sahillerin meselesine taalluk eden işlerde hiç bir ilişiği olmadığını size tekrar söyleyebilirim

Bir buçuk saat süren mülâkatımız neticesinde katî olarak şu neticeleri elde etmiş oldum:

Fransa, nokta-i nazarlarının desteklenmesi hususunda yardımını beklediği Kremlin'in hüsniniyetine ve yardımına güvenmemelidir. Sovyet hükümeti, Fransa'ya karşı sanki arada bir ittifak yokmuş gibi davranıyor ve onun büyük devletler safında yer almasına engel oluyor. 10 ara-

lık 1944 tarihli paktta kabul edilen karşılıklı yardımlaşma prensibi, Sovyet hükümeti için politika sahasında bir kıymet ifade etmemektedir. Hülasa, Stalin, Fransa'ya karşı az alâka göstermekte ve onun Yalta'nın diğer iki devletiyle aleyhinde bir pakt akdedeceğinden şüphelenmektedir. Nahoş olan bu hakikatleri kaydederek hepsini hükümetime bildirdim.

BİR İTTİFAKIN SUKUT-I HAYALLERİ

Stalin, Fransız hükümetinin, ikinci derecede rol oynamaya amâde olmadığını anladığı andan itibaren, Molotof, Fransa ile işbirliği yapmaktan kaçındı. Kremlin, müttefiklerin teşebbüslerinden korktuğu için Stalin de bu teşebbüsleri akim bırakmak gayesiyle, onları bir kaideler sistemi içerisine almaya çalışıyordu. 1945'te Potsdam'da alınan kararlar, Stalin'in mükemmelen oyun oynadığını isbat eder. Veto hakkı, Batılı müttefiklerini mütemadiyen ya boyun eğmeye veyahut da, Rus vetolarına karşı gelmeye mecbur edecekti.

Moskova'da bulunduğum sırada, siyasi sahada ancak hayal inkisarına uğratıcı neticeler kaydedebildim. Kızılordunun hücumları sonunda serbest bırakılan sürgün, esir ve daha birçok vatandaşlarımızın memlekete dönmelerini sağlamak hususunda Sovyetler'in yardımı çok basit, aynı zamanda yorucu idi. Kısacası, mesele Moskova'yı ilgilendirmiyordu. Bu hususta 22 mayıs'ta Molotof'la memnuniyet verici bir konuşma yaptım.

Vatandaşların memlekete dönmelerine mütedair bir anlaşmanın neticesini bekliyerek, Sovyet Büyükelçisi Bay Bogomilov ile General Dragaun'a karşılıklı olarak milliyetçilerin bulundukları esir kamplarını gezmek hususunda selahiyet verilmek üzere, Fransa'da bir teşebbüse giriştik. Fakat böyle bir hareket tarzına Rusya'da bana, Polonya'da M. Garreau'ya itirazda bulunuldu. Vaziyet hakkında Molotof'a şikâyetimi bildirdim ve serbest bırakılmış esirlerimize karşı hâlâ esir muamelesi yapıldığını anlattım. Şu cevabı verdi:

— Kendilerini Almanlar'ın elinden kurtaran Kızılordu'dan ne gibi şikâyetleri olabilir? Nasıl oluyor da Sovyet kumandanına karşı duyguları soğumuş oluyor? Zaferden hemen hemen birkaç gün sonra, askerleriniz nasıl oluyor da bunu unutuyor?

Bununla beraber Molotof'u ziyaretim, bazı neticelerin elde edilmesine sebep oldu. M. Garreau, Polonya'da ve karım da Kızılhaç namına müsaade alarak Varşova'daki esir kamplarına girmeye muvaffak oldular. Ben ve birkaç meslekdaşım bazı esir kamplarını ziyaret edebildik.

Bir gün, Stalin'in, zaferinin yıldönümü dolayısiyle Murmansk'taki kamp şefinin bana ve Stalin'e çektiği bir telgraftan Murmansk'ta 3.000 Fransız esirinin mevcut olduğunu öğrendim. Bunun üzerine derhal subaylarımdan birisini Murmansk'a gönderdim. Gideceği yer neresi olursa olsun, ilk gelecek olan müttefik gemisine bu esirlerin bindirilmesini emrettim. Buna muvaffak oldu.

27 haziranda, benim Paris'te mezun bulunduğum sırada, hukuk müşavirim Pierre Charpentier, Sovyet Hariciye Bakanlığı ile askerlerin memlekete dönmelerine dair bir anlaşma imzaladı.

Vatana dönüş ameliyesi ancak iki ay zarfında sona erdi.

Bu, birçok esirin içinde yüz kadarı esaretleri zamanında bilmem hangi nüfus memurunun himayesi altında Rus kadınlarıyle evlenmişti, bu birleşmelerden aynı zamanda çocukları olmuştu. Sovyet uzlaşma makamları, çocukları beraberlerinde olmak şartiyle bu evli kadınların eşlerini Odesa'ya kadar teşyi etmelerine müsaade etmişlerdi. Bu şu demekti: Rus kadınlarının gitmelerine müsaade vardır. Halbuki hiç bir kadın kocasıyle beraber gidemedi.

«KANUNLAR, FERTLERİ DEĞİL, DEVLETİ KORUR!»

Çünkü, son saatte, Yüksek Sovyet müsaadesi olmaksızın yabancı bir erkekle evlenmiş bulunan bir Rus kadınını memleket dışına çıkmaktan meneden kanun hatırlatıldı.

Molotof'un yokluğunda Vişinski'ye bu kanunun Fransız - Sovyet karı - kocanın ve daha ziyade çocuklarının mukadderatı üzerinde yarattığı acıklı manzarayı anlattım. Bunların lehinde yeni bir kanun çıkarılmasını telkin ettim. O: «Kanun, kanundur» diyerek itiraz etti, sonunda şöyle dedi:

— Kanunlar, fertleri devlete karşı değil, devleti fertlere karşı müdafaa etmek için yapılmıştır.

Rejimin bütün felsefesi bu akidede hulâsa edilmiş bulunuyordu.

Artık, Sovyet devletinin kendisini müdafaa etmesi için zamanın geçtiğini ve kendisini âlicenap göstermesi hususunda kâfi derecede kuvvetli bulunduğunu beyhude yere tekrar ettim. Bir senelik müddet zarfında, bu kadınların yarısından fazlası kocalarına kavuştu ve diğerleri de katî olarak tekrar Sovyet cemaatine iltihak etti.

Eski Dışişleri Bakanı Molotof.

Bir görüşme sırasında Molotof'a Almanya'nın doğu kısmı az veya çok olsun taksime uğradığı takdirde, Ruhr meselesi hakkında ne düşüneceğini sordum. Bu hususta onun bana cevap vermesi lâzımken, o, bizim bu iş üzerindeki düşüncemizi öğrenmek istedi. Ben o zaman, vaziyeti vaktiyle kendisinin de hazır bulunduğu bir anda Stalin'in önünde arzetmiş olduğumu hatırlattım. Molotof, istikbaldeki niyet ve endişelerimizi anladığını ve bunun için de gayelerimizin tahakkukunda bize itirazda bulunmıyacağını belirtti.

«Yalnız, İngilizler'i ikna etmeniz lâzımdır,» cümlesini ilâve etti.

Hâdiselerin realist manzarası kendiliğinden artık fikirlere nüfuz ediyordu. Rus'lar'la teşriki mesai etmek hususunda sarfedilen gayretlerin boş olduğuna ve Fransa'nın kendisine Moskova'dan başka bir yerde mesnet araması icabettiğine dair General de Gaulle'de artık bir kanaat hasıl olmuştu. Binaenaleyh bu fikirle, General de Gaulle'de Avrupa batı kuvvetlerinin bir grup halinde müşterek bir siyaset takip etmeleri temayülü doğdu. General, bu fikri, Londra'nın Times gazetesine verdiği beyanatta açıkladı. Bundan dolayı kendisine, «Batı Bloku Fikri»nin mucidi unvanı verilmiştir.

General de Gaulle tarafından alınan böyle bir tedbire karşı Kremlin'in 13 ve 20 eylül tarihlerinde gittikçe artan bir şiddetle matbuat yolu ile cevap verdiği görüldü.

Fransız hükümetinin en büyük endişesi Alman meselesinin hallindeydi. Neticeye varmak için istical ediyor, Hariciye Bakanları Konseyi'nin kararına binaen diplomatik yollarla ilk iş Fransız projesinin etüd edileceğini göz önünde tutarak her müttefik hükümet merkezine hususi birer delege gönderiyordu. M. Hervé Alphand bu vazifeyi başarmak üzere Moskova hükümeti nezdine seçilmişti.

5 kasım 1945'te Molotof'u ziyaret ederek, bu delegenin Moskova'ya geleceğini bildirdim. Molotof, Hervé Alphand'ın tayininden memnunluk duyduğunu ve eskiden sempatisini kazanmış bir şahıs olduğunu beyan etti. «Fakat tam olarak sizin projelerinizi bilmiyorum, bana plan verilmesini arzu ediyorum,» diye ilâve etti. Bunun üzerine Hervé Alphand'ın kendisini tatmin edeceğini anlattım.

Gelecek sayımızda:

EZİLEN İNSANLIK

Rumeli Bektaşîleri

2

Yazan: Max Choubl...r
Çeviren: Arb Can

RUMELİNDE, Asya'dan gelip dinlerine sıkı sıkı sadık kalmış Türkler'le, çok eskiden İslâmiyet'i seçerek zamanla gerçek birer Müslüman haline gelenlerin yanı sıra, eski dinlerinin özlemini hâlâ çeken, dine yarım yamalak bağlı taze Müslümanlar da vardı. Meselâ Pomaklar, yani İslâmiyet'i kabul etmiş Bulgar köylüleri. Bunlar, dillerini ve geleneklerini muhafaza etmişlerdi. Üstelik Bulgarlar Türkler'le uzaktan akraba sayılırdı. Müslüman Arnavutlar da daha farklı değillerdi. Noel Baba'ya hâlâ hürmetleri vardı. Üstelik Katolik kardeşleriyle aynı hayat düzenini yürütüyorlardı. Her iki dine mensup olanlar da Müslümanlığın bazı âdetlerini benimsemişlerdi. Meselâ kadınların kapanması konusunda aralarında fark yoktu. Selânik'te ise dönme Müslümanlar din meselelerine karşı son derece kayıtsızdı. Üstelik bunların kadınları da Katolik Arnavutlar'ın kadınlarından çok daha serbestti.

Bu çeşitli grupları yöneten Müslüman topluluğunun diğerlerine uymamasına imkân yoktu. Çünkü böylesine bir çeşni bolluğu içinde yasaların sıkılığına uymak nasıl mümkün olurdu? Saf kalmış, yasalara sıkı sıkı bağlı müminler topluluğunun yanı sıra, diğer toplulukların da cahilliğini ve kayıtsızlığını kabul etmek gerekirdi. Üstelik bunlar genellikle daha kalabalıktı ve dini sadece gösterişe inhisar ettirmişlerdi.

Türkler'in gerçekten sevimli âdetlerinden biri de, duygu ve fikirlerini hisseli kıssalarla ifade etmekti. İşte bu kıssalardan biri, Arnavutları şöyle anlatmaktadır:

1825 yılında Türk - Rus savaşı sırasında orduya ait develerden biri başını alıp kaçmış ve bir Arnavut köyüne kadar uzanmış. Köylüler, hayatlarında ilk defa gördükleri bu garip yaratık karşısında hayretlere düşmüşler ve hayvanı alıp köyün en akıllı, en bilgili geçinen kişisine götürmüşler. Fakat diğer Arnavutlar'dan daha fazla bilgisi olmayan zat deveye bakmış, bakmış, sonra fikrini söylemiş: «Arkadaşlar, bu olsa olsa ya hamamdır, ya da camidir.»

Görülüyor ki Müslüman topluluğu dindaşları için bir bakıma güler yüzlü bir şefkat de göstermekteydi. Esasen Türkler aynı hoşgörürlüğü Hıristiyan komşularına da gösterirlerdi.

Bununla beraber, bir Müslüman erkekle evlenmek için dinini terk eden ve İslâmiyeti seçen bir Hıristiyan kızının yeniden papazlar tarafından kabul edilmesine asla tahammül edemezlerdi.

Bundan yıllarca önce bu çeşit bir meseleye müdahale etmeye kalkışan Fransız ve Alman konsolosları, bir cami içinde öfkeli halk yığınları tarafından linç edilmişlerdi. Ben de 1901 ile 1915 yılları arasında, kan dökıldüğüne şahit olmadan, halkın aynı hissiyatı beslediğini birkaç defa gözlerimle gördüm.

Bu ve buna benzer dinî hisler hariç, ben bunların dışında hiç bir Müslüman'ın bir Hıristiyan'a karşı şiddet hareketine başvurduğuna şahit olmadım.

Müslüman topluluğu bilakis diğerlerine karşı daima hoşgörürlükle davranmıştır. İşte tipik iki örnek:

Savaş sırasında yakılan Selânik'in Aya Dimitri kilisesi, 1900 yılında cami haline getirilmişti. Bu yapının bir tarafında küçük bir kubbe vardı ve bu kubbenin altında da Aya Dimitri'nin yattığı söylenirdi. Rumlar, buraya gelip dua ederlerdi. Bir Müslüman hoca, buranın bakımını âdeta üzerine almıştı. Bütün hastalıkları iyi ettiği söylenen toprağını, ziyaretçilere satardı. Halk arasında işittiğim söylentiye göre (ben şahsen buna gözlerimle şahit olmadım), her yıl Aya Dimitri âyini sırasında Müslümanlar camiyi terk eder, Rumlar'ın ibâdeti için burasını bir günlüğüne onlara bırakırlarmış.

Vardar nehri üzerinde, Köprülü kasabasında cereyan eden bir başka olay vardır. Köprülü, Üsküp'le Selânik arasında bir yerdir. Bâbıâli'nin Romanyalı Ortodoks papazı Firmilian'ı tanıması ile, Yunan Ortodoksları ile Romen asıllı Ortodoksları'nın arasının açıldığı devirde Köprülü'deki Rum papazı, Romanyalılar'a ihtarda bulunmuş, kendisini tanımazlarsa, kutsal günlerde duadan sonra kilisede ölülerinin adlarını okumayacağını açıklamıştı.

Romanyalılar buna boyun eğmediler. Fakat ölülerinin de takdis edilmesini istiyorlardı. Bunun üzerine Köprülü camiinde toplandılar ve caminin imamı onlar için dua okudu, ölülerine gönderdi.

Böylesine bir hava içinde çeşitli dinlerin mensupları arasında ancak geçici ih-

Nerede hür düşüncenin hâkim olduğu eski Arnavutluk, nerede bugünkü İşte komünizmin boyunduruğuna düşen ülkeden bir köşe: Tenha sokaklar ve Stalin büstü.

tilâflar olabilirdi. Gerçekten de «Genç Türkler» hareketinin doğmasından pek az bir zaman önce, İslâmiyet'e has bir aristokrasi duygusu Müslümanlar'ın çoğunluğu ile Hıristiyanlar arasında gerçek bir engel meydana getirecekti.

Bilinen izah tarzına göre Müslümanlar, kitabı olan diğer din mensuplarını, öbür gayr-i müslimlerden ayırt etmektedirler. Bunların başında da Hıristiyanlar'la Yahudiler gelmektedir. Böylece âdeta bir hiyerarşi meydana getirmektedirler, buna Makedonyalı Müslümanlar'da da rastladım. Ama bu dinî olmaktan çok, lâik bir karakterdeydi.

Bunlar için Tanrı'ya inananlar soylu kişiydi. İmtiyazlı bir sınıfa mensuptu. İster Müslüman olsun, ister olmasın, imparatorluğun bütün tebaası sınıflı bir toplum içinde yaşıyordu. Din farkı gözetilmeden hepsinin liderleri vardı. Fakat görevler hiyerarşisine bir de idârî ve askerî liderlerin çoğunluğunun dahil olduğu aristokrasi sınıfını katmak gerekirdi. Bu aristokrasinin mensupları Müslümanlar'dı.

Tıpkı derebeylik sistemindeki gibi, nasıl en son şövalye bile prensin eşidi sayılırsa, bütün Müslümanlar asîldi.

Ben, en fakir köylünün haber bile vermeden valinin makamına girdiğini, yerine oturduğunu gördüm. Aynı valinin maiyetini ve arabasını bırakıp üçüncü mevki trenlerde seyahat ettiğine şahit oldum. Maksadı da, halkına yakın olmaktı. Hemen her tarafta, Hıristiyanlar'a karşı aynı dürüst davranış vardı: Her Hıristiyan, sınıfına göre nezaketle kabul ediliyor, muamele görüyordu, ama kendisine göze batmayacak şekilde bir şey belli ediliyordu: Biz seni severiz, şerefe gark ederiz, ama bütün Müslümanlar arasında öyle sıkı bir bağ vardır ki, bu bağı seninle bağlamamıza imkân yok. Ama bu o kadar da yaygın sayılmazdı. Sınırlıydı. Hele mem-

Arnavutluk'un başkenti Tirana'nın bugünkü görünüşü.

Solda, yazarın bahsettiği Bektaşi şeyhi Ali Baba, sağda, bir başka Arnavut Bektaşi şeyhi Sabri Baba

leketlerinin selâmetini Avrupa'ya çok daha yakınlaşmakta gören kültürlü bazı yüksek memurların kalbinde daha da zayıftı. Halbuki bu duyguya ne Selânikli dönme Müslümanlar'da, ne Arnavut Müslümanlar'da raslamak kabildi. Hele Bektaşiler'de, daha da az.

Bektaşî, Allah'ın sadık kuludur. Kendilerinin seçtiği ve kendilerini düşünen liderlerinin himayesinde, onları sayarak, huzur içinde yaşayabilirler.

Allah'tan sonra, padişah gelir. O diğer kullarından daha az uzaktır Allah'a, ama daha fazla da yakın değil. Üstelik bu uzaklık o kadar da kötü sayılmaz. Bektaşî Arnavut'tur ve zavallı Arnavut, başını ağrıtmayan uzakta bir efendisi olmasını hep ister. Yeter ki vergi almasın, dilediği gibi davranmasına müsaade etsin...

Arnavut için Arnavutluk, padişahın yüksek, fakat uzak himayelerinde olmalı, ama Arnavutlar'a ait bulunmalıdır: ister Müslüman, ister Katolik olsun, padişahın parası elbette Müslüman için harcanacaktır. Padişahın parasının Katolikler'e akmasına elbette kimse cevaz vermez. Yeter ki kimse de Arnavutlar'ın işine burnunu sokmasın, kimse Arnavut'un dilediği gibi yaşamasına engel olmasın... Yoksa tüfekler başlar konuşmaya.

Bektaşiler, gerek Tanrı'ya, gerekse insanlara ait yüceliklere daima alaycı bir nazarla bakmışlardır. Hattâ en büyük şeyhleri Hacı Bektaş'a bile. Meselâ bir gün bana şöyle demişti:

«Hacı Bektaş, İsa'dan da ulu bir kişiydi. Çünkü sizin kitabınız, İsa'nın bir eşeğin sırtına bindiğini yazar. Bizim Hacı Bektaş ise, attan başkasına binmemiştir.»

Onunla, Müslüman ve Katolik Arnavutlar arasındaki münasebetlerden bahsediyorduk. Bana «Tapılacak tek varlık, kudretli Allah'tır,» dedi. «Onun emirlerine boyun eğenler, O'nun karşısında daima eşittir.»

Ali Baba'ya, Köprülü imamının bir gün nasıl Hıristiyanlar'ın ölüleri için dua ettiğini anlattım. Bu konuda bana muhatap olan Müslümanlar genellikle ya Yunanlılar'ın, ya da Romenler'in tarafını tutar, siyasî eğilimlerini belli ederlerdi. Fakat dinî görünecek bir yorumda bulunmaktan kaçınırlardı. Ali Baba ise, safça veya saf görünmeye çalışarak bana şöyle dedi: «Tanrı'nın bütün kulları ölülerini anar...»

Kalkandelenli Bektaşiler de ölülerini anar, kabirlerine şöyle böyle bakar, fakat daha ziyade gündelik hayatla ilgiliymiş gibi görünürlerdi. Ali Baba da bu konuda şöyle derdi: «Eh, cennete giderse, bu

cabası sayılır. Ama asıl önemli olan, şu dünyada gerektiği gibi yaşamaktır.» Bu söz gerçekten kendisinin miydi bilmiyorum.

Özet olarak Bektaşîler millî ve demokratik bir karaktere sahip topluluk görünüşündeydi. İsteməden İslâm dininin ve Osmanlı hâkimiyetinin dağılmasına yardımcı olmuşlardı.

Bütün bu hâtıralar, 1905 yılına kadar dayanmaktadır. Bundan 7 yıl sonra Balkan Savaşı, Rumeli'nin altını üstüne getirdi. Sırp orduları Kalkandelen'i işgal etmiş, tekkedekiler sopalarla dövülmüş, sokaklara atılmış veya katledilmişti. Ali Baba da ölmüştü ve bülbüllerin öttüğü o sevimli köşeden eser yoktu artık.

Rumeli'de gerçek yaşayışlarını gördüğüm eski Bektaşî düzeni kaybolmuştu. Fakat bağımsız Arnavutluk'ta yine bir hayat sahası bulabilmişti. Ve olayların gündelik şartlarına uymayı denemişti.

Başlangıçta Bektaşî dervişlerinin düzeni ilkel bir tasavvufun hayalleri ile bezenmiş, sivil veya dinî her türlü hiyerarşinin karşısında, müsavatçı bir tarikat gibi görünür. Bunlar, zaman zaman İslâm ülkelerinde düzensizlik yaratmışlardır.

Geçen yıl bir sözlü tebliğimde ben ilk asî Bektaşî dervişlerini Karaman isyanına önayak olan Kalenderoğlu'na benzetmiştim. 1525'teki bu isyanın elebaşısı Kalenderoğlu da, kendisini Hacı Bektaş'ın sülâlesinden olarak tanıtmıştı.

Bektaşîler, XV. yüzyılda padişahlar tarafından imparatorluğun kurulmasına ortak edildiler ve Yeniçeri ocağına katılarak hem zenginleştiler, hem de tekkelerinin sayısı arttı.

Bir yandan tarikatlarının tasavvufi havasını koruyor, bir yandan da gerek sayıca, gerekse, zenginlik bakımından gelişiyorlardı. Kazandıkları bağımsızlık, kendilerini her geçen gün merkezî otoriteden uzaklaştırıyordu. Bu gidiş sonradan Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü bile sarsmıştır.

Bektaşîler'e has eşitlik anlayışı ve dinler karşısındaki tutumları, tarikatlarının Arnavutluk'ta yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Daha sonradan Yeniçerilerin içindeki etkileri daha da artmış, Arnavutluk'a gerçek yeniçeri kasabaları kurulmuştur.

Yeniçeriler ve akrabaları âdeta hep birden Bektaşîliği seçmişlerdir. Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin bağımsızlıklarına kavuşması ile tarikat, Asya Türkleri'nin bile bilmediği millî bir zihniyete erişmişlerdir. Böylece XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Rumeli'nde Bektaşîler ve yeniçeriler, Müslüman derebeyliği çarkının önemli dişlilerinden biri haline gelmişlerdir. Fakat bu arada her Arnavut, Müslüman veya Katolik olmaktan önce Arnavut olduğunu hatırlamıştır.

Sultan Mahmud tarafından yeniçerilerin ve Bektaşîliğin yavaş yavaş tasfiye edilmesi, Bektaşîler'i yalnız zenginliklerinden mahrum etmekle kalmamış, bunları, Arnavutluk halkına biraz daha yaklaştırmıştır.

İşte ben Bektaşîler'i tanıdığım zaman bu haldeydiler: mutedil bir küçük burjuvazinin temsilcileri, vatanseverliğe ve insanlık idealine bağlı insanlar...

Ünlü Arnavut millî şairi Naim, Bektaşîler'in iyi kalpliliğini, iyilikseverliğini, kardeşlik ve akıllılık hallerini terennüm etmiştir.

Müslüman veya Hıristiyan olsun, bütün insanları severler... Ama hepsinden önce vatanlarını ve vatanlarının dostlarını severler. Çünkü vatan, nimetlerin en mükemmelidir.»

BİR BEKTAŞÎ ÂYİNİ

Bu söz, Bektaşîliğin zihniyetini temsil eder.

Bir gün bir âyinde bulundum. Bu âyinde bana biraz fazla insafsızca görünen bazı davranışlar oldu. Şeyhten bunların anlamını izah etmesini rica ettim. Bana, edinilen tecrübe sayesinde bunların çoğunun insana acı vermediğini izah etti ve buna bizzat şahit olabilmem için, yanağımı iğneyle delmemi dahi söyledi.

Sonra aynı işlemi oğlu üzerinde yaptı. İğneyi batıracağı yeri dikkatle seçti. İşaret ve baş parmakları arasında deriyi sıkıştırdı. Kısacası ne yapılacağını anlattı.

Bektaşîler ise, tarikatları ile ilgili konularda bana hiç bir şekilde böyle bir bilgi vermeye yanaşmamışlardı. Üstelik Bektaşîler sözde Hıristiyanlar'a daha yakındı ve sözde İslâmiyet'e Mevlevîler'den daha az bağlıydılar.

Romanyalı Bektaşîleri bu bölgedeki diğer tarikat mensuplarından kesin bir şekilde ayıran bir şey vardı: Bunlar, Müslüman olmaktan da önce, Arnavut'tular.

Makedonya ve Arnavutluk halkını millî konularda olduğu gibi, dinî konularda da bölünmüş görmek mümkün değildi. Hıristiyanlar çok çeşitli kiliselere mensuptular. Bulgar, Romen, Sırp kiliseleri milli çıkarları için hareket ediyorlar, Yunan Ortodoks kilisesinde bir birlik arıyorlardı. Aynı zamanda Avusturya ve İtalya da Katolik Arnavutlar'ı kazanmaya çalışıyorlardı.

Kanunî'nin Şehzadeleri

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

KANUNÎ artık ihtiyarlamış, uzun yıllar serhadlerden serhadlere, zaferler peşinde ve ordusunun başında ömür geçiren padişah, yorgun dimağını ve yıpranmış bedenini dinlendirmek için saraya çekilmişti. Gönlünü Hurrem Sultan'ın haris, canlı, taze gönlüne bırakmış, daima onu düşünüyor, onun aşkı ile yaşıyordu.

Hurrem, padişahı tahrik ettikçe ediyor, bir gün ergeç Kanunî'nin bu fânî dünyadan göçüp gideceğini düşünerek yerine kendi oğlunu, şehzâde Bâyezid'i geçirme çârelerini düşünüyordu. Dâmad Rüstem Paşa ile başbaşa veriyor, arada bir mâni teşkil eden, Kanunî'den sonra saltanat namzedi Şehzâde Mustafa'yı bertaraf etmenin hilelerini araştırıyordu. Nasıl ki bu hile bütün korkunçluğu ve dehşetiyle bir gün ortada görünüverdi.

Padişah, Rüstem Paşa'yı Acem seferine memur etmişti. Ordular, Trakya'dan Anadolu'ya geçiyor, şehzâdeler hazırlanıyordu. İşte bu sırada ordu içinde müthiş bir dedikodu yayıldı. Bu, Şehzâde Mustafa'ya leke sürecek, padişahla oğlunun arasını açacak korkunç bir şeydi. Bir sabah sipahi oğlanları ağası Şemsi Ağa Istanbul'a çıkageldi. Derhal saraya koştu. Padişahın ayaklarına kapandı, koynundan çıkardığı bir telhisi, Kanunî'ye sundu. Bu telhis Rüstem Paşa'dandı. Şehzâde Mustafa'nın taht ve saltanat uğrunda isyana hazırlandığını haber veriyordu. Şehzâdenin etrafındakiler:

«Babanız kocaldı, seferden ve hareketten kaldı. Bu yüzden vezir-i âzamı serdâr edip sefere saldı. Kendi arzusıyle sizi yerine geçirmeyi düşünmüyor bile. Buna Rüstem Paşa mânidir. Varıp Rüstem Paşa'nın başını kesseniz ve asker önüne düşseniz. Cümle asker sizi isterler. Koca padişah dahi, Dimetoka saraylarında kalan ömrünü taat ve ibâdetle geçirsin,» diyorlardı.

Şemsi Ağa'nın getirdiği bu telhisi okuyunca Kanunî Sultan Süleyman, büyük bir teessüre kapıldı:

— Hâşâ ki Mustafa Han'ım saltanat sevdası ile bunun gibi küstahlık etmeye cüret ide... Ve bu makuule hareket ondan sâdır ola. Nihayet bazı müfsit ve gaddarlar böyle nâmergup ve nâhemvar (1) sözleri ortaya atıp durmadan alıp satarlar. Halk ise birine beş katarlar. Zinhar siz dahi bunun gibi beyhude sözleri ve bunun emsali kıyl-ü kaali (2) lisana getirüp günaha girmen, dedi.

---

1) Beğenilmez ve uygunsuz.
2) Dedikodu.

Konya, Turk tarihinde önemli roller oynamış bir şehirdir. Kanunî'den sonra Osmanlı İmparatorluğu tahtına çıkan II. Sultan Selim, şehzâdeliği sırasında bir süre Konya'da vallilik etmişti. Soldaki resimde, bir Selçuklu minaresinin arkasında görülen Selimiye Camii, II. Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır. Sağda, Osmanlı hanedanının yetiştirdiği en kudretli hükümdarlardan Kanunî.

Fakat haris Hurrem Sultan bu haberi alınca padişahı yavaş yavaş zehirlemekten geri durmadı.

Kanunî Sultan Süleyman, 1553'te kumandanlığının son ve parlak bir gayretini daha gösteriyor, İran seferine çıkıyordu. Ordunun başında, muazzam kuvvetlerle Anadolu içlerine doğru ilerlerken, dört yandan şehzâdeler birer birer geliyor, padişahın elini ve eteğini öpüyorlardı.

Padişah, Konya Ereğlisi'ne geldiği gün Şehzâde Mustafa da bir yıl evvel otağını kurduğu yerden kalktı, atına bindi. Memnun, mesut ve beşuş bir çehre ile ve kendisini çok seven halkın ve askerlerin alkışları arasında kasabaya girdi.

Hiç bir şeyden haberi yoktu. Halbuki Rüstem Paşa'nın telhisinden sonra padişah yavaş yavaş zehirlenmiş, nihayet oğlunun kendi saltanatına göz diktiğine inandırılmıştı.

Sonunda şehzâdenin katline karar verdi.

İran seferinin başında bulunması da en çok bu sebepten ileri geliyordu. Şehzâde padişahın çadırına geldiği anda hemen boğdurulacak, bu «saltanat ortağı» böylece ortadan kaldırılacaktı.

Şehzâde Mustafa bütün bu olup bitenlerden habersizdi. Sakin ve güleç bir çehre ile babasının çadırı önüne gelince atından atladı. Kanunî'nin devlet erkânı kendisini aldılar, bir ölüm sükûneti içinde çadıra soktular. Şehzâde içeriye girip de padişah babasını göremeyince şaşkınlıkla etrafına bakındı ve ilk gördüğü şey, taş gibi ve sessiz duran yedi cellât oldu. Şehzâde:

— Hay bre kahpeler! diye inledi, sapsarı kesildi. Geri çekilmek istedi.

İşte o anda cellâtların başında bulunan Mahmud Ağa:

— Bre koman, tutun, bırakman! diye bağırdı.

Yedi cellât birden şehzâdenin üzerine atıldılar. Şehzâde geriledi, kuvvetli pazularıyle bu cinayeti önlemeye çalıştı. Şiddetli yumruklar savurdu ve cellâtlardan birkaçını top gibi yere yuvarladı. Mahmud Ağa:

— Hay bre imânsızlar, aman vermen! diye bağırarak şehzâdenin ayağına bir çelme taktı. Şehzâde yıkılınca ,yedi cellât birden üzerine kapandılar. Aralarında korkunç bir boğuşma oldu. Koca çadır inildiler, uğultular içinde çalkandı. Cellâtlar hep birden şehzâdenin boğazına sarılmışlardı. İpler elden ele geçti, boynuna geçirildi. Acı ve korkunç bir feryat duyuldu

Osmanlı şehzâdelerinin valilik ettiği sancak merkezlerinden biri olan Amasya, zaman zaman önemli olaylara sahne olmuş bir şehirdir.

ve nihayet çadır derin bir sessizlik içinde kaldı.

Koca imparatorluğun vârisi; muhteşem Kanunî'nin kahraman ve benzersiz oğlu cansız, ruhsuz ve hareketsiz olduğu yerde bırakılmıştı.

Bu korkunç cinayet, ordu içinde de, halk arasında da büyük homurtular, isyanlar doğmasına sebep oldu. Macar ovalarında büyük Avrupa ordularını sert bir kudretle yenen padişah, kanlı ve büyük bir isyandan korkarak, kalbi yasla dolu bir halde ağlıyor, Rüstem Paşa'yı sadâretten çekiyordu. Halkın dilinde ise, asker - şair Yahyâ Bey'in mazlum şehzâde için yazdığı mısralar dolaşıyordu:

Meded meded bu cihânın yıkıldı bir yânı
Ecel celâlileri aldı Mustafâ Hân'ı

Ne var ki, Hurrem Sultan'ın gözünün nuru olan Bâyezid de, anasının ihtirasına kurban gitti.

Kanunî'ye her dediğini yaptırmasını bilen Haseki - Sultan, oğlu Bâyezid'i tahta geçirmek için Şehzâde Mustafa'yı boğdurtmuştu. Fakat Kaadir-i Mutlak, bu haris kadının düşüncelerini ters döndürdü. Roksolan adı ile saraya gelip Hurrem adını alan dilber haseki, bir gün, kısa bir hastalıktan sonra, Kanunî'nin kolları arasında öluverdiği zaman Şehzâde Bâyezid'in de talihi kararardı.

Bu ölüm, Şehzâde Bâyezid'in da ölümü demekti. Hurrem Sultan'ın hayatında saltanata namzet olarak seçilen Bâyezid'i, Kanuni bir kenara çekmiş, ondan iki yaş büyük olan imparatorluğun müstakbel sarı hükümdarını, Şehzâde Selim'i birinci plana almıştı. Bu hareket Kütahya'da bulunan Bâyezid'in Amasya valiliğine, Manisa'da bulunan Selim'in de Konya'ya getirilmesiyle başladı. Bâyezid değişen havayı süratle öğrendi, bir anda kardeşine karşı büyük ve sönmez bir kin duydu. Anasının «saltanat» telkini şehzâdeyi delice fikirlere sürüklemişti. O kadar ki bir gün Kanunî'yi devirerek saltanatı cebren ve kahren ele geçirmeyi bile tasarlar oldu.

Lala Mustafa Paşa gibi bir hilekârın araya girmesi, Bâyezid'ı büsbütün bu yollara düşürdü. İki kardeş, gizli ve sessiz bir mücadeleye giriştiler. Aradaki kötülemeler, iki tarafın kin ve intikam arzularını artırdı, düşmanlık o hale geldi ki, nihayet Bâyezid babasının nasihatlerine bile hakaretle karşılık vermeye başladı ve işte taht kavgası bu andan itibaren kanlı bir safhaya girdi.

Hurrem Sultan'ın sevgili oğlu, bu hırsla, babasının gönderdiği ordu ile Konya ovasında karşılaşmak cüretini bile gösterdi. İki taraf şiddetle çarpıştı ve Bâyezid'in ordusu mağlup oldu.

Kan kokusu ile kaplanan geniş ova üzerinde henüz çarpışmalar bitmemişken, bedbaht şehzâde gözleri yaşlı, yanında oğlu Orhan Çelebi olduğu halde kırılmış bir gönül, parçalanmış bir gururla Amasya yoluna doğru atıldı.

Fakat firarilerin peşi bırakılmamıştı. Amasya'ya vardıkları zaman bile takip edildiklerini anladılar, yeniden yollara düştüler. Bâyezid'in maiyetinde 1200'e yakın asker vardı. Bir yerde konakladıkları zaman: «Tedbir nedir?» deyu görüşmeye başladılar.

«Derdmend Bâyezid, ciğeri ezilerek ve gözlerinden kanlı yaşlar akarak» dört şehzâdesini etrafına topladı. Aczini, tövbesini, inkisarını bildiren bir mektup yazdırdı, bu mektubunda:

«Benden çıkan bütün uygunsuz hareketler Lala Mustafa Paşa'nın telkinleridir, beni o azdırdı,» diyordu.

Fakat birkaç baldırı çıplak atlının Kanunî Sultan Süleyman'ın ordugâhına götürmek istediği bu mektupları Lala Mustafa Paşa yolda ele geçirtti, hepsini yok ettirdi.

Bâyezid, babasından cevap beklerken, bir taraftan da doğuya doğru durmadan kaçıyordu. Hiç bir cevap çıkmadığını görünce affa mazhar olamıyacağını anladı, bir sabah İran hududundan içeri girdi. Çoluğu, çocuğu, kadınları, maiyetiyle Şah Tahmasb'a sığındı.

Artık şehzâde ile maiyeti için acı bir gurbet hayatı başlamıştı. Kendi yurtlarının havasından başka bir havayı teneffüs etmek, kendi topraklarından başka toprakta yaşamak onlara ağır geliyordu.

Fakat ne Kanunî, ne de Şehzâde Selim Bâyezid'i affetmişti. İran topraklarında yaşayan bu Osmanlı şehzâdesinin kendi taht ve taçlarına bir belâ kesilebileceğini düşünüyorlardı. Kanunî, babalığından sıyrılmış, İran şahına elçiler gönderiyor:

— Han Bâyezid'in ve evlâtlarının gerek ölüsü, gerek dirisi, her ne veçhile olursa olsun, hemen fermanımız yerin bulsun, mezburları teslim edesiz! diye âdeta tehdit ediyordu.

Şah Tahmasb, Kanunî'ye uzun ve beliğ bir mektup göndererek şehzâdenin affını diledi, bu kin ve gayzın bir saltanat sahibine yakışmadığını anlatmak istedi. Fakat Kanunî ısrar etti, «Bâyezid nâdan ve hukuk-ı peder ve birader, mehteri âmirinden gafil» olduğunu ikinci bir elçi kafilesine bildirdi.

Şah, masum bir şehzâdenin kanına girerek, Osmanoğulları'nın cinayetine kendisini karıştırmak istemedi, bir elçi kafilesinin gelerek şehzâdeyi İran'da ele geçirmesine müsaade etmek fikrini tercih etti.

Bir sabah yeni bir elçi kafilesi şahın huzuruna çıkarak nâme-i hümâyûn ile, Şehzâde Selim'in mektubunu şaha sundular. Şah Tahmasb mektupları ayrı ayrı okudu ve elçilere dönüp:

— Rızây-ı hümâyûn-ı pâdişâhiden tecavüz etmeziz, muhabbet ve ittihat tarafı dururken gayri yola sapıp gitmezizl dedi.

Şah, Şehzâde Bâyezid'in teslimi ile çok kuvvetli ordulara sahip olan Osmanlılar'la iyi ilişkilerine devam faydasını temin etmek kaygısına düştü. Derhal bir çâre buldu. Saray ağalarından Beşâret isminde bir ağaya, Kanunî Sultan Süleyman'a hitaben şöyle bir mektup verdi:

— Sultan Bâyezid, bu hâlis dostunuzun memleketine ayak bastığı zaman kendisi ile ahd-ü misâk eyledik, öyle ki tarafınızdan istenirse verilmesin. Bu defa rızay-ı şerîfinize karşı gelmeyip verilmek muhakkak olmuştur. Bâri yeminimizi tevil için size vermiyelim, Şehzâde Selim'e gönderelim, dedi.

Şah'ın, Kanunî'den sonra tahta çıkacak olan Selim'le yeni bir dostluk, sulh ve sükûn devresi kazanmak yolunda attığı bu adım, Bâyezid'ın çiğnenmesine sebep oluyordu. Mektup gittikten sonra bir gün Van Mirmîrânı Husrev Paşa, Dâmad Lâlazâde, Kapıcıbaşı Sinan Ağa ve Şehzâde Selim'in çavuşbaşısı Ali Ağa'dan müteşekkil yeni bir elçiler heyeti Kazvin'e girdi.

Bâyezid'i ele geçirmek kolay oldu. O gün Muharrem'in 15'i idi. İran'da matem ayı ve matem haftası idi. Bâyezid'in canını alacak olan elçiler içinde, Selim'in Çavuşbaşısı Ali Ağa, vaktiyle şehzâdeye hizmet etmiş bir adamdı.

Kementler havada uçarken, şehzâde en ufak bir isyan alâmeti bile göstermedi. Başında sert bir imâme, arkasında da köhne bir câme ve ferace vardı. Beline beş para etmez bir kemer geçirmişti. Kementler boynunu sıkıp hayatına son verdikten sonra dört oğlu da ayrı ayrı boğuldular, şehzâdenin saçları ve sakalları traş edildi, şehzâdeleri ile birlikte atlara yüklenip Osmanlı toprağına geçirildi, Sivas'ta, hepsi de şehir dışında bir yere gömüldü.

«Şefkatli baba, merhametli kardeş kendisine ağlıyacakken, katline saf ve sebep olup sevinç içinde kaldılar.» (3).

---

3) Bu cümle Peçevi'den (Cilt 1. Sf. 408) aynen alınarak Türkçeleştirilmiştir.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

Selânik yakınlarındaki
Kavala şehri, yarım asır
öncesine kadar
bir kaza merkezimizdi.

1897 yılında donanmây-ı hümâyûn'a alt iki harp gemisi Haliç'ten çıkıyor. Yukarıda, Orhaniye zırhlı firkateyni, aşağıda Hıfzurrahman zırhlı korveti görülüyor.

İşkodra (Arnavutluk) 1913'e kadar bir vilâyet (eyalet) merkezimizdi.

1881'e kadar bir Türk sancak merkezi olan Yenişehir'de (Yunanistan'daki Larissa) Türk eseri bir köprü.

1912'de yapılan bu resim, Tarabya'daki ecnebilerin gezinti yapmak üzere sandala binişini tesbit ediyor.

İslâm Ansiklopedisi

İslâm Ansiklopedisi, 115. cüz, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, 10 TL. («Şeker - Genç - Şeyhlere» maddeleri).

İslâm Ansiklopedisi, bu güne kadar 3 ilâ 4 ayda bir fasikül yayınlıya gelmiştir. İlk defa olarak tanıtacağımız son fasikül, 6 ay ara ile çıktı. Bunun sebebi, bundan önceki iki fasiküldeki büyük hataları bu sütunlarda belirtmiş olmamızdı. Redaksiyon heyeti, 2-3 aylık fazla bir mesai ile çalışarak, yeni fasikülde böyle hataların olmamasını temine gayret etti. Fakat başaramadı: Aşağıda göreceksiniz. Zira bu bir çalışma meselesi değil, kapasite meselesidir. İnsanlara kapasiteleri dışında iş gördürmenin imkânı yoktur

İslâm Ansiklopedisi, en sıkı mânâda bir ihtisas ansiklopedisidir. Avrupa'da yayınlanan esasından tâdil, tashih, telif ve ilâve yoluyla tercüme edilmektedir. Avrupa baskısındaki maddeler, ihtisaslarına göre yüzlerce müsteşrika yazdırıldığı gibi, Türkçe tercümede de, Türk'lüğe ait ve eserin aslında yeterli olmıyan maddeler, Türkiye'de o mevzuu en iyi bilenlere dağıtılmaktadır. Birkaç kişilik bir redaksiyon heyeti de, ansiklopedinin bütün muhtevâsından, maddelerin dağıtımından, yanlışlarından ve tashihinden sorumludur. Mekanizma budur. Umumî ansiklopediler için mâzur görülebilecek hatalar, böylesine ihtisaslaşmış, her maddesi imzalı bir eserde, en ciddî kusurlar olarak göze batmaktadır.

Nitekim, birkaç yıl önce merhum Prof. Ahmed Ateş, daha önce **Ansiklopedi**'yi beşarı ile yıllarca çıkaran redaksiyon heyetinin bazı fasikküllerdeki ufak tefek yanlışlarını, gayet uzun mülâhazalarla, iki broşür yayınlıyarak göstermiş ve redaksiyon heyeti, bu ufak yanlışlar karşısında istifa etmişti. Bunun üzerine Ateş'in murahhas üyeliği altında yeni bir heyet teşekkül etti. Evvelki yıl Ateş öldü. **Ansiklopedi**'yi iktıderle yürütebilecek bir tarihçi olan Prof. Kafesoğlu, heyette ikinci üye idi. İşlerinin çokluğundan veya bilmediğimiz başka bir sebepten istifa etti. Üçüncü üye olan Prof. Tahsin Yazıcı, murahhas âzâ sıfatıyle heyetin başına geldi ve yanına da Prof. Fikret Işıltan'ı (tarih), Prof. Buluç'u (Türk dili), Doç. Çetin'i (Arabça) aldı. Buluç'la Çetin üzerinde durmıyacağız; sahalarında değerli ilim adamlarıdır. Başkan olmak sıfatıyle Prof. Yazıcı, tek tarihçi sıfatıyle de Prof. Işıltan, tabiatiyle heyetin beyni durumunda bulunmaktadırlar. Halbuki her ikisinin de tek orijinal eseri yoktur. Biri Farsça, diğeri Almanca'dan birer kitap tercüme etmiş mütercimlerdir. Prof. Ateş gibi bir allâme ve Prof. Kafesoğlu gibi çok kudretli bir tarihçiden boşalan yerleri bu zevâtın dolduramıyacağı gayet tabii idi. Öyle olmuştur. Zira profesörden profesöre, hele bizim üniversitelerimizde dağlar kadar fark vardır.

Şimdi Yazıcı ile Işıltan ne yaptılar? Bizim yazdığımız iki tenkid yazısı ile 6 ayda bir fasikül yayınlamıya başladılar. Ateş'ten önceki heyetin, bizim gösterdiğimiz hataların onda biri derecesinde hafif yanlışlarının teşhiri yüzünden toptan istifa müessesesini işlettiklerini hatırlarına bile getirmediler.

Üstelik şu noktayı belirtmek lâzımdır. **Ansiklopedi**'de İslâm dinine ait maddeler büyük yer kaplamaktadır. Biz, bu konular sahamızın dışında kaldığı için, bunlara temas bile edemedik. Kimbilir bu maddelerde ne büyük hatalar vardır. Şimdi, ilk defa olarak tam 6 ayda hazırlanan son fasiküldeki başlıca ve tabiatiyle ancak şahsen bizim bulabildiğimiz hataları tesbit edelim:

Şekl maddesinde «ilvâ» yerine «sancak» demek çok daha münasiptir (s. 402 b). «Mémoires» kelimesinin aksamı unutulmuştur (403 b). «Sainte» kelimesinin minüsküle (404 a) değil majüsküle başlaması icab eder. **Şella** maddesinde «sukût» (404 b) imlâsı kullanılamaz; zira «düşmek» mânâsında olan bu kelime, kasf ilediir. **Şe'm** (405 a) şekil yanlıştır; «Şe'm» olabilir. **Şemseddin Sâmi** maddesinde, «ceyyide» diye yazılan (411 b) kelime «cayyide» olacaktır. «Dahhâk'ın» (414 a) değil «Dahhâk'ın» olacaktır; çünkü kelime kâf ile biter. «Mühimmi» (416 a) değil «mühimmi» denir. 420 b'de 52 kelimelik cümleler vardır. Bu kadar uzun cümleler, Türkçe'nin çağdaş yapısına uygun değildir. «Millî»yi aksanlı yazıp, iki kelime sonra «tabiî»yi (421 b) aksansız yazmak bir garabetten ibarettir.

Şemsiye maddesinde Osmanlı toplumuna ait Türkler'in ismini 4 defa «Muhammed» şeklinde

yazmak (422 b, 423 b), yanlış olduğu kadar, **Ansiklopedi**'nin bugüne kadar olan tutumuna da aykırıdır. «Sulûku» (423 b) yazılamaz; «sülûkü» olacaktır; kelime kâf ile bitmektedir. «Mentik» (423 a) değil «mantık»dır; t ile k arasında yâ (ye) olmadığı malûmdur. **Şenferâ** maddesinde «Münih» olarak doğru yazılan (426 b) şehir adı, 409 b'de «München» şeklinde geçmektedir ki, sistemsizliğin ve tereddüdün açık bir örneğini teşkil eder. «Edebi» (426 a) kelimesi şüphesiz «edebî» şeklinde yazılmak lâzımdır.

Şerefeddin maddesi, Tahsin Yazıcı'nın bu esere yazdığı bütün makaleler gibi son derece yetersiz, muhtevâsı fakir ve zayıftır. «Şâh Ruh» (427 a) imlâsı yanlıştır. Zira buradaki «Şâh», «Şâh Cihân» gibi kelimelerde görüldüğü gibi ayrı bir kelime, bir tertip değil, kaynaşmış tek kelimedir. Fars dili profesörünün bunu bilmemesi, bilse bile tatbik etmemesi hazindir. Meşhur Timurlu imparatoru «Ebû - Said»in adının «Alî Said» şeklinde yazılması (427 b), yazarın en ilkel tarihî bilgiden mahrum olduğunu gösterir. Geçen fasikülle ait tenkid yazımızda da, bu profesörün, coğrafyaya ait en ilkel bilgilerden mahrum olduğunu belirtmiştik.

Şerîat'ta Almanca bir derginin kısaltmasında «Der Islam» (431 b) şekli majüskül i'lere nokta konamıyacağı için hatalıdır. «İndica» (434 b) imlâsı ile aynı hata tekrarlenmıştır. **Şerîf** maddesinde (437 a) «eğebeyi» yerine «eğabeyisi» yazılmıştır. Böyle bir esere yakışmıyacak galattır. Zira kelimenin yalın hâli «eğabeyi» değil, sadece «eğabey» dir. Bir Osmanlı valisinin adını «Muhammed el-Şerîf Paşa» diye yazabilmek (438 b) garabet hududunu aşar. «Âyar» değil (441 a) «ayâr» dır. **Şerîf Paşa**'da meşhur Kavalalı Mehmed Alî Paşa'nın adı «Muhammed Alî Paşa» şeklinde (442 a) yazılmıştır. Onun oğlu Said Paşa'ya «hıdîv» denmiştir (442 a). **Ansiklopedi**'nin redaksiyon heyetindeki tarih profesörü, hıdîv'liğin İsmail Paşa'dan başladığını, Said Paşa'nın sadece «Mısır valisi» olduğunu, yani **Ansiklopedi**'ye maddeler yazdığı Mısır tarihinin anahatlarını bilmemektedir. 1857'de Şerîf Paşa, Mısır'ın «hâriciye vekili» (442 a) olamaz; o zaman bu mevkie Mısır'da «hâriciye müdürü» deniyordu. Fakat Said Paşa'ya «hıdîv» diyebilen bir seviyeye artık bu gibi tenkidlerde bulunmak fuzûlîdir. «Paşalık rütbesi» (442 a) yoktur. Paşalık bir unvandan ibarettir; bazı rütbelerde kullanılmaya mahsus bir unvan. «Paşa»yı bir rütbe bilen tarihçinin bulunduğu bir redaksiyon heyeti ile **İslâm Ansiklopedisi** değil, çocuk ansiklopedisi çıkartılamaz. Eğer aynı ansiklopedinin **Paşa** maddesi okunseydi, büyük Fransız türkologu Deny'nin, paşa'nın unvan olduğunu beyân ettiği görülebilirdi. Fakat bugünkü redaksiyon heyeti, ansiklopedinin geçmiş şerefli mazisi ile tamamen irtibâtını kaybetmiştir. Redaksiyon heyetinde Fransız dilini bilen var mıdır, bilmiyoruz. Fakat lugatlere bakıp «agénèse» yazılamıyacağını (443 a) öğrenmeleri icab ederdi.

Şerîf Redî maddesindeki «970 — 1016»nın «970 — 1016» olacağı tabiîdir. Fakat bu bir tashih hatasından ibarettir. «Sıhhat» kelimesinin «sihhat» yazılamıyacağı ise (443 a) âşikârdır. **Şerkave** maddesinde «XIVème» imlâsı gene Fransızca aksanlar rastgele serpiştirilerek yazılmıştır (447 a); «XIVème» olacaktır. «Âlavî» (446 b) değil «Alevî», «Şerkâve» (447, başlık) değil «Şerkeave» dir; zira kelimenin ortasındaki harf kâf (kef) değil kaaf'dır.

Şevbek maddesinde «Ermenistan» yerine «Armenie» denmesi ve kelimenin bu şekilde tercüme edilmeyip alınması (448 a), redaksiyon heyetindeki tarihçinin ne kadar müteredddit olduğunu, bir hata yapmak endişesi içinde gülünçlüğe kadar gidildiğini gösterir. «E.» değil «R.» (Régle) Blechère olacaktır (453 a).

Şeybânî maddesindeki «Leibzig» (454 b) imlâsı tabiî «p» iledir. **Şeybânî Han** maddesi de bir ihtisas ansiklopedisinin kaldıramıyacağı ağır hatalarla yüklüdür. Türkçe isimlerin cahil bir müsteşrik tarafından Arabça transkripsiyonla sokulduğu şekiller düzeltilmeden bırakılmış, «Uretepe» yahut Özbek söyleyişi ile «Uratübe» «Urâtîpâ» olmuştur. «Burunduk» (454 a) «Barandak» hâline girmiştir. «Akgöze» kelimesi «Âk Közî» imlâsına bürünmüştür. «Köçkünci» ise «Kûçkûncî» (456 a) yapılmıştır. Timuroğulları'ndan Ahmed Mirzâ'ya «han» denilmiştir. Nasıl bir Osmanlı şehzâdesine «emir» denildiği görülmemişse, bir Timuroğlu'na «han» denemez. Bu unvan, o çağda yalnız Cengizoğulları'na mahsustu. Fakat İmparator Ebû - Said'in adını Alî Said olarak bilen bir seviye tabiî Ahmed Mirzâ'nın (ki bu Ebû - Said'in büyük oğludur) hangi hanedana ait olduğunu bilebilmekten âcizdir. Tarih literatüründe Hüseyin Baykara'ya asla sadece «Baykara» (455 a) denmez. Şeybânî Han'ın ölümü bir yerde (456 a) 2 aralık 1510 (456 a), bir sayfa sonra (457 a) «29 kasım 1510» olarak gösteriliyor ki, dikkatsizliğin ve lâubâlîliğin bir örneğidir. Hânzâde «Hânım» denemez (456 a). Hânzâde «Beğım (Beğüm)» olacaktır. Zira «Hanım» demek, Cengiz hânedânından inen prenses, «Beğım» demek, Timur hânedânından inen prenses demektir (Osmanlı prenseslerine «Sultan» denildiği gibi). Hânzâde Beğım ise, Timuroğlu meşhur Bâbur Şâh'ın ablasıdır. Velyaminov Zernov'un meşhur Rusça eseri Fransızca sanılmış ve Fransızca olarak «Khâns de Kaasımoff» titri ile gösterilmiştir (456 b). Böyle bir hatayı, bugüne kadar bu ansiklopedinin hiç bir redaksiyon heyeti yapmamıştır. Çünkü o heyetlerde her tarih kitabının hangi dilde olduğunu bilen tarihçiler vardı. Gene bu maddeden «Fr. Beveridge» diye bir tarihçinin olduğunu öğreniyoruz (456 a). Bu, Timurlu tarihinin en meşhur mütehassıslarından birinin adının bilinmediğini gösterir. Zira «Fr.» ile başlıyan bir Beveridge yoktur; bu şahıs, Bâbur - Nâme'nin ünlü İngilizce mütercimesi Anette Susanna Beveridge'tir. Şeybânî Han, 1510 yılının son ayında öldüğü için, saltanatının sonu sanki şüphelimiş gibi «1509/1510» (454 a) yazılamaz. İşte sadece 2 sayfalık bir makalenin başlıca incileri.

Şeybânîler maddesinde «Batu» gibi bir Türkçe kelimeyi «Bâtû» yapıp (456 b) komikleştirmeye lüzum yoktur. Transkripsiyonun yalnız Arabça ve Farsça kelimeler için kullanıldığını, redaksiyon heyetine yeni giren ve ansiklopedinin geleneklerini bilmiyen zâtlar her halde öğrenememişlerdir. S. 456 b sonunda «teyid olunmaktadır» kelimelerinden önce «tarafından» kelimesi unutulmuştur. Hiyve şehrinin transkripsiyonu «he» ile yapılmıştır (457 b); «hı» ile olacaktır. **Şeybe**'de geçen «İbâr» kelimesi (459 b) hiç şüphesiz «İber» olacaktır. «İbret» kelimesinin cem'i ve İbnü Haldûn'un pek meşhur eserinin adıdır. **Şeyh** maddesi Fransızca'dan çevrilmiş, «Andalou» kelimesinin Fransızca'da «Endülüs»ün sıfatı olduğu bilinmediği için «andalou şarkıları» gibi garip bir terkip ortaya çıkmış. Fransızca **Encyclopédie de l'Islâm**'a baktım (IV, 285 a). Terkîbin aslı şöyle: «répertoire andalou». Şimdi bu terkip «andalou şarkıları» diye nasıl tercüme edilebilir? Dil bakımından yanlış, musiki tekniği tarafından yanlış, acaba ne bakımdan doğru? «Lèvi» değil (462 a), «Lévi» dir. «Deponf» değil (462 b) «Duponf »dur. Gösterilen kitabın başlığı «Addition» değil, «Additions» dur.

Şeyh Galib'de «Şâyh» (462 b) değil, «Şeyh» tir «Şâhîdî» (462 b) değil, «Şâhidî» dir. «Musiki» (463 b) majüsküle değil, minüsküle başlıyacak, tabiatiyle «Sineçâk» (463 b) kelimesi de minüskül e değil, majüsküle başlıyacaktır. III. Selim zamanında yaşamış Mehmed Çelebi'ye «Muhammed Çelebi» (463 b) demeye asla hakkımız yoktur. Böyle şeyler fentezi olarak bile kabul edilemez. 464 b'deki mahlaslar rasgele ve **Ansiklopedi** geleneklerine uymıyan imlâlarla yazılmıştır. Meselâ «Fehim» değil «Fehîm», «Münif» değil «Münîf», «Nedim» değil «Nedîm», «Nahifî» değil «Nahîfî» olacaktır. Halbuki «Nâbî, Fuzûlî, Nef'î» mahlasları doğru imlâ iledir. «264 = 872» tarihi (465 b), «877» olacaktır. İbnü Sînâ «1035/1036» (466 a) yıllarında değil, 21 haziran 1037 günü ölmüştür. Aynı **Ansiklopedi**'nin ilgili maddesine bakılsaydı görülürdü. Gene 466 b'de «Mehmed Nezîf», «Muhammed Nezîf» olmuş.

Şeyh Şâmil maddesi, von Seeger'in **Imam Schamil**'inden yapılmış basit bir kısaltılmış tercümeden ibaret. Başka hiç bir eserden faydalanılmamış. Esasen makalenin yazarı Almance'dan başka hiç bir yabancı dil bilmediği için, bibliyografyada sıraladığı Rusça, Farsça, Fransızca, İngilizce... eserlerden faydalanamazdı. Bu bibliyografya zaten bir kısmıyle Barthold'ün **Ansiklopedi**'nin aslına yazdığı maddeden aktarılmış. Aslında bu madde **Şâmil**'de iken, hiç lüzum yokken **Şeyh Şâmil**'e alınmış. Bir Rusça şahıs adını «Fésé» şeklinde Fransızca imlâ ile yazmak (469 a) müdafaası kabil olmıyan bir yanılmadır. Birtakım alaylı ifadeler yazıp, bu ifadelerin önüne parantez içinde nidâ işareti koymak gibi, ilmî bir eserde ve hele bu **Ansiklopedi**'de şimdiye kadar asla görülmeyen bir hafiflik de, bu maddede yapılmıştır (471 a). Türkçe de bozuktur. «Açılınca» yerine «açıldığında» (471 b) buna bir örnektir. «Açılmak» fiili, zâf-ı te'lif yüzünden 4 kelime arayla tekerrür etmiştir (471 b). Maddenin tarih profesörü yazarı Işıltan, Şeyh Şâmil'in büyük oğlunun bir yerde 1839'da (470 a), diğer bir yerde (472 b) 1837'de Rusler'e rehine verildiğini beyân ediyor. «1853 = 1856» (472 a), «1853 — 1856» olacaktır.

Şeyhî maddesinde «arûz'un hece bahri» (478 a) gibi bir ifade, redaksiyon heyetinin gözünden kaçabilmiştir; şüphesiz «hezec bahri» olacaktır. İmlâ bozukluğu ve prensipsizliği devam etmektedir. Aynı satırda «tabiî» yerine «tabii», fakat doğru olarak «dinî» yazılmıştır (476 a). Mahlaslar bazan doğru (478 b: Hümâmî, Nizâmî, Fuzûlî...), bazan yanlış yazılmıştır («Fahrî» yerine «Fahri», «Halîlî» yerine «Halilî», «Münîrî» yerine «Münirî», «Necâtî» yerine bu defa aksan orta heceye alınarak «Necâtî»...). Hammer'in sayfa ve Hâkî'nin yaprak numaraları unutulmuştur. «E.J.W.» değil, «E.J.W.» olacaktır. Çünkü Gibb'in ortadaki küçük adı «John» dur (479 a). **Şeyhîler** maddesinde (480 b), «şakk-ı» imlâsı tamamen yanlıştır. Ya «şakk-ı» olur, yahut «ı» ile yazılacaksa .k'ların altına kaaf olduklarını gösteren **Ansiklopedi**'nin kabul ettiği biçimde noktalar konur

İslâm Ansiklopedisi'nin diğer fasikküllerini de çıktıkça tanıtmakta devam edeceğiz. Fakat İnş'Allah bugünkü redaksiyon heyetinin iki yetersiz üyesi istifa müessesesinin mevcudiyetini ve anlamadıkları, tekabbül etmelerine imkân olmıyan görevlerde kalmanın bir ilim camiası içindeki büyük mahzurlarını tehattur ve takdir buyururlar da, buna ihtiyaç kalmaz.

Ragıp Şevki YEŞİM, **Allah'ın Peygamberleri**, 2 cilt, Istanbul, 1967, 1968, Yeşim Yayınevi, Sıralar Matbaası, 352 + 336 sayfa, 20 + 20 TL.

Hayat Tarih Mecmuası'nda yazılarını zevkle okuduğunuz değerli edip, romancı ve tarih yazarı Ragıp Şevki Yeşim, 4 ciltlik **Allah'ın Gazapları**'ndan sonra bu defa da iki cilt içinde bir çeşit kısas-ı enbiyâ meydana getirmiş. Peygamber kıssaları, zevkli bir dille, **Tevrât, İncil** ve **Kur'ân**'a dayanılarak nakledilmiş. Terbiyevî değeri yüksek olan bu resimli ciltlerin, halkın ve gençliğin rağbetini kazanacağı muhakkaktır.

H. Avni ŞANDA, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Para Problemleri**, Istanbul, 1968, Istanbul Ticaret Odası Yayını, 24 s.

Türkiye'de, bilhassa imparatorluğun son devirlerinde para meselelerini ve iştirâ değerinin değişmesini, bir risale çerçevesi içinde inceleyen ilgi verici bir araştırma.

Y. Ö.

TARİHE AKAN BİR AY

Aralık
1968

1 ARALIK

Adalet Partisi'nin 4. Büyük Kongresi sona erdi. Genel başkanlığa Süleyman Demirel seçildi.

9 ARALIK

İki Amerikan harp gemisi, Karadeniz'in milletlerarası niteliğini korumak amacıyle Karadeniz'e açıldı.

12 ARALIK

MDO adındaki teşkilâtla ilgili oldukları iddia edilen 5 tabii senatörün dokunulmazlığı Senato'ca kaldırıldı.

15 ARALIK

Brezilya'da parlâmento feshedildi, askerler idareye el koydu.

16 ARALIK

Millet Meclisi, emekli aylığını ve ikramiye oranını artıran tasarıyı kabul etti.

21 ARALIK

Ramazan bayramı kutlandı.

● 1962 Nobel Edebiyat mükâfatını kazanan Amerikalı yazar John Steinbeck 66 yaşında olduğu halde öldü.

22 ARALIK

Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İ. S. Çağlayangil, Pakistan'a gitti.

27 ARALIK

Çukurova'daki su baskınları 23 kişinin ölümüne, yüzlerce milyon liralık zarara yol açtı. Bu yüzden Pakistan seyahatinden erken dönen Başbakan Demirel doğruca Adana'ya gitti.

31 ARALIK

Çok değerli Türk müzikolog ve bestekârı Halil Bedii Yönetken vefat etti. 69 yaşındaydı.

Tarihin en büyük başarısı

Aya Gidildi

A.B.D. 21 - 27 aralık günleri arasında gerçekleştirdiği Apollo - 8 projesi ile Ay'a insan göndermeyi başardı. Daha önce yapılan Gemini ve Apollo denemeleriyle hazırlanmış olan Ay yolculuğunu, Albay Frank Borman, James A. Lowell, Frank A. Anders adındaki üç astronot gerçekleştirdi.

Bu başarı ile bir zamanlar uzay çalışmaları alanında Ruslar'dan geri olan Amerikalılar'ın Ruslar'ı kesin olarak geçtiği anlaşıldı.

Astronotları taşıyan Apollo-8 uzay aracı, dünyanın en kudretli füzesi olan Satürn - 5 ile atıldı. Tam bir başarıyle sonuçlanan seyahat şöyle geçti:

21 ARALIK

Yolculuk, Türkiye saatiyle 14.51'de Cape Kennedy'den başladı. Apollo-8 önce dünyaya peyk oldu, sonra 22.47'de verilen bir emirle Ay'a yöneldi.

24 ARALIK

Ay'a doğru uçuşuna düzgün olarak devam eden uzay gemisi 14.02'de de Ay yörüngesindeki uçuşlarına başladı.

25 ARALIK

Apollo-8, başarılı bir manevrayla Ay yörüngesinden ayrılarak dünyaya yöneldi.

27 ARALIK

Dünyaya ulaşan astronotlar, Türkiye saatiyle 17.52'de Büyük Okyanus'ta, daha önce tesbit edilen yere indiler.

110 kilometre mesafeden Ay'ın etrafında on defa dolaşan astronotlar, gidiş - dönüş sırasında dünyaya televizyon yayını yaptılar. Bu arada Ay'ın sayısız fotoğrafı çekildi.

KARİ-KATÜR

60 yıl öncesinin karikatürleri

— Baba sen her zaman hasta adamdan bahsedersin, biçarenin hastalığı nedir acaba?

— Kızıl, evlâdım, kızıl!...

Bir zamanların Bâbıâlisi

İş sahibi — Nâzır Beyle görüşebilir miyim?

Odacı — Evet ama, eğer memuriyet içinse önce hususi kâtibini görün. Kasa açıktır.

— Birader neden sigara içmiyorsun?

— Doktor içki ve tütünü men etti.

— O halde sen de benim gibi yap. Benimki de böyle söyledi, ben de hemen doktoru değiştirdim.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Veli Ölmez (Sarayönü - Konya)

Suallerinin bizim ihtisas sahamızın dışındadır. Dünyanın Yedi Harikası hakkında bir makale yayınlayacağız.

Kemal Onaran (Kadirli - Adana)

Fotoğraf, kartoğrafi ve resim mevzularında çalışmalarım var ve salâhiyetliyim. Size yardımcı olabilir miyim?

Fotoğraf ve resim hususlarında Hayat müessesesi, Türkiye'nin en zengin ekibine, araçlarına ve arşivine sahiptir. Ancak istisnai değerde, çok orijinal fotoğraflar yollarsanız ve mevzuumuza uygun düşerse yayınlarız. İstediğiniz sayıların adresinize ödemeli gönderilmesini BATEŞ'e bildirdik.

Erol Oktay (Beyoğlu - İstanbul)

İbnü Sinâ, Türk müdür? Dünyanın en büyük kara savaşı hangisidir? 10 Muharrem 61 gününün Milâdî karşılığı nedir? Bulgaristan'da Türk hâkimiyetinin tarihlerini yazar mısınız?

İbnü Sinâ, İran asıllıdır. Eserlerini Arabça, bir, ikisini Farsça yazmıştır. Onu Türk aslına bağlamak, bir fantezidir. Buna karşılık Hârezmi, Birûnî çok muhtemel olarak Türk asıllı, Fârâbî, Cevherî ise kesin olarak Türk'tür. — Dünyanın en büyük, yani ateş gücü en yüksek kara, deniz ve hava savaşı, şüphesiz İkinci Cihan Savaşı (1939 - 1945) dır. — Sorduğunuz Hicrî tarihin Milâdî karşılığı 10 kasım 680 günüdür. — Bulgaristan'da Osmanlı hâkimiyeti 1363 yıllarında başlıyan ve 1389'a doğru tamamlanan fetihle başlar, 1908'de Bulgaristan'ın imparatorluğumuzdan ayrılması ile sona erer. Fakat Osmanlılar'dan önce, İslâm olmıyan birçok Türk kavmi de Bulgaristan topraklarında Ortaçağ'da asırlarca hüküm sürmüşlerdir (Tuna Bulgarları, Peçenekler, Altın - Ordu vs.).

Nazif Kılıçarslan (Ankara)

Peygamberlerin yaşadığı ve öldüğü şehirler, çeşitli eserlerde başka başka gösteriliyor. Bunun sebebi nedir?

Peygamberlerin hayatı, *Tevrât*, *İncil* ve *Kur'ân* gibi kutsal kitaplara dayanır. Çoğu hakkında kesin ve etraflı bilgimiz yoktur. Kutsal kitapların müfessirleri de, çeşitli iddialarda bulunurlar. Üstelik bir peygamber için bazan birçok mezar gösterilir ki, bunların çoğu «makam» mahiyetindedir. Yani sembolik mezarlardır. Halk, şehirlerine şeref vermek için, eski zamanlardan beri, o peygamberin orada yattığını kabul etmiştir. Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*'sı, bu konudaki eserlerin en salâhiyetli, kolay okunabilir ve kolay bulunabiliridir. — İstediğiniz Almanca kitabı, yabancı dilde kitap getirten bir kitabevine ısmarlıyabilirsiniz.

Halit Kuraloy (Patnos — Ağrı)

Urartu Krallığı hakkında kısa bilgi verir misiniz? Mevlevî Alayı nedir?

Urartu Krallığı, M.Ö. 859'dan 612'ye kadar 247 yıl yaşamış bir devlettir. Bu müddet içinde 12 kral gelip geçmiştir. Devleti kuranlar, Âri bir kavimdi. «Urartu», Doğu Anadolu'nun güney yarısına, bilhassa Van Gölü çevresine verilen bir isimdi. Devletin merkezi de o zaman «Tuşpa» denen Van şehri idi. En geniş zamanında Doğu Anadolu'nun güney yarısını, bugünkü Ermenistan Cumhuriyeti'ni içine alıyor, hattâ daha da dışarılara taşıyordu. — Mevlevî Alayı, Konya'daki Mevlânâ soyundan Çelebî'nin öncülüğüyle Birinci Cihan Savaşı'nda Mevlevî dervişlerinden kurulmuş bir birlikti. Suriye'ye sevk edildi ve yararlı oldu. — Umumiyetle 2'den fazla soruya cevap veremediğimizi birçok defalar bildirdik. Onun için diğer 3 sorunuzu cevapsız bırakıyoruz. Mâzur görünüz.

İlhan Çeneli (Hayrabolu — Tekirdağ)

Redhouse'ın Osmanlıca - Türkçe lugati var mı? Alttürkische Grammatik Türkçe'ye çevrilmiş midir ?

Redhouse'ın Türkçe (Osmanlıca) - İngilizce ve İngilizce - Türkçe (Osmanlıca) iki ayrı lugatî vardır. Osmanlıca - Türkçe veya Türkçe - Osmanlıca, daha doğrusu yalnız Türkçe lugati yoktur. — Bahsettiğiniz eski Türk dili gramerine ait Almanca eser Türkçe'ye çevrilmemiştir. — Diğer sorularınızı cevaplandıramadığımız için bizi affedin. Umumiyetle ikiden fazla soruya cevap vermiyoruz.

Osman Kurilkan (Yenişehir — Ankara)

Bugünkü Yunan kralının babası ne zaman Türkiye'ye geldi?

I. Paul, yanılmıyorsak 1954'te Türkiye'yi resmen ziyaret etmişti. — Soyadınızı yanlış okumuşsak özür dileriz. Sorunuzu yazdığınız kâğıt da, kaidelere pek uygun değildi.

İ. Ç. (Hayrabolu — Tekirdağ)

Bir dergide Sümerler'in Türk olduğu, yazının M.Ö. 10.000 yıllarında icat edildiğini okudum. Doğru mu? — Türk musikisini öğrenmek için hangi kitabı okumamı tavsiye edersiniz?

İkisi de yanlış. Sümerler, Türk değildir. Yazı da M.Ö. ancak 4.000 yıllarında kullanılmıya başlanmıştır. Tarihçi olmayan yazarların fantastik nazariyelerine itibâr etmeyiniz. — Türk musikisinin tekniği için en iyi kitap, Sâdeddin Arel'in *Türk Musikisi Nazariyâtı Dersleri*'dir. Fatih'te Halıcılar Caddesi'nde İleri Türk Musikisi Derneği'nden 35 TL.'na alabilirsiniz. Yalnız bu kitap size bir fikir verebilir. Hocasız ve ilk musiki bilgileriniz olmadıkça kendi kendinize öğrenemezsiniz.

N. Can Kayam (Fatih — Istanbul)

Aralık 1968 sayınızda çıkan Istanbul Adaları makalenizde yayınlanan resim altları yanlıştır. Tavzih eder misiniz?

Bu makalemizin resim altları birbirleriyle karışmıştı. Ocak 1969 sayımızda düzelttik ve tavzih ettik.

Mehmed Ali Kâğıtçı (Heybeliada — Istanbul)

Aralık 1968 sayısında çıkan Istanbul Adaları *makalesindeki resimlerin altına yazılan izahat karışık ve yanlıştır.*

O makalede birbiriyle karışan resim altlarına ait yazıları Ocak sayımızda tavzih etmiş bulunuyoruz.

Derviş Değerli (Bitlis)

İspanya'yı fetheden Arab kumandanının adı «Mûsâ bin Nasıyr» mi, «Mûsâ bin Nusayr» mı? «Suûdî Arabistan» mı, «Saûdî Arabistan» mı doğru? İsmail Hakkı İzmirli 1944'te mi, 1946'da mı öldü?

Sorduğunuz Arabça isimlerin doğrusu «Nusayr» ve «Suûdî» dir. Fakat ikinci isimde «Saûd» telaffuzu, yalnız bizde değil, Arablar arasında bile çok yerleşmiştir. — İsmail Hakkı İzmirli 1 şubat 1946'da öldü. Binaenaleyh PTT idaresinin bu zât için çıkardığı pula ölüm tarihi olarak koyduğu «1944» yanlıştır.

Hamdi Can ve Kemal Can (Üsküdar — Istanbul)

Atatürk'ün kızkardeşi hayatta mı? Fevzi Çakmak'la, Kâzım Karabekir'in doğum ve ölüm tarihlerini, hayatta çocukları olup olmadığını yazar mısınız?

Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Atadan öldü. — Fevzi Çakmak ve Kâzım Karabekir'in doğum ve ölüm tarihleri sırasıyle şöyledir: 1876 - 10 nisan 1950 ve 1882 - 26 ocak 1948. Karabekir'in kızları hayattadır. Çakmak'ın, Burhan Toprak'la evli olan kızı çoktan ölmüştür. Oğlu hava generali Şefik Çakmak, son yıllara kadar hayattaydı.

A. Lâtif Önal (İmroz — Çanakkale)

Çıkmakta olan papye kuşeye basılı bir ansiklopedide «Altay, Fahreddin» makalesini bulamadım. Halbuki «Alışık, Sadri», futbolcu «Arıcan, Fikret» gibi maddelere yer verilmişti. Bu ne lâubâlilik-tir?

Hayat Ansiklopedisi'nden sonra memleketimizde bir ansiklopedi furyası başladı. Bunların çoğu, son derece sorumsuz, bilgisiz ve tecrübesiz ellerde olduğu için, muhteviyat bakımından çok zavallı baldedirler. Bundan, nâşirler mes'uldür.

İsmet Eriç (Ortanca köyü — Kütahya)

«Harzem» neresidir? Emile Durkheim kimdir? Harz ne demektir?

«Harzem» (eski yazıda imlâsı: Khwârizm), Türkistan'da, bugünkü Karakalpakıstan'da bir ülkedir. Tarihî bir Türk memleketidir. Aral Gölü'nün güneyi ve Amu-Deryâ nehrinin delta yaptığı bölgedir. — Emile Durkheim (1858 - 1917), ünlü bir Fransız sosyoloji bilginidir. — «Harz», Osmanlıca'da «kültür» kelimesinin karşılığı olarak, bilhassa Ziyâ Gökalp tarafından kullanılmıştır.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ OZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul